

Ikkunat auki Paneurooppaan!

Suomalainen keskustelu kreivi Coudenhove-Kalergin
Euroopan kansallisvaltiosta 1923-1937.

Pauli Heikkilä

Suomen historian
Pro gradu -tutkielma
Historian laitos
Jyväskylän yliopisto
Kevät 2000

Tiedekunta
HUMANISTINEN

Laitos
Historian laitos

Tekijä
Heikkilä Pauli

Työn nimi
Ikkunat auki Paneurooppaan! Suomalainen keskustelu kreivi Coudenhove-Kalergin Euroopan kansallisvaltiosta 1923-1937.

Oppiaine
Suomen historia

Työn laji
Pro gradu –tutkielma

Aika
Kevät 2000

Sivumäärä
120 +liitteet (3)

Tiivistelmä – Abstract

Tutkimus käsittelee 1920- ja 1930 –lukujen aatetta yhtenäisestä Euroopasta, paneurooppalaisuutta, suomalaisesta näkökulmasta. Itävaltalainen kreivi Richard Nicolaus Coudenhove-Kalergi julkaisi vuonna 1923 kirjan nimeltä *Paneurooppa*, jossa hän esitti Euroopan ainoaksi mahdollisuudeksi pärjätä maanosien välisessä kilpailussa liittoutumista yhdeksi valtioksi. Hän ryhtyi myös johtamaan liikettä tämän toteuttamiseksi.

Nationalismi oli 1800- ja 1900 –lukujen vaikuttavin aate. Niinpä Euroopan yhdentymistäkään ei voinut esittää ilman eurooppalaista kansaa ja tutkimus käsittelee paneurooppalaisuutta nationalistisena liikkeenä. Se ei ilmeisestikään perustunut vallitsevaan tulkintaan kansallisuudesta, joka vaati etnisyyttä ja yhteistä kieltä, vaan 1800-luvun alun liberaalinationalismiin. Sen määritelmän mukaan kansa oli enimmäkseen yhteistä kulttuuria. Paneurooppalaisuus törmäsi monella tavalla etnisen nationalismin tulkintaan, joten tutkimus tarkastelee eurooppalaisuuden ohella myös suomalaisuutta.

Tutkimuksen alkuperäislähteet ovat enimmäkseen aikakauslehtien artikkeleita. Vuonna 1930 paneurooppalaisen tukijat perustivat Suomen Paneurooppalaisen yhdistyksen, jonka neuvoston jäsenten kirjoituksissa on viitattu myös liikkeen ulkopuolisiin keskustelijoihin. Yhdistyksen arkistoa pöytäkirjoineen tai jäsenluetteloineen ei ole löytynyt, mutta olemassa oleva aineisto täydentää artikkelilähteitä. Lukuisista kirjoituksista huolimatta paneurooppalaisuuden suosio Suomessa rajoittui tiettyyn eliitin osaan, kirjailijoihin, filosofiin, idealisteihin. Koska heidän joukkonsa jakaantui silmiinpistävästi nuoriin ja vanhempiin, voidaan sisäisiä eroja selittää sukupolviteorialla.

Paneurooppalaisuuden suoranaiset vaikutukset jäivät pieniksi, eikä Euroopan kansallisvaltiota saatu aikaiseksi. Se kuitenkin nousi poliittiseksi kysymykseksi, kun Ranskan pääministeri Aristide Briand teki Kansainliitossa aloitteen Euroopan Yhdysvalloista syksyllä 1929. Tätä kautta Suomessakin useat poliittikot tulivat mukaan. Aloitetta ja paneurooppalaisuutta ei sovi etukäteen yhdistää vaan käsitellä eri tasojen hankkeina.

Asiasanat

Paneurooppa, nationalismi, poliittinen historia -- Suomi -- 1920- ja 1930- luku, Eino Kaila, Erkki Vala, tulenkantajat, Suomen Paneurooppalainen Yhdistys, Coudenhove-Kalergi

Säilytyspaikka

Jyväskylän yliopiston historian laitos

SISÄLLYSLUETTELO

1. JOHDANTO	1
1.1 Tutkimustilanne	1
1.2 Nationalistinen tutkimus	3
1.3 Aikaisempi tutkimus ja lähteet	7
1.4 Tutkimuskysymykset	14
2. EUROOPAN NATIONALISTIT	17
2.1 Eurooppalaista eliittiä	17
2.2 Paneurooppalaisen yhdistyksen sukupolvet	20
2.3 Nuoruuden into	22
3. NATIONALISTINEN LIIKE	26
3.1 Kansa ja valtio kuuluvat yhteen	26
3.2 Eurooppalaisen kansan herättelyä	29
3.3 Kulttuuri kansan määrittäjänä	33
3.4 Ylikansallisuuden kehitys	37
3.5 Historiallinen kehitys	40
3.6 Uusi vitalistinen vai rationaalinen yksilö	47
4. KANSAINVÄLISET POLIITIKOT	51
4.1 Briandin aloite	51
4.2 Suomen Paneurooppalainen Yhdistys	53
4.3 Paneurooppa ja Kansainliitto	58
5. MAAILMANRAUHAN PASIFISTIT	64
5.1 Suomen Rauhanliitto	64
5.2 Rauhan- ja Kansainliitto	66
5.3 Pax ja pan	68
6. KIIHKOJA VASTAAN	71
6.1 Sivistyksen puolesta	71
6.2 Aitosuomalaisuuden kanta	74
6.3 ”Puolipasifistinen suunta”	76
6.4 Kieli, ei mieli	79
6.5 Valkoisen rodun sivistys	82
7. ITÄINEN VASTINPARI	86
7.1 Itse – Toinen	86
7.2 Venäjä ja venäläisyys	88
7.3 Kommunismi	90
8. TALOUDEN YHTEYS	94
8.1 Amerikan malliin	94
8.2 Hegemoniapyrkimyksiä	96
8.3 Talouden pienet askeleet	98
9. LOPETUS: PANEUROOPASTA EUROOPAN UNIONIIN ?	105
LÄHTEET	113
LIITTEET	

1. Johdanto

1.1. Tutkimustilanne

Nykyinen Euroopan Unioni on ottamassa jälleen yhden harppauksen kohti yhtenäisempää valtioliittoa, kun talous- ja rahaliitto EMU:n kolmas vaihe alkaa 1.1.2002. Monella pienellä askeleella on kuljettu pitkä matka alkaen vuonna 1951 solmitusta Euroopan Hiili- ja Teräsyhteisöstä. Yhden Euroopan ajatus ei kuitenkaan ole vain puolen vaan usean vuosisadan mittainen: varhaisimmat suunnitelmat ovat peräisin 1300-luvulta ja sen jälkeen niitä on ilmestynyt jokaisena aikakautena.

Yhtenäistä Eurooppaa on suunniteltu Pierre Dubois'n ehdotuksesta vuodelta 1306 lähtien Saint-Simoniin 1800-luvun alussa. Edellisen aikoihin Eurooppa-sana alkoi vasta saada poliittista sisältöä entisen kristikunnan sijaan lähinnä verrattaessa ulkopuolisiin maanosiin ja vedottaessa yhtenäisyyteen vihollista vastaan. Yleensä ehdotuksia on tehty jonkin suuren sodan jälkimainingeissa rauhanteon yhteydessä. Yhteistä kaikille on ollut paitsi toteutumattomuus myös vetoaminen hallitsijoihin ja heidän toimintansa olisi ollut hankkeiden ensiaskel.¹

Ensimmäisen maailmansodan päätyttyä laajat keisarikunnat korvattiin useilla pienillä kansallisvaltioilla. Ei ole yllättävää, että seuraavien kahdenkymmenen vuoden koko mantereen kattavat tai paikalliset yhdentymissuunnitelmat olivat suosittuja. Rauhansopimusten yhteydessä oli perustettu Kansainliitto estämään sodat, joka jälkimaineestaan huolimatta toimi ensimmäiset kymmenen vuotta ja ennen kaikkea oli varsin vallankumouksellinen diplomatian foorumi. Oli luonnollista, että Euroopan yhdentymisestä keskusteltiin siellä. Ranskan pääministeri Aristide Briand teki siitä aloitteen yleiskokouksessa syyskuussa 1929 ja Euroopan valtiot antoivat asiasta lausuntonsa. Niiden perusteella idean tutkimiseksi asetettiin erityinen komissioni, joka ei kuitenkaan ollut kovinkaan pitkäikäinen. Maailmanlaajuinen lama oli ajanut valtiot protektionismiin ja Euroopan yhdentyminen sai odottaa jälleen sodan jälkeistä aikaa.

Tässä vaiheessa Euroopan valtiollinen yhdentyminen tulee kiinnostavaksi myös pelkästään Suomen poliittisenkin historian kannalta. Itsenäistyttyään Suomi oli mukana suunnitelmissa, haluttiinpa sitä

---

¹ Toivanen 1996, 46-48. Mikkeli 1994, 32-101.

tai ei ja kantaa oli otettava, vaikkapa vain jyrkän kielteistä. Kommunistisen suurvallan naapurina Euroopan itärajalta Suomella oli merkittävä rooli luonnoksissa.

Briandin aloite ei missään nimessä tullut tyhjästä. Sitä edelsivät monet yksityisten tekemät ehdotukset Euroopan valtiosta. Kuuluisin niistä oli Richard Nicolaus Coudenhove-Kalergin 1923 kirjana julkaisema *Paneurooppa*. Edeltäneistä yhdistymissuunnitelmista Coudenhove-Kalergin paneuroopan erottaa sen esiintulo uuden politiikan käsitteen, kansan, aikana. Sotien välistä aikaa ei turhaan kutsuta nationalismin kulta-ajaksi, sillä suhteellisen lyhytkantoiset kansalliset katsantokannat vaikuttivat kaikkeen politiikkaan. Pidettiin itsestäänselvyytenä, että kansa ja valtio kuuluvat yhteen ja kumpikin tarvitsi toista. Kun muut suunnitelmat, joiden suosio oli vähäisempi, lähtivät uusien rajojen puhkomien talousalueiden palauttamisesta, Paneuroopan ensisijainen syy oli länsimaisen kulttuurin perustelema Euroopan kansa.

Vastaisenäistyneen Suomen kansalliskorosteisessa ilmapiirissä suomalaisuus oli itseriittoista ja konservatiivista. Kulttuurielämän julkisanomattomaksi päämääräksi tuli kansallisen identiteetin ja kulttuurin vahvistaminen. Ulkomaat olivat vastakohtia eivät vaikutteiden tarjoajia. Poliitiikan alalla vain muutamat liberaalit korostivat suomalaisuuden eurooppalaisuutta. Taiteessa katseet suunnattiin sisäänpäin kansalliseen perinteeseen, jolloin seurauksena oli vanhan toistoa ja luomisen taantumista. Osaltaan myös kohonneet kustannukset vaikuttivat tähän.²

Sitoutuminen eurooppalaiseen integraatioon on nostanut esille jälleen kysymyksen suomalaisen identiteetin laadusta ja tulevaisuudesta uudistuneessa taloudellisessa tilanteessa, kun raja-aidat kaatuvat ja valtioiden rooli vähenee. Kiinnostus murteisiin ja muuhun kotitseututyöhön kertoo osaltaan hakeutumisesta perinteellisiin tapoihin. Ei ole mitenkään vaikeaa löytää yhtäläisyyksiä näiden kahden välillä.

Toisaalta Euroopan Unioni on monille kasvoton byrokratian laitos, joka on unohtanut ihmiset loputtomassa teknologian uskossaan.³ EU:n piirissä onkin esitetty yhteistä eurooppalaista identiteettiä ensinnäkin korostamaan muutakin kuin taloudellista yhteistyötä, toiseksi vähentämään demokratiavajetta, kun kansallisten valtioiden sijaan identifioiduttaisiin EU:n instituutioihin. Kolmanneksi se määrittäisi eurooppalaisuuden myötä myös Euroopan rajat ja neljänneksi vähentäisi

² Paasivirta 1984, 227, 229, 283, 291; Tarkka 1987, 83, 99-100; Koivisto 1992, 39; Alapuro 1972, 99-103.

³ Niiniluoto 1996.

nationalismia eli sitoutumista kansallisvaltioihin. Pehmeän kuvan on tietenkin tarkoitus myös parantaa taloudellista integraatiota. Aluksi identiteetin odotettiin syntyvän taloudellisen integraation sivutuotteena, mutta 1980-luvulta alkaen sitä on tietoisesti pyritty rakentamaan.⁴ Historiantutkimus ei yksistään luo sellaista identiteettiä, mutta pehmentäisi osaltaan EU:n kuvaa Oy Eurooppa Ab:na.

1.2 Nationalismin tutkimus

Nationalismin tutkimuksen ensimmäiset teoreetikot, kuten Ernest Gellner ja osin Benedict Anderson, pyrkivät ensisijaisesti todistamaan kansojen historiattomuuden, sen etteivät ne ole ikuisia vaan ylhäältä luotuja, 'kuviteltuja yhteisöjä'. He liittivät nationalismin nousun yleisempään kulttuurin muutoksen, ja selittivät näin edellämainitun rakenteellisilla syillä. Taustalla ovat mm. ajatus siitä, että jokaisella alueella tulee olla hallitsija, toisaalta kirjanpainatus muutti ihmisten ajantajua ja taloutta.⁵ Tällaiset selitykset ovat vahvasti deterministisiä eivätkä ole helposti siirrettävissä epäonnistuneen nationalismin tutkimukseen. Niiden mukaanottamista puolustaa lähinnä niiden keskittyminen juuri siihen, miten kansaa luotiin.

Myöhemmät tutkijat Miroslav Hroch ja Eric Hobsbawm säilyttävät kansallisten liikkeiden yhteyden yhteiskunnan yleiseen muutokseen,⁶ mutta ovat kaventaneet yläluokan osuutta kansan luomisessa ja hahmotelleet siitä eräänlaisen vuoropuhelun. Hobsbawmin mukaan perinteisten yhteisöjen ja verkostojen kadotessa ”kansalliset liikkeet kykenivät panemaan liikkeelle tiettyjä yhteenkuuluvuuden tunteiden variantteja, jotka olivat jo olemassa” eli protonationalisia siteitä, erilaisia supralokaaleja kansanomaisen samastumisen muotoja. Yhteydet protonationalismin ja nationalismin välillä saattavat olla keinotekoisia, ne ovat riittämättömiä eivätkä välttämättömiä, mutta auttavat jälkimmäisen tehtävää. Vielä valtiottomien kansallisten liikkeiden muodostumisessa ne ovat tärkeitä, mutta valtion perustamisen jälkeen protonationalismin rooli heikkenee huomattavasti.⁷ Anthony D. Smithin sanoin kansat eivät ole ikuisia eivätkä toisaalta keksittyjä, vaan kulttuurin ilmiöitä.⁸

⁴ Mikkeli 1998, 20. Möttönen 1998, 35-42.

⁵ Anderson , 15-16, 25-26, 30-44. Gellner, 27-30, 36-40.

⁶ Hroch 1985, 22. Hobsbawm 1994, 19.

⁷ Hobsbawm 1994, 56-57, 88-90. Hroch 1985, 178.

⁸ Smith 1991, 71.

Kansaa ei voida tieteellisesti perustella. Sitä määrittelee jäsenten keskinäinen kulttuuri ja halu kuulua samaan yhteisöön, kuten lähes jokaista muutakin yhteisöä. Mikäli kansa halutaan erottaa muista ryhmistä, joudutaan käyttämään nationalismin omia termejä, mikä tarkoittaa kansojen seuraavan nationalismia. Ainoastaan kokemuksemme tekevät kansan ideasta vakuuttavan.⁹

Kansallisen tapainen kollektiivinen identiteetti ei yksilöllisen identiteettien tapaan ole reaalisesti olemassa, vaan se on kuviteltua, aktiivista itsensä tunnistamista. Todelliseksi se tulee vasta käytännöissä ja puheissa. Kollektiivinen identiteetti on 'meissä' havaittuja tai kuviteltuja samankaltaisuuksia. Ne eivät ole kaikki yhteiset vaan tietyt valitut ominaisuudet. Ominaisuudet eivät voi olla liikaa yleisinhimillisiä, sillä silloin kaikki ihmiset kuuluisivat 'meihin'. Kuitenkin ominaisuuksien kokonaisuuden on oltava tarpeeksi väljä salliakseen erilaiset yksilöt. Tällaisten sosiaalisten konstruktoiden olemassaolo vaatii jatkuvaa ylläpitämistä ja uusintamista. Niiden perustana ovat ihmisten teot ja toimet, muistot ja perinteet, uskomukset ja asenteet, toiveet ja tunteet.¹⁰

Kollektiivisten identiteettien ytimessä ovat samanlaiset symboliset koodit, joiden takia ryhmien kohdatessa toisesta odotetaan löytyvän samat ominaisuudet. Kansallisissa identiteeteissä onkin merkittäviä samankaltaisuuksia, kuten syntyminen modernisaation osana tai yhteisiä piirteitä myytteineen, symbooleineen ja traditioneineen, vaikka ne yksittäisinä olisivatkin toisiaan vastaan.¹¹

Kansallisuus ei ole ainoa merkittävä kollektiivinen identiteetti, vaan löydämme itsemme ryhmistä, joita määrittävät alue, sukupuoli, uskonto, sosiaaliluokka jne. Kansallinen identiteetti on näiden yläpuolella, koska se on muunneltavissa kattamaan muut. Se perustuu moniin tekijöihin eikä näinollen ole niin sidottu ennalta määrättyihin rajoihin. Toisaalta tunteisiin vetoavana ideologiana kansallisella on enemmän käyttötarkoituksia ja se peittää muut identiteetit.¹²

Lisäksi kansalliseen identiteettiin kuuluu sosiaalisten suhteiden ja yhteisen symbolijärjestelmän/ kulttuurin lisäksi instituutio eli valtio.¹³ Laajentunut valtio ja sen kasvanut hallinto toi valtion lähelle tavallista ihmistä sukupolvesta toiseen jatkuvilla väestönlaskennoilla, koululaitoksella,

⁹ Anderson , 13; Gellner, 53-55; Hroch 1985, 3; Hobsbawm 1994, 9,13.

¹⁰ Kaunismaa 1997; Niiniluoto 1996, 37-38.

¹¹ Kaunismaa 1997.

¹² Smith 1991, 3-18.

¹³ Kaunismaa 1997. Galtung 1994, 213.

asevelvollisuudella ja verotuksella. Nationalismi oli haaste valtiolle, joka kuitenkin voitettiin mikäli nationalismi pystyttiin liittämään valtioon. Tämän seurauksena valtion piti uudella tavalla voittaa alueensa asukkaiden lojaalisuus, jotta esimerkiksi heitä voitaisiin käyttää sodassa. Siksi hallinnon oli suoritettava monia tehtäviä ja täten lunastettava paikkansa ihmisten yläpuolella, muuten oli seurauksena levottomuuksia ja vallankumouksia. Poliitiikka demokratisoitiin ja siitä tuli massojen laji. Tämän mukana alamaaisista tuli kansalaisia. Modernin valtion yhtenä tärkeimpänä ominaisuutena onkin, että sen hallinto identifioituu hallittaviensa kanssa.¹⁴

On tarpeen erottaa nationalismi patriotismista. Patriotismi on tunteikasta suhtautumista maisemaan, valtioon tai hallitsijaan. Kansan tai väestön käsite puuttuu kokonaan. Lisäksi se oli pääasiassa 1700-luvun ilmiö ja nationalismista poiketen passiivinen.¹⁵

Nationalismi on muuttunut aikojen myötä. Eric Hobsbawm erottaa sen varhaisen muodon liberaaliksi nationalismiksi, joka vaikutti noin 1830-1880. Silloin kansan kriteerejä olivat historiallinen yhteys johonkin olemassaolevaan tai hiljattain kadonneeseen valtioon ja vanhan kulttuurieliitin olemassaolo, jolla oli yhteinen kirjallisuuden ja hallinnon kieli.¹⁶

Tämän nationalismin kansan määritelmä oli puhtaasti sidottu valtioon. Kansa oli alueen väestö, joka tottelee samoja lakeja ja joilla on samat oikeudet. Z. Topeliuksen *Maamme* hylkää kielen ja verenperinnön, ”mutta sanottu on, että kaikki, jotka pitävät ja rakastavat tätä maata isänmaanansa - kaikki, jotka noudattavat tämän maan lakeja ja tekevät työtä sen menestymiseksi - ovat yhtä kansaa.”¹⁷

Miroslav Hroch ja Peter Alter lähestyvät kansallisten liikkeiden historiaa niiden sisältäpäin. Alter jakaa nationalismin Risorgimento- vaiheeseen, jolloin tavoitteena on kansallisvaltion perustaminen, ja tätä seuraavaan Integral-vaiheeseen, jossa nationalismin katse kääntyy sisäänpäin kasvattamaan alueen asukkaista kunnan kansalaisia.¹⁸ Hroch puolestaan erottelee niissä kolme vaihetta. Ensivaiheessa eristetyiksi itsensä tuntevat älyköt tutkivat intohimoisesti alempien luokkien kieltä, kulttuuria ja historiaa. Poliittinen toiminta tulee mukaan seuraavassa vaiheessa, ja liike luo

¹⁴ Deutsch 1969, 16-17, 19-20, 27-30; Hobsbawm 1994, 93-102.

¹⁵ Alter 1990, 6-7.

¹⁶ Hobsbawm 1994, 48-49.

¹⁷ Topelius 1930, 150. Myös 17 ja Smith 1991, 9.

¹⁸ Alter 1989, 28-50.

yhteyksiä muihin yhteiskunnan tekijöihin. Kannatuksen lisääminen on liikkeen johtajille kaikki kaikessa. Viimeisessä vaiheessa laajat massat pitävät itseään kansana ja liikkeen organisaatio ulottuu koko alueen alalle. Hroch korostaa, että jako on limittäinen eivätkä vaiheet välttämättä seuraa toisiaan.¹⁹

Hobsbawm ajoittaa nationalismin muutoksen 1800-luvun loppuneljännekselle. Se hylkäsi liberaalit kriteerit ja etenkin sen kynnyseriaatteen. Nyt pienikin väestö saattoi väittää olevansa kansa. Käytännössä kansan ainoiksi kriteereiksi tulivat kieli ja etnisuus. Samalla se siirtyi poliittisella kentällä oikeistoon ja korvativatismiin. Maantieteellisesti nationalismi siirtyi lännestä Itä-Eurooppaan ja sai selvästi separatistisen luonteen. Kansoja ei enää täytynyt yhdistää Saksan ja Italian tapaan vaan erottaa dynastisista valtakunnista.²⁰

Samaan aikaan syntyivät pan-liikkeet (panslavismi, pangermanismi) ajamaan entistä yhdistävää suuntausta. A.D. Smith määrittelee pan-liikkeiden tähtäimiksi ”yhdistää kulttuurisen ja poliittiseen yhteisöön useita, yleensä naapureita, valtioita jaettujen kulttuuristen ominaisuuksien perusteella”. Vaikka niiden poliittiset tavoitteet ovat kaikkialla epäonnistuneet, liikkeiden merkitys on lähinnä ollut niiden piristyksessä kulttuuriin, kun on ryhdytty etsimään mainittuja ominaisuuksia. Poliittisesti tärkeää on ”niiden kyky vastustaa, tai ainakin esittää vaihtoehto, leviävän etnisen nationalismin jakavalle suuntaukselle”.²¹

Pan-liikkeet siis jatkoivat nationalismin liberaalilla kannalla, vaikka enemmistön tulkinta vaati etnisyyttä ja kieltä. Muista paneurooppalaisuus erosi erityisesti siinä, ettei se pyrkinyt yhdistymiseen jonkun valtion aluetta laajentamalla tai ylipäättään minkään olemassaolevan valtion alle. Toinen ero oli ajallinen: Paneurooppa syntyi ja toimi aikana, jolloin etninen nationalismi oli entistä hallitsevampi liittouduttuaan valtioiden kanssa. Keskusteluissa Paneuroopasta törmäsi kaksi nationalismin tulkintaa.

Tutkimuksessani käsittelen paneurooppalaisia nationalisteina, joiden tavoite - Euroopan kansallisvaltio - ei koskaan toteutunut. Yrityksen kaatuminen ei missään nimessä tarkoita sitä, ettei tutkimus olisi mahdollista tai mielekäästä. Ajettaessa eurooppalaisen kansan asiaa jouduttiin samalla ottamaan kantaa sen vastustajaan, suomalaiseen kansallisuuteen. Toisaalta tämän kannattajat

¹⁹ Hroch 1985, 22-24.

²⁰ Smith 1991, 11-13, 126-131; Hobsbawm 1994, 115, 130-138.

joutuivat kritisoimaan paneurooppalaisia. Täten tutkimukseni liittyy luontevasti historiankirjoituksemme suureen linjaan: suomen kansan taisteluun olemassaolosta. Näkökulma on vain totutusta poikkeava ja itseasiassa sille vastakkainen.

1.3 Aikaisempi tutkimus ja lähteet

Keväällä 1930 Ranskan pääministeri Aristide Briand antoi Euroopan hallituksille muistion, johon niiden piti vastata heinäkuun puoliväliin mennessä. Jo tätä ennen keskustelu oli vilkastunut, mutta vuosi 1930 on Suomen historiassa muuta kuin Paneuroopan suunnittelua. Lapuanliike oli muodostunut jo edellisen vuoden lopulla nujertamaan äärivasemmistoa. Kesä oli liikkeen kulta-aikaa muilutuksineen, talonpoikaismarsseineen, uusine hallituksineen ja vaaleineen. Lisäksi ulkomaisista tapahtumista nousi esille Inkerissä suoritettut väestönsiirrot, etenkin oikeiston lehdissä.²² Niinpä paneurooppaa ei ole kunnolla tutkittu. Siihen on kuitenkin viitattu henkilöhistorioissa, joita on tehty siihen osallistuneista henkilöistä.

Kun henkilöhistorioissa Paneurooppaa on jouduttu sivuamaan ilman varsinaista tutkimusta, virheitä on luonnollisesti ilmennyt, eihän kaikkea voi tietää. Yleisin virhe lienee ollut tutkitun henkilön tai instanssin merkityksen korostaminen, esimerkiksi Timo Verhon mielestä tutkimaansa ”Urho Toivolaa voi pitää Suomessa eräänlaisena yhdistyneen Euroopan esitaistelijana, siksi paljon ja usein hän asiasta kirjoitti.”²³ Samoin Kerttu Saarenheimo pitää tulenkantajien Erkki Valaa paneurooppalaisuuden ainoana ajajana, jonka ansiota seurannut keskustelu oli.²⁴ Toisaalta Paneurooppa mainitaan usein muusta toiminnasta irrallisena, ikäänkuin osoituksena ko. henkilön tai vastaavan äärettömästä toiminta-alueesta.²⁵

EU:n syvenemisen myötä integraation historiankirjoitusta ei enää aloiteta toisen maailmansodan jälkeisestä Hiili- ja teräsyhteisöstä, vaan Euroopan idealle pyritään löytämään kaukaisempia juuria, jopa antiikista asti. Näissä teoksissa käsitellään myös Paneurooppaa ja Briandin esitystä. Esityksiä

---

²¹ Smith 1991, 171-175.

²² Nygård 1982, 75. Esimerkiksi Itsenäisessä Suomessa maisteri Juho Timonen ryhtyi lokakuussa 1930 kirjoittamaan palstaa nimeltä *Minne matkalla Venäjä?*

²³ Verho 1972, 32.

²⁴ Saarenheimo 1966, 255-256. Mielenkiintoinen on Saarenheimon käsitys Euroopan yhtymisen historiasta:

”Suunnitelma oli alusta alkaen liian utopistinen. Tarvittiin vielä toinen maailmansota, ennen kuin rajat alkoivat tuntua keinotekoisilta ja ihminen ihmisenä pääsi arvoonsa.” Sivü 207.

²⁵ Esim. Halila 1969, 239-240; Lemberg 1994, 194.

vaivaa jossain kohdin pinnallisuus, ovathan ne tarkoitettu suurelle yleisölle, mutta faktatiedot ovat niissä paikallaan.

Muissa Euroopan maissa Paneuroopasta ja Briandin aloitteesta on tehty tutkimusta, mutta ne keskittyvät otsikoidensa perusteella lähes pelkästään jälkimmäiseen. Niiden näkökulma on siis poliittista historiaa.²⁶ Tästä syystä ei voida suorittaa vertailevaa tutkimusta eri maiden paneurooppalaisten keskustelujen välillä, joka paljastaisi eroja eurooppalaisuuden sisällä.

Suomessa Euroopan ideaa on tutkinut Heikki Mikkeli, mutta niin hänen kuin muidenkaan näkökulma ei ole ollut suomalainen. Varsinaisesti Suomessa Paneurooppaa on tutkittu muutamassa pro gradussa. Suomalainen aineisto, joka on yleensä rajoittunut sanomalehdistöön, on mukana lähinnä ylimääräisenä lisukkeena. Maininnat suomalaisten paneurooppalaisuudesta ovat viitteellisiä. Maarit Pietikäinen lähestyy aihetta osin samoin lähtein, mutta eri kysymyksin ja tavoin. Alaotsikkonsa mukaisesti hänen työnsä jakaantuu kahtia, mikä vihjaa paneurooppalaisuuden olleen tuontitavaraa, jolla ei ole perustaa suomalaisessa ajattelutavassa.²⁷

Paneurooppalaisen yhdistyksen varapuheenjohtajana toiminut Paavo Virkkunen ohittaa moisen asian täysin päiväkirjoihinsa perustuvissa muistelmissaan, vaikka teoksen alkusanoista voisi muuta

²⁶ Semkov, Milen: *La Bulgarie et le "Plan Briand d'union federale europeenne"* Bulgarian Historical Review 1992 20(4) 61-73. Lundgren-Nielsen, Kay: *Danmark, en nogtern Europaeer? Danmarks reaktion på Briandplanen om Europas forenede stater, 1929-1931*. Historisk Tidskrift (Danmark) 1993 93(1) 65-102. Belousova, Z.S.: *Plan Brianda i pozitsia SSSR v svete novyh dokumentov*. (The Briand plan and the USSR's position in the light of new documents) Novaia, Noveishaia Istoriia 1992(6) 47-56. Ferencuhova, Bohumila: *Brinadov plán európskej federálnej únie a cesko-slovensko: Vlása, Paneurópske hnutie, Verejná mienka*. (Czecho-Slovakia and the Briand Plan for European Federal Union: government, Pan-European movement, public opinion.) Historick & ygreve; Casopis 1993 41(2) 123-142. Svolopoulos, Constantin: *L'attitude de la Grece vis-a-vis du projet Briand "D'Union Federale de l'Europe"*. Balkan Studies 1988 29(1) 29-38. Menchen Barrios, Maria Teresa: *La actitud de Espana ante el memorandum Briand (1929-1931)*. Revista de Estudios Internacionales 1985 6(2) 413-443. Boyce, Robert W.D.: *Britain's first "no" to Europe: Britain and the Briand Plan 1929-30*. European Studies Review 1980 108(1) 17-45. Rude, Wolfgang & Schumann, Wolfgang: *Die Reaktion des Deutschen imperialismus auf Briands paneuropaplan 1930*. Zeitschrift für Geschichtswissenschaft (DDR) 1972 20(1) 40-70. Lippens, Walter: *Europäischer enigungsidee 1923-1930 und Briands Europaplan im urteil der Deutschen akten*. Historische Zeitschrift (GDR) 1966 203(1) 46-89 (2) 316-363. Kitsikis, Dimitri: *La Grece et le Projet Briand d'Union Europeenne du 1er Mai 1930*. Revue d'Histoire Moderne et Contemporaine 1966 12(3) 203-218. Ziegerhofer, Anita: *Austria und Aristide Briand's 1930 memorandum*. Austrian History Yearbook 1998 29(1) 139-160. Kovics, Emma: *A Páneurópa-mozgalom fogadtatása nemetországban 1924-1932*. Történelmi Szemle 1981 24 (3) 360-384.

²⁷ Käyttämättömistäni Eino Lyytisen pro gradu vuodelta 1966 Helsingin yliopiston poliittisessa historiassa *Euroopan yhdistymisaate maailmansotien välisenä aikana* on urauurtava tutkimus mutta kertoo nykyään enemmän kirjoittamisajankohdastaan kuin aiheestaan. Varsinaisen aiheen ulkopuolelta Matti Liukkonen Jyväskylän yliopiston valtio-opin pro gradussa *Aitosuomalaisuudesta Clartéen. Sivistyskeskustelua 1920-luvun Suomessa* vuodelta 1981 käsittelee Paneurooppa yhtenä kansallisesti orieituneen sivistyskeskustelun vastustajana. Hän myöntää itsekin tutkimuksensa varsin yleisen tason ja keskittyy enemmän vastustajiin kuin paneurooppalaisten tekemisiin, joista esille nousee vain Jarno Pennasen tamperelainen yhdistys.

päätellä. Niissä Virkkunen kertoo tavoittelevansa sellaisten tapahtumien, joihin hän itse on osallistunut, julkisuuden ulkopuolisia valmisteluja.²⁸ Muistelmat luonnollisesti keskittyvät, mutta samoin historian tutkimuskin kiinnostuu tietyistä aiheista, jotka jättävät varjoonsa muut. Suomessa paneurooppalaisuus on kiistatta jäänyt merkittävimpien aikalaistapahtumien takia ilman varsinaista tutkimusta.

Tutkimuksen kaikkein perustavampina lähteinä ovat Coudenhove-Kalergin kaksi suomennettua kirjaa *Paneurooppa* ja *Stalin & kumpp.* sekä artikkelit eri lehtiin. Suomessa asian harrastajat perustivat Suomen Paneurooppalaisen Yhdistyksen, jonka neuvoston listoista olevien henkilöiden kirjoitukset aiheesta muodostavat tutkimuksen pääaineiston. Näistä tärkeimmät ovat toinen puheenjohtaja filosofi Eino Kaila sekä lehtiensä päätoimittajina paneurooppalaisuutta ajaneet Erkki Vala ja Jarno Pennanen. Heidän teksteissään on viitattu käynnissä olleeseen keskusteluun, minkä myötä olen löytänyt yhdistykseen kuulumattomia kannattajia, kuten sosiologi Gunnar Landtmanin ja varaukselliset opiskelija August Pekkasen ja diplomaatti-historiantutkija Herman Gummeruksen, sekä tietenkin vastustajia, lähinnä kansallismielisistä piireistä mutta myös rauhanliikkeestä.

Tutkimuskirjallisuudessa Coudenhove-Kalergin Paneurooppa ja Briandin aloite Kansainliitossa on esitetty yhdessä, vaikka niillä oli perustavanlaatuisia eroja. Itse keskityn edellisen aatehistorialliseen puoleen. Koska valtio tuli vahvasti mukaan perustamaan paneurooppalaista yhdistystä, sen mukanaolo, vähintäänkin tässä laajuudessa, on perusteltua muttei kaikenkattavaa. Poliittisen historian tutkimus Suomen hallituksen vastauksesta Briandin aloitteeseen ja sitä varten perustetusta neuvottelukunnasta odottaa vielä tekijäänsä.

Näiden lähteiden merkinnät saattavat olla tutkijasta riippumatta ylimalkaisia. Sekä Procopén että Ulkoasiainministeriön arkistojen kansioden sisältä oli vaikea löytää systematiikkaa. Paneurooppalaisen yhdistyksen arkistoa ei ole löytynyt ensimmäisen kokouksen pöytäkirjaa ja puhetta lukuunottamatta muiden neuvoston jäsenten arkistokokoelmista. Ensio Hiitosen kirjoituksesta *Kansainliitto ja Euroopan yhteyspyrinnöt* vuoden 1931 *Valvoja-Ajassa* on niin Procopén kuin ulkoasiainministeriön arkistossa monta korjausversiota, joten sitä voitaneen pitää pikemminkin ministeriön kuin sen kansainliittojaoston päällikön artikkelina.²⁹

---

²⁸ Virkkunen 1957.

Sanomalehdet eivät tarjoa samanlaista aineistoa kuin aikakauslehdet. Yleensäkin ulkopoliitiikan seuraaminen oli vähäistä ja merkittävät sisäpoliittiset aiheet syrjäyttivät sen kysymykset pitkäksi aikaa. Lapuan liike viivästytti Inkerin kriisin esiintuloa yli vuodella. Muutamaa liikkeessä mukana olleen kirjoittamaa artikkelia lukuunottamatta Paneurooppa ei näkynyt lehtien palstoilla. Silloinkin kun se tuli Briandin esityksen myötä ulkopoliitiikan kysymykseksi, lehdet osoittautuivat varovaisiksi ja kiittelivät hallituksen varovaista linjaa.³⁰ Lisäksi tutkimuksen pääpaino on henkilöissä, jotka usein jäävät piiloon sanomalehdissä. Käyttämäni kaksi sanomalehtiartikkelia on tarkoitettu julkaistaviksi päivän tarkkuudella. Siksi niitä ei ole julkaistu aikakauslehdissä, vaikka tyyliltään ne sinne hyvin sopisivat.

Aikakauslehdissä paneurooppalaisuus oli näkyvintä vuosina 1928-1930 ilmestyneessä *Tulenkantajissa*. Siihen kirjoittivat 1920-luvun alussa elämännälkäisillä, eksoottisilla ja vapaamittaisilla runoilla maineeseen nousseet nuoret runoilijat, joihin liitetty 'Ikkunat auki Eurooppaan' -hihkaisu on antanut otsikon tutkimukselleni. Lehti pyrki avoimuuteen niin sisällössä kuin muodossakin. Ainoa linja oli sananvapaus ja kirjallisuuden sijaan esiteltiin enemmän elokuvia, arkkitehtuuria ja kuvataidetta. Päätoimittajana ahkeroi samaa tehtävää ryhmän aikaisemmissa albumeissa suorittanut Erkki Vala.³¹ Valan tarkoituksena oli antaa kaikille ajatussuunnille tila julistaa asiaansa. Jopa hyökkäävään sävyyn kirjoitetut artikkelit saivat aikaan ”henkisen kuohunnan” ja johtaisivat keskustelun syvenemiseen.³² Kaikki dogmit ja linjaukset estivät uuden luomisen.

Tulenkantajat ei koskaan ollut mikään kiinteä ryhmä, vaan jakaantui Olavi Paavolaisen, Erkki Valan ja Martti Haavion johtamiin väljiin leireihin. Paavolainen, joka muutenkin oli kokoava hahmo, edusti tulenkantajien keskustaa humanisuudessaan ja esteettisillä arvoilla. Tulenkantajien vasemmiston johtaja oli kosmopoliitti Vala, joka halusi Suomen taiteen lisäksi uudistaa sen yhteiskunnan vapaamielisemmäksi. Oikealla oli Haavion eli runoilija P. Mustapään suomalais-kansalliset. On paradoksaalista, että nämä ryhmät olivat ilmapiirin muuttuessa eriytyneet huomattavasti jo ennen lehden aloittamista, joten saadessaan konkreettisen ilmauksen tulenkantajien

---

²⁹ Esim. Procopén arkisto. Asiakirja 1930. Commission d'Etude pour l'union européenne. P.M. Pan-Euroopasta; Aikalaiskirja 1934.

³⁰ Seppinen 1972, 14-15, 40-41. Pietikäinen 1993.

³¹ Saarenheimo 1966; Haavikko 1976.

³² Vala 1933.

ennestäänkin väljä yhtenäisyys oli mennyttä.³³ Kuitenkin ryhmien erilaisuus ja sananvapaus tekevät *Tulenkantajista* historioitsijalle oivan lähteen.

Ryhmien väliset suhteet säilyivät kohteliaina 1920-luvun lopun ajan. Uudella vuosikymmenellä Vala syytti ensimmäisessä kirjoituksessa ylioppilasmaailmaa hallinnut AKS:aa mm. kulttuurille vieraaksi.³⁴ Nopeasti tämän jälkeen lehden johtoon asettunut neuvottelukunta Haavion johdolla syrjäytti Valan. Uudeksi päätoimittajaksi tuli Olavi Paavolainen, mutta kansallinen tulenkantajien ryhmä määräsi tahdin. Linja muuttui ja ennestäänkin kurja taloudellinen tilanne kävi kärsimättömäksi. Viimeinen *Tulenkantajat* ilmestyi lokakuussa 1930.³⁵

Vala ryhtyi kolme vuotta myöhemmin julkaisemaan uutta *Tulenkantajat*-lehteä. Tällä oli nimen lisäksi vähän tekemistä edeltäjänsä kanssa. Se keskittyi yhteiskunnallisiin aiheisiin ja oli ulkoasultaan huomattavasti riisutumpi.³⁶

Toinen Paneuroopan puolesta avoimesti liputtanut oli 21-vuotiaan Jarno Pennasen lähes yksin toimittamana kesällä 1928 ilmestynyt *Jokaviikko*. Pennanen julisti lehden poliittiseksi linjaksi paneurooppalaisuuden. Lehden taustalla oli Pennasen saamat potkut *Aamulehdestä*, minkä jälkeen hän keräsi sukulaissuhteilla tarvittavat rahat. Muistelmiensa mukaan Tampereella kaivattiin ”välitöntä, pakinoivaa, suureen yleisöön kontaktin ottavaa teatteri-, elokuva- ja seurapiirilehteä”, jollainen *Jokaviikko* olisi. Sen levikki kasvoi, kunnes radikaali poliittinen linja karkoitti tukijat ja lehti lopetti ilmestymästä syyskuun alussa. *Jokaviikossa* julkaistiin ”kaikenlaisia ajan uutisia, joita Suomen lehdissä ei kovin paljon muuten näkynyt...Oikeastaan mikään aihe ei ollut sille vieras.” Poliittisen linjan tunnustamisesta huolimatta Paneurooppaa lehdessä oli lähinnä vain Coudenhove-Kalergin kirjoitukset ja elokuva-arvostelija Roland af Hällströmin nimimerkki Peter Pan. *Jokaviikossa* oli *Tulenkantajien* tapaan provosointia.³⁷

Keskustelu levisi ns. kulttuuripoliittisiin aikakauslehtiin. Vaikka näiden levikki oli kullakin vain noin tuhat, lukijoiden asema teki niistä merkittäviä. He olivat yhteiskunnallisesti päättävissä

³³ Saarenheimo 1966, 258; Haavikko 1976, 31-36.

³⁴ Erkki Vala: *Uusi vuosi 1930*. *Tulenkantajat* 1930:1, 1-3; Arvi Kivimaa: *Suomalainen ylioppilasnuoriso ja nykyhetki*. *Tulenkantajat* 1930:2, 17-18; Martti Haavio: *Sodanjälkeiset ylioppilasliikkeemme*. *Tulenkantajat* 1930:3, 36-40; Erkki Vala: *Sanat ja teot. A. K-S. ihanteena ja todellisuutena*. *Tulenkantajat* 1930:5, 73.

³⁵ Haavikko 1976, 35-37. Saarenheimo 1966, 205-206, 210, 257-266. Tulenkantajain neuvottelukunta: *Uudet tulenkantajat*. *Tulenkantajat* 1930:9-10, 125-126.

³⁶ Saarenheimo 1966, 210-211. Haavikko 1976, 37-40.

asemissa ja tärkeitä mielipidevaikuttajia myös muihin ryhmiin. Lehtien käsittelemien aiheiden lukijakunta oli vielä niin pieni, etteivät erikoislehdet voineet menestyä. Paneurooppalaisuuden suosioista kertoo jotain, että siitä ylipäättään kirjoitettiin. Tietenkin toimituksissa pidettiin huolta, että kirjoittaja vastasi lehden yleistä linjaa.

Valvoja-Aika oli akateemisen suomalaisen sivistyneistön lehti. Pelkästään toimituskunnan kirjavuus biologeista kieli- ja taloustieteilijöihin takasi myös aiheiden laajuuden. Tavoitteena oli tehdä perinteeseen tukeutuvaa kulttuurilehteä, jonka ympärillä voisi laajempikin yhteistyö rakentua, joten päivänpolttavista aiheista vaiettiin. Puhuttaessakin näkökulma oli maailmankatsomuksellinen eikä kantaaottavia. Pääaiheena oli kirjallisuus ja teatteri. Ulkopoliitikasta kirjoitti keskittyen Eurooppaan vuodesta 1929 alkaen Jussi Teljo, joka kuului Akateemiseen Karjalaseuraan ja kasvoi myöhemmin valtio-opillisen tutkimuksen kehittäjäksi maassamme.³⁸

Aamu oli presidentinrouva Ester Ståhlbergin ja professorinrouva Vera Linkomiehen toimittama kuvalehti eikä yleensä kirjoittanut politiikasta. Sen tarkoituksena oli sivistää Suomen perheitä isänmaallis-konservatiivisessa hengessä. Jo perusasetelma oli elitistinen, mutta se onnistui haalimaan joukkoihinsa kirjoittajia eri ryhmistä. Monen muun lehden tavoin se joutui vuosikymmenten vaihteessa taloudelliseen ahdinkoon, mutta Göta Sinervon avulla se selvisi ja otti kirjoittajikseen myös lopettaneeseen *Tulenkantajiin* kirjoittaneita. Kuitenkin *Aamukin* täytyi lakata muutamaksi vuodeksi 1933 lähtien.³⁹

Ruotsinkielinen vastine *Valvoja-Ajalle* oli *Finsk Tidskift*. Senkin linja oli konservatiivinen ja vakuuttunut lujasta järjestysvallasta. Ajankohtaisia kannanottoja vältettiin ja vaikka ulkomaista kirjoitettiin hyvin vähän, tuen hakeminen Ruotsista oli luonnollista. Toinen ruotsinkielinen *Nya Argus* oli puolestaan liberaalien ja kosmopoliittien lehti, laillisen hallituksen puolustaja lapuanliikettä mutta samalla kommunisteja vastaan. Poliittikka oli saapunut lehteen vuosikymmenen alussa, mutta taiteet ja humanistiset tieteet säilyttivät pääosansa.⁴⁰

Paneuroopan ilmeisimpiä vastustajia olivat suomalais-kansalliset piirit. Niiden tarkoituksena oli saattaa suomensukuiset kansat samaan valtakuntaan. Tämän edellytyksenä oli yhtenäinen kansa.

³⁷ Pennanen 1970a, 186-187. Provosoinnista katso erityisesti Jokaviikko 1928:8 Tanssijattaren ruumis.

³⁸ Leino-Kaukiainen 1991, 439-442; Allardt 2000, 500-501.

³⁹ Uino 1991, 94-95. Sinervon valinta Paneurooppalaisen yhdistyksen neuvostoon liittynee *Aamun* rahoittamiseen.

⁴⁰ Leino-Kaukiainen 1991, 452-456.

Liikkeessä kansan kriteereistä ei päästy yksimielisyyteen, minkä seurauksena aitosuomalaiset kielinationalistit jäivät Akateemiseen Karjalaseuraan (AKS) ja eronneet perustivat Itsenäisyyden liiton (IL) 1924. Molemmille kansan eheytyä tarkoitti työväestön integroimista kansalliseen arvojärjestelmään. Molempien tapoihin kuului propaganda, joka tarkoitti omia lehtiä. AKS julkaisi *Suomen heimoa* ja IL *Itsenäistä Suomea*. AKS pyrki Niilo Kärjen ja Yrjö Ruudun opeilla lisäksi sosiaalisten uudistusten vaatimuksella lähestyä työväestöä. Tämä suuntaus kuitenkin päättyi järjestön petyttyä puolueisiin. Kehitys kulminoitui lapuanliikkeen ja Mäntsälän kapinan myötä, jolloin parlamentarismia kannattanut arvovaltainen vähemmistö, mm. Jussi Teljo ja Martti Haavio, erosivat. IL tavoitteli menestystä haalimalla joukkoihinsa kokeneita nimimiehiä. Heistä Kai Donner, Hj. Procopé ja W.A.Lavonius liittyivät Paneurooppalaiseen yhdistyksen.⁴¹ Itsenäisen Suomessa Herman Gummerus selosti säännöllisesti Kansainliiton asioita ja sen mukana Paneurooppaa.

Gummerus kirjoitti myös Suojeluskuntajärjestön äänenkannattajaan *Hakkapeliittaan*. Se ei keskittynyt heimoaatteeseen tai kansan eheyttämiseen. *Hakkapeliitan* tarkoituksena oli esitellä maanpuolustuksellisia aiheita ja runsas kiinnostus Itä-Karjalaan johtui alueen sotilaallisesta tärkeydestä. Sanalla sanoen se oli (pelkästään) patrioottinen.⁴²

Poliittis-kirjallinen *Tähystäjä* oli valtio-opin professori Yrjö Ruudun lehti. Vaikka sen käsittelemille sosiaalisten, sivistyksellisten ja poliittisten kysymysten tapaiselle julkaisulle oli markkinarakoa, se kaatui taloudellisten ongelmien myötä runsaan vuoden ilmestyttyään. Lehdessä Ruutu käsittelee mieliaihettaan valtiojärjestelmiä ja otti tätä kautta kantaa myös ulkomaiden asioihin ja Paneurooppaan.⁴³

Rauhanliike liittyy tutkimukseen aiemman tutkimuksen kautta, jossa sitä on käsitelty Paneuroopan läheisenä tukijana. Läheisempi tarkastelu osoittaa kuitenkin suuria ristiriitoja näiden kahden liikkeen tavoitteissa. Rauhanliike järjestyi maassamme Suomen Rauhanliitoksi ja julisti asiaansa *Rauhaa kohti* -lehdessä vuodesta 1925 alkaen.

⁴¹ Alapuro 1972, 106-131; Nygård 1982, 64-68, 72-76; Soikkanen 1991, 231-266.

⁴² Nygård 1982, 56-58.

1.4 Tutkimuskysymykset

Peruskysymys kuuluu, miten Suomessa suhtauduttiin paneurooppalaisuuteen? Olettamuksena on, että Suomi oli osa Eurooppaa, jolloin paneurooppalaisuudella oli samanlaiset lähtökohdat täällä kuin Keski-Euroopassakin. Milloin se saavutti palstatilaa sanoma- ja aikakauslehdissä ja ketkä sitä ryhtyivät kannattamaan? Mitkä olivat perustelut kannattaa mantereen poliittista yhteyttä?

Tutkimuksen ensimmäisenä vaiheena on osoittaa, että Paneurooppa todella oli nationalistinen liike. Tämä tapahtuu ensinnä hahmottamalla aikakauden yleiskuvaa valtion ja kansan ominaisuuksista sekä toiseksi tutkimalla paneurooppalaisten suhdetta vallitsevaan kansalliseen ajatteluun. Nykyajan yhteiskuntatieteiden teorioiden lisäksi tarkoituksena on verrata Euroopan kansaa silloisiin teorioihin kansan olemuksesta, jotka perustelivat sen luonnollisuuden. Tämän jälkeen pitää vastata kysymykseen, mitä kansa tarkoitti paneurooppalaisille. Mitä perusteita tarjottiin Euroopan kansalle? Miten suhtauduttiin etnisen kansan kriteereihin, joita ei voitu toteuttaa?

Mikäli paneurooppalaisuus oli nationalismia, se oli myös poliittinen liike ja siten siihen kuuluu myös vaikutuksen luominen liikkeen ulkopuolelle. Miten paneurooppalaiset pyrkivät asettamiinsa päämääriin? Miten suhtauduttiin Kansainliittoon ja Briandin esitykseen? Mitä seurauksia oli Suomen valtion tulemisesta mukaan paneurooppalaisuuteen? Vaikka paneurooppalaisten tiedetään epäonnistuneen tavoitteessaan, pitää myös sen vaikutuksia aikalaiskeskusteluun tutkia. Viiden vuoden kirjoittelu lehtiin ei voinut jäädä huomiotta. Toisaalta oliko käydyllä keskustelulla minkäänlaisia vaikutuksia alullepanijoihin eli muuttuiko paneurooppalaisuus tilanteen myötä?

Euroopan kansa yrityksestä huolimatta herännyt? Peter Bugge kirjoittaa Paneuroopan olleen ”hämmästyttävä sekoitus laaja-alaista utopismia, vaikuttavaa poliittista analyysia ja selvänäköistä pragmatismia,” jolle oli ominaisinta luja usko muuttaa maailma poliittisella agitaatiolla ja toiminnalla.⁴⁴ Sen mahdollisuudet menestyä olivat minimaalisen pienet, sillä se törmäsi vallitseviin etnis-kansallisiin ajattelutapoihin. Tämän takia on tarpeen verrata paneurooppalaisten ajatuksia aikalaisten, usein vastakkaiseen, toimintaan. Mitkä olivat syyt vastustamiseen?

---

⁴³ Leino-Kaukiainen 1991, 448-449; Soikkanen 1991, 267-273.

⁴⁴ Bugge 1995, 101.

Aikalaisteoreetikkojen tekstejä ovat 1920-luvun alussa ilmestyneen neliosaisen *Yhteiskuntatieteiden käsikirjan* artikkelit ja J.E. Salomaan artikkeli *Mitä on kansallisuus?* Näiden käytössä täytyy muistaa, etteivät nekään ole irti yhteiskunnasta

Kuten mainittua, taloudellisen integraation myötä julkiseksi keskustelunaiheeksi on noussut kysymys EU:n kansallisesta identiteetistä. On kysytty, syntyykö sille oma kansa ja miten käy suomalaiselle kansallistunteelle. Niinpä en voi sivuuttaa sitä puolta tutkimuksessani. Koska kyseessä on historiallinen tutkimus, vertailut jäänevät parhaimmillaankin viittauksenomaisiksi. Tarkastelu jääkin suuremmaksi osaksi loppulukuun. Koska Suomi oli ja on osa Eurooppaa, johtopäätösten tekeminen eurooppalaisesta näkökulmasta on paitsi mahdollista myös tavallaan järkevämpää kuin pyrkiä tutkimaan, mitä suhtautuminen kertoo suomalaisesta kansallisuudesta.

Tutkimus sivuuttaa kysymyksen taloudellisen yhteistyön merkityksestä kansallisvaltion luomisessa. Tämä ei tarkoita, ettei asia ole tärkeä, pikemmin päinvastoin. Se vaatisi huomattavaa laajennusta lähteistöön, sillä aikakaudella ilmestyi lukuisia taloudellisiin kysymyksiin keskittyneitä julkaisuja. Tutkituissa artikkeleissa taloudelliseen hyötyyn viitattiin harvoin, eikä se silloinkaan ollut ensisijainen syy yhdentymiseen vaan seuraus luonnottomien rajojen poistosta. Lisäksi katson tällä rajauksella korostavani Paneuroopan identiteettiä puolta. Talous tosin tulee mukaan liikkeen muuttaessa toimintatapaansa, mutta se ei varsinaisesti liity enää kansallisen yksikön luomiseen yhteisen kansan pohjalta vaan paremminkin esteiden poistamiseen valtion tieltä.

Vaikka aikalaiset puhuivat sekaisin Paneuroopasta ja Euroopan Yhdysvalloista, käytän pelkästään edellistä puhuessani Coudenhove-Kalergin suunnitelmasta. Hän itsekkin käytti sitä, koska arveli sen herättävän tunteita ihmisissä. Sen sijaan ranskalaisten (myös Briandin) käyttämä Euroopan Yhdysvallat toi hänen mieleensä kuvan keskusvaltaisesta ylivaltiosta. Jälkimmäinen oli enemmän Briandin aloitteesta puhuneiden poliitikkojen käyttämä.⁴⁵ Koko tutkimuksen aikana käytetään kirjoitusmuotoa Paneurooppa, vaikka se onkin oikeinkirjoitussääntöjen vastainen. Kursiiviasu tarkoittaa Coudenhove-Kalergin kirjaa. Suorissa lainauksissa käytän ilman eri merkintää niissä käytettyä kirjoitusasua. Samaa käytäntöä noudatan Euroopan kysymyksessä.

Coudenhove-Kalergin Paneuroopalla ja Briandin aloitteella on niin paljon eroja, että toisaalta niiden erottaminen aikalaisteksteissä on helppoa ja toisaalta on vaikea uskoa, miksi nämä kaksi on

aikaisemmassa tutkimuksessa käsitelty yhdessä. Sen sijaan muista Euroopan yhdentämisen suunnitelmista Suomessa ei useinkaan puhuttu. Enintään vastustavat kansallismieliset haukkuivat ne. Vaikkeivät kannattajat olisi maininneetkaan Paneurooppaa ja Coudenhove-Kalergia, yleensä he puhuivat niin selkeästi samasta asiasta, ettei siihen ollut tarveakaan.

Tutkimuksen aika sisältää suurimman osan sotien välisestä kaudesta, merkittävänä rajauksena ensimmäiset viisi vuotta, jolloin keskustelu liittyi vielä paikkaansa hakevaan Kansainliittoon ja suunniteltuun yhteistyöhön Baltian maiden kanssa. Uusi vaihe alkoi Ranskan miehittäessä Ruhrin alueen panttina sotakorvauksista. Seuraavana vuonna 1923 Coudenhove-Kalergi julkaisi kirjansa. Koska tutkimuksen aiheena on eurooppalaisuus, on tutkimus aloitettava jo tästä tapahtumasta.

Vaikka tutkimuksen aika kattaa lähes 15 vuotta, se keskittyy 1920- ja 1930-lukujen taitteeseen. Vuonna 1927 Coudenhove-Kalergi alkoi entistä innokkaammin kirjoitella lehtiin. Keskustelu oli vilkkainta Briandin aloitteen takia, kun vastustajatkin esittivät kantansa. Lama, joka lopullisesti kaatoi aloitteen, teki saman monelle lähteenä käyttämälleni pienelle lehdelle. Samalla ilmapiiri niin kansainvälisesti kuin Suomessakin muuttui.

1920-luvun kansainvälistä ympäristöä leimasi vahva optimismi. Koettu sota oli kauhun huippu eikä kenenkään uskottu aloittavan uutta enää koskaan. Tulevaisuuden uskon osoituksena perustettiin Kansainliitto ja samasta luottamuksesta kumpusi myös Paneurooppa. Sitten lama saapui Eurooppaan ja kaatoi demokraattiset hallitukset. Muutos ei kuitenkaan ollut näin dramaattinen, vaan rauhantila rappeutui hitaasti. Entisen kaltainen sopimusten laadinta jatkui, mutta kun sovitut velvoitteet ylittivät joka kerta valtioiden kyvyt, diplomatian heikkous paljastui. Historioitsija Arnold Toynbeelle vuosi 1931 on *annus terribilis*, jolloin tämä ja taloudellinen kriisi havaittiin pysyviksi otoliloiksi ja mahdottomiksi hoitaa entisillä keinoilla. Ennen usko illuusioihin talutti politiikkaa.⁴⁶

Tämän takia aikakauslehtien vuosikertoja on tutkittu alkaen vuodesta 1927 vuoteen 1932. Viimeistään vuoteen 1932 mennessä Euroopan yhdentymisen oli menettänyt asemansa päivänkysymyksenä, minkä vuosikertaan, muutamaa poikkeusta lukuunottamatta, aikakauslehtien tutkiminen päättyy. Aineisto sen jälkeiseltä ajalta on niukkaa ja päättyy vuoteen 1937, jolloin Suomen Paneurooppalainen Yhdistys lakkautetaan.

---

⁴⁵ Rauatmaa 1992, 29.

⁴⁶ Stirk 1989, 7, 10-11.

2. Euroopan nationalistit

2.1 Eurooppalaista eliittiä

”Ettekö te haltioidu, ettekö hurmaannu ajatuksesta, että samaan aikaan kuin tulenkantajat täällä Suomessa liikehtivät, liikehtivät kaikkialla Euroopassa heidän samoin ajattelevat toverinsa!”¹

Richard Nicolaus Coudenhove-Kalergi syntyi 1894 Japanissa Itävalta-Unkarin diplomaatti-isän ja japanilaisen äidin perheeseen. Tästä syystä hänellä oli eksoottinen ulkonäkö ja varmasti oli osatekijä hänen menestykselleen. Aatelissuvun varhaisimmat jäsenet voitiin jäljittää Bysanttiin asti ja matkalla oli tullut mukaan sukuja kaikkialta Euroopasta. Perhe muutti Eurooppaan 1906, jotta poika saisi länsimaisen koulutuksen. Coudenhove-Kalergi hakeutui Wienin yliopistoon ja suunnitteli filosofian professorin uraa vielä maailmansodan kestäessä, mutta antautui poliitikoksi sen loppumainingeissa. Arvioissa Coudenhove-Kalergista sekoittuvat innostuneisuus, toivo, edistyneisyys ja toisaalta epäkäytännöllinen teoreettisuus, naiivi optimismi ja harrastuneisuus.²

Coudenhove-Kalergin tavoitteena oli palauttaa Euroopan maailmanvalta, joka oli rappeutunut edellisen vuosisadan kukoistuksesta maailmansodan juoksuhautoihin ja rintamalinjat päätivät yhä. Kansallisvaltiot estivät maanosan nousun ja kehitys oli päinvastainen muihin maanosiin verrattuna. Britannia oli irronnut Euroopasta mannertenväliseksi liittovaltioksi ja sen painopiste muuttunut Atlantilta Intian valtamerelle. Venäjäkään ei ollut enää eurooppalainen vaan euraasialainen ja sosialistinen maailmanvalta. Aasiassakin kehittyi oma pan-liike eurooppalaisuutta vastaan. Amerikka yhdistyi maailman mahtavimmaksi nousseen USA:n johdolla. Ajan tärkein kysymys vihjailevasti muotoiltuna kuului ”voiko Eurooppa valtiollisessa ja taloudellisessa hajaannustilassaan säilyttää rauhansa ja itsenäisyytensä kasvavien ulkoeurooppalaisten maailmanvaltojen rinnalla - vai onko sen pakko pelastaakseen olemassaolonsa järjestäytyä valtioliitoksi?”. Vastauksessa riippuivat myös muut kysymykset.³

Paneuroopan ajatus ei tullut Suomeen pelkästään Coudenhove-Kalergin toiminnan takia, vaan taustalla oli ennen kaikkea sivistyneistön huoli oman asemansa menettämisestä. Vuosisadan alusta

¹ Erkki Vala: *Keskustelua työväenkysymyksistä. Vastaus edelliseen*. Tulenkantajat 1929:4, 66-70

² White 1989, 23-26, 39.

lähtien se oli tuntenut roolinsa uhatuksi laajoihin kannattajiin tukeutuvan demokratian edetessä. Kehitys ei ollut menossa välttämättä hyvään suuntaan, kun vuosisatoja muuttumaton yhteiskunnan jako hallitsijoihin ja hallittaviin oli hämärtyneessä. Vallan keskukseen ryntäsivät massat, joilla ei ollut luonnollisen eliitin tapaan taipumuksia johtotehtäviin. Suomessa tämä tulee ilmi suurlakon aikana 1905, mutta viitteitä kulttuuripessimismistä on havaittavissa ennenkin.⁴

Suomen ensimmäinen 'paneurooppalainen' ehdotti Euroopan yhdentymistä samaan aikaan ja samasta syystä mutta luultavasti tietämättään Coudenhove-Kalergin kirjasta. Jaakko Forsmanin artikkeli *Englanti, Ranska ja Eurooppa. Poliitiikka ja moraalit* on päivätty kirjoitetuksi Ruhrin miehityksen aikaan 1923, muttei julkaistu ennen kuin 1935. Siinä hän esittää "jonkinlaista manner-Euroopan kansain liittoa" yhdistämään Euroopan voimat. Ranskan vainoharhainen tarve kuristaa Saksaa uuden sodan pelossa köyhdytti koko Eurooppaa. Ranskan lyhytnäköisyyden ohella Eurooppaa heikensi Britannian hajota ja hallitse -politiikka.⁵ Koska sen ongelmat liittyivät pelkästään Manner-Eurooppaan, Suomi ei luultaisi kuuluisi siihen. Siksi Forsmanilla ei ollut syytä ryhtyä politikoimaan sen puolesta. Muutenkaan Forsman ei ottanut osaa päivänpolitiikkaan, vaan tapahtumat olivat hänelle aineistoa ja alku teoreettisille kehittelyille.⁶

Coudenhove-Kalergi ei ollut täysin kansanvallan puolesta vaan joissain tapauksissa ilmeisen vastainen demokratialle. Vaikka hän ei puhu tulevan Eurooppa-valtion hallitusmuodoista, jonkinlaisen 'henkisen aristokratian' pitäisi korvata omaa etuja ajavat poliitikot. Kirjassaan *Stalin & kumpp.* hän esittää Euroopan ongelmien syiksi liikaa individualismia ja henkistä liberalismia. Lääkkeeksi kapitalismin puolianarkiaan sopisi suunnitelmatalous.⁷

Jaakko Forsmanin poliittinen ajattelu oli hyvin samanlaista. Hänen lukuisissa artikkeleissaan kansanvalta toistuu oligarkiana, jossa sivistymätöntä kansaa johdetaan harhaan tyhjillä mutta komeilla sanoilla, kuten demokratialla. Erityisesti vasemmistolaisuuden suosio huolestutti, minkä vuoksi eduskunnan valtaa tulisi huomattavasti rajoittaa tai sen edustajista lähes (mutta ehdottomasti alle) puolet tuli olla sivistyneistön tai talouden edustajia. Vallanpitäjät olivat kapeista eduista huolehtivia vaistoihmisiä, joiden tilaan Forsman kaipasi Jeesus-hahmoa, jossa sosiaalisuus ja

³ Coudenhove-Kalergi 1930, 6-7, 11-20.

⁴ Mikkeli 1996, 123; Mikkeli 1998b, 26-30.

⁵ Forsman 1935, 75-93. Suurin osa kokoelman muista artikkeleista oli julkaistu Valvoja-Ajassa.

⁶ Koskimies 1975.

⁷ Pietikäinen 1993, 27. White 1989. Coudenhove-Kalergi 1931.

individuaalisuus olisivat tasa-painossa. Auktoriteettiensa, Oswald Spenglerin ja Gustave Le Bonin, myötä hän liittyy erittäin läheisesti eurooppalaisen eliitin huoleen.⁸

Filosofi-psykologi Eino Kailassa oli samanlaisia aristokraattisia piirteitä. Vuonna 1925 hän varoitteli kulttuurin mataloimista tavallisen kansan käsitettäväksi ”ultrademokratian” vaaralla. Kulttuurin korkeimmat arvot, niiden luominen ja niistä nauttiminen, kuuluivat luonnollisesti vain kaikkein kehittyneemmällä kansanosalle, vaikka kulttuuri kokonaisuudessaan koskeekin kaikkia. Artikkelit on usein esitetty malliesimerkkinä sotienvälisen ajan eliitin kaventuneen liikkuma-alan tunnoista.⁹

Yhteiskuntaryhmät aiheuttivat jakoja myös paneurooppalaisten keskuudessa. Saksassa toiminut ja Suomen taiteen vuosisadan vaihteen kulta-aikaan perehtynyt taidehistorian professori Johannes Öhquist kirjoitti luottamuksellisesti Coudenhove-Kalergille epäilyksistään nuoren Jarno Pennasen Tampereella perustamasta yhdistyksestä. Pennanen ei ollut oikea henkilö ajamaan eurooppalaisuuden asiaa ja lisäksi hän vetosi alempaan keskiluokkaan.¹⁰

Liikkeen sisälläkin huomattiin yhdistyneen Euroopan ajatuksen vetovan ”oppineisiin, filosofeihin ja satunnaisiin poliitikkoihin”, mutta jättäen muut kylmiksi, kuten aiemminkin.¹¹ Sama arvio käy myös suomalaisista paneuroopan kannattajista. Mutta samaa voidaan sanoa myös kansallisten liikkeiden aloittajista. Hekin olivat filologeja, runoilijoita tai historioitsijoita. Vasta myöhemmin liikkeen organisoiduessa johtoon astuivat porvarit, jolloin menestyvä liike imaisi nopeasti muutkin mukaansa.¹²

Eliitin, johon kuuluvat älymystön lisäksi taiteilijat, tehtävänä on paitsi muotoilla myös välittää kansalliset arvot, muistot, myytit, symbolit ja ideologia muulle väestölle. Se tulee mobilisoida kansaksi eliitin hahmottaman historiallisen kulttuurin ympärille. Toisin sanoen eliitti tuottaa sille uuden identiteetin. Toisinaan tämä kansallinen identiteetti vaatii entisen paikallisen kulttuurin tuhoa. Kansallisten liikkeiden taustalla oli myös intelligenttien pelko silloisten valta-asemien

⁸ Mikkeli 1998b; Koskimies 1975. Eduskuntauudistuksen lisäksi Forsman artikkelissaan *Suomalainen kansanvalta* mm. syytti kaikkia puolueita kokoomusta myöten vasemmistolaisiksi. Valvoja-Ajan päätoimittaja Edwin Linkomies totesi kirjoituksen lopussa esitettyjen mielipiteiden olevan aina kunkin kirjoittajan vastuulla.

⁹ Kaila 1925. Kts. Mikkeli 1996, 127.

¹⁰ Pietikäinen 1993, 71; Ringbom 1986, 61. Joissain lähteissä kirjoitetaan Öhqvist.

¹¹ Arter 1993, 63.

¹² Alter 1989, 60-63, 70-72; Hroch 1985, 22-24.

menettämisestä uusien luokkien rynnistäessä politiikkaan. Entistä tilannetta uhkasivat myös modernisaation vaikutukset sosiaaliseen rakenteeseen ja poliittisiin laitoksiin sekä taloudellinen kehitys, jossa etenkin tulojen jakaantuminen.¹³

Ainakin henkilöiden puolesta paneurooppalaisuus oli liberaalinationalistien liike. Sen puolestapuhujat tulivat kauttaaltaan samoista ryhmistä kuin kansallisten liikkeiden johtajat puoli vuosisataa aiemmin. Vaikka poliittinen voima oli nyt massoilla, hekin esittivät itsensä välttämättömiksi myös uudessa tilanteessa, jotta kehitys jatkuisi tai ainakin säilyisi entisellään. Heidän yhteisönsä määrittyi eurooppalaisen kulttuurin kautta ja he puhuivat useita kieliä, useimmat vähintään saksaa.

Hrochin jaon ensimmäisen vaiheen 'kansalliset herättäjät' olivat intohimoisen kiinnostuneita alueen väestön kulttuurista, mitä ei voida sanoa Suomen paneurooppalaisista. Suhtautuminen oli päinvastoin jossain kohdin jopa halveksivaa. Paneurooppalaisuus sopiikin vain kakkosvaiheeseen, kolmanteen se ei koskaan päässyt. Se pyrki uudelleenmäärittelemään politiikan eliitin hyödyksi.

2.2. Paneurooppalaisen yhdistyksen sukupolvet

Euroopan idea houkutteli joustavana erilaisia ihmisiä, ja luonnollisesti se muuttui heidän mukana. Toisaalta sitä arvosteltiin hyvin pitkälti kannattajiensa mukaan ja toisaalta eri ihmisillä oli eri käsitykset Euroopan sisällöstä. Vaikka sanat olivat samat, asia muuttui. Täten keskustelu jäi pinnalliseksi ja taktiikasta sopiminen mahdottomuudeksi.¹⁴ Suomen Paneurooppalaisen yhdistyksen neuvoston listoissa mainitaan noin kaksikymmentä nimeä (Liite 1). Kaikkien heidän motiivejaan liittymiseen en ole voinut selvittää johtuen lähteiden vähäisyydestä. Mutta näistä vähäisistä poikkeuksista huolimatta on selvää, että he olivat valkoisen Suomen konservatiivista eliittiä, joka ei, tietenkään juuri politiikan kautta mukaan tulleita, yleensä ottanut osaa julkisiin asioihin. Eräs tapa selittää heidän ajattelunsa eroja on ikäero eli sukupolvet.

Sukupolvella tarkoitetaan yhteisen syntymäajan lisäksi samoja kokemuksia, jotka eivät pelkästään tältä perusteella muodosta kiinteää ryhmää. Saman ikäisinä koetut tapahtumat muodostavat vain yhdistävän piirteen eri toiminnoissa. Tärkeä piirre sukupolvissa on niiden oma havainto

¹³ Smith 1991, 64-65, 91-96; Alter 1989, 49,80.

¹⁴ Stirk 1989, 11.

kuulumisesta edellistä ja seuraavaa ikäryhmää erottavaan ryhmään. Sellaisia merkittäviä avainkokemuksia, jotka muodostaisivat sukupolvia ei tapahdu kovinkaan usein ja kaikkein merkittävimmät jatkuvat myös seuraaviin ikäryhmiin, vaikka ne eivät ole kokeneetkaan sen synnyttämää avainkokemusta.¹⁵

Yhdistyksen neuvoston 25 henkilöstä muodostuu neljä selvää sukupolvea, jotka käyvät yhteen Suomen historian sukupolvien kanssa. Vanhimmat kolme olivat syntyneet 1859-1861 eli yhtyvät ns. KPT- sukupolven kanssa. Enempiä johtopäätöksiä ei voi tehdä, sillä kaksi heistä oli ruotsinkielisiä ja mainitut sukupolvet on luotu suomenkielisten kokemusten pohjalta. Kuitenkin tuona aikana syntyneille ruotsinkielisillekin oli ominaista konservatismi ja nationalismi, joihin myös Johannes Öhquist uskoi.¹⁶

Ns. Suurlakko-sukupolvi on tuottanut suuren määrän poliittista johtoa, ja heistä koostuu myös yhdistyksen toinen sukupolvi 1867-1874. Sukupolven omaksumat suomalais-kansalliset arvot hyljeksivät paneurooppalaista ylikansallisuutta, mutta toisaalta tukivat ajatusta kansojen välisen kanssakäymisen tärkeydestä. Tämän vuoksi on helposti ymmärrettävissä, että yhdeksästä jäsenestä vain vanhimman Jaakko Forsmanin voi laskea paneurooppalaiseksi, muut tukivat nimenomaan Briandin esitystä ja halusivat tehdä Kansainliittoa tutummaksi. Tästä erosta enemmän luvussa 4.

Kahden sukupolven väliin sijoittuu sosiaaliantropologi Gunnar Landtman (s. 6.5.1878). Hän kuului Edward Westermarckin koulukuntaan, jonka tutkimuksilla oli kotimaata suurempi vaikutus Britanniassa ja muualla. Silti heillä oli professuurit Helsingissä. Varsinaisen suomalaisen kansatieteen tarkoitus oli tuolloin osaltaan vahvistaa nationalistista kuvaa suomalaisista vanhana kulttuurikansana. Tähän ei sosiaaliantropologia sopinut sekä humanistisen relatiivisuuden että edustajiensa ruotsalaisuuden takia, vaan muodosti vastakohtan. Ilmari Susiluodon mukaan sen liberalismiin vaikutus esti ääriaineisten suunnittelemat totalitarismit maassamme. Landtman ajoi suvaitsevaisuuden aatetta myös yhteiskunnallisena vaikuttajana. Hänet valittiin eduskuntaan RKP:n riveistä. Tämän lisäksi Landtman kuului Suomen Rauhanliittoon.¹⁷

Yhdistyksen kolmas sukupolvi 1888-1891, johon myös vuonna 1894 syntynyt Coudenhove-Kalergi kuului, on merkitykseltään suurin, sillä siihen kuuluivat molemmat puheenjohtajat Hj. Procopé ja

¹⁵ Soikkanen&Vares 1998, 37-39.

¹⁶ Soikkanen&Vares 1998, 42.

Eino Kaila. Yleensä tämän sukupolven henkilöt kiintyivät entistä enemmän kansallisiin arvoihin maailmansodan seurauksena. Romaniassa puhutaan vuoden 1921 sukupolvesta, Suomessa vapaussotasukupolvesta ja Coudenhove-Kalergista kirjoittanut White puhuu 1914-sukupolvesta. Sota vähensi uskoa porvarilliseen Eurooppaan ja sai omaksumaan sen vastaisia, radikaaleja aatteita, etunenässä fasismin ja kommunismin. Coudenhove-Kalergin Wien oli myös Adolf Hitlerin Wien, mutta aateliset juuret jo sinänsä hyljeksivät keskiluokkaista ajattelua. Päinvastoin sodan kokemukset vakuuttivat Coudenhove-Kalergin siitä, että kapeakatseisen nationalismin aika olisi ohi.¹⁸ Suomenkin yhdistykseen liittyneiden Kai Donnerin ja Lauri Haarlan voi kuvitella olleen lähempänä suomalais-kansallisia kuin paneurooppalaisia arvoja. Myös Hj. Procopé kuului aktivisteihin. Eino Kailan voi kuvitella samanlaiseksi Coudenhove-Kalergin kanssa, jonka pappisperheessä omaksutut arvot tukivat elitismiä.

Kailan perhe oli poliittisesti vahvasti oikeistolainen ja sen piirteitä on havaittavissa myös hänen suhtautumisessaan etenkin venäläisiin ja kommunismiin. Lisäksi hänen voi katsoa edustaneen sosiaalikonservativista vanhemman sivistyneistön linjaa, joka koki nuorison päinvastaisen linjan henkilökohtaisena tappiona. Muun perheen tavoin Eino Kaila ei ryhtynyt kansallisiin tehtäviin, vaan kohosi niin suomalaisen psykologian kuin filosofian suureksi nimeksi. Hän toimi filosofian professorina ensin Turussa, kunnes 1930 siirtyi Helsinkiin ja luopui tästä tehtävästä 1948 tultuaan Suomen Akatemian jäseneksi. Filosofina Kaila piti tiivistä yhteyttä ns. Wienin piiriin ja kävikin siellä vuosina 1929, 1932 ja 1934.¹⁹ Ei voi olla epäilystäkään siitä, etteikö hän oli tavannut näillä matkoilla Coudenhove-Kalergia. Ilmeisesti vasta muutettuaan Helsinkiin Kaila havaitsi paneurooppalaisuuden kirjoittamisen arvoiseksi aiheeksi, kun löysi samoin ajattelevia henkilöitä, ja vielä tärkeämpänä valittiin Paneurooppalaisen yhdistyksen puheenjohtajaksi, jonka hän mainitsee kaikissa artikkeleissaan.

2.3 Nuoruuden into

Neljästä ryhmästä huolimatta suurin jako kulki nuorimman ryhmän ja kolmen vanhemman välillä. Tämä sukupolvi syntyi vuosisadan vaihteessa 1893-1906. Väliä suurentaa alkupäästä Hagar Olsson, jonka toiminta esikuvana muille kuitenkin siirtää hänet selvästi tähän joukkoon. Toisessa päässä on Jarno Pennanen, muut kolme parin vuoden sisällä. He eivät olleet vielä ehtineet vakiinnuttaa

¹⁷ Aikalaiskirja 1934; Susiluoto 1994; Allardt 2000, 498-499.

¹⁸ White 1989, 24-26, 39; Soikkanen&Vares 1998, 45-47; Klinge 1972, 132.

asemaansa koulutuksella tai muulla. Lauri Viljasesta tuli myöhemmin kirjallisuuden professori ja Erkki Valakin opiskeli lehtitoimittajuuden ohella muutaman vuoden Helsingin yliopistossa, mutta luopui siitä omien sanojensa mukaan ”varattomuuden ja leipätyön” takia.²⁰ Olsson ei kirjoittanut julistavia artikkeleista Paneuroopasta mutta liitti sen kaunokirjallisissa töissään (*S.O.S., Det blåser upp till Storm, På Kanaanexpressen*) yhteiskunnallisiin uudistuksiin ja aktiiviseen rauhanliikkeeseen. Olsson oli ollut perustamassa Suomeen 1926 myös kansainvälisen Clarté-liikkeen osastoa, mikä samoin oli tiukan kansallisen ajattelun vastaista.²¹

1920-luvun alussa Suomessa oli selvä vastakkainasettelu nuorten ja vanhojen välillä. Myös jälkimmäiset halusivat uutta verta johtamaan maata, koska he olivat epäonnistuneet ja syösseet maan sisällissotaan. Myös Coudenhove-Kalergi asetti nuorison tehtäväksi syrjäyttää vanhat ja rakentaa entisen raunioille vahvempi maanosa. Kirjansa hän omisti Euroopan nuorisolle ja kutsui esipuheessa sitä suorittamaan sen yhdentymistä.²²

Tulenkantajien sukupolvi oli syntynyt hieman vuosisadan vaihteen jälkeen. Yhteiskunnallisissa kysymyksissä ryhmä oli hyvin hajanainen, mutta tarvittavaa yhtenäisyyttä saatiin nuorten tietoisesta tai vaistomaisesta vanhemman sukupolven vastustamisesta. Lisäksi siihen vaikutti vitaalis-irrationaalinen nuorison ihailu. Se riitti illuusion luomiseen eri tavoin jyrkästi jakaantuneessa yhteiskunnassa. Jo V.A. Koskenniemi selitti tulenkantajien runoutta ikäpolvella. Varhaisnuoruudessa koettu sisällissota jätti heihin palavan pätemisen tarpeen tehdä suuria kansallisia sankaritekoja, ja heikon suhteellisuudentajun, että nuo teot tulisivat helposti. He omaksuivat tehtäväkseen kahtiajakautuneen kansan yhdistämisen, joka tapahtuisi luomalla uusi suomalainen taide ja kulttuuri. Ryhmän nimeä kantaneen aikakauslehden perustamisella pyrittiin joukkojen aktivoimiseen sen taakse. Jo näytenuumeron kannessa uhottiin: ”Tämä lehti merkitsee sitä, että uusi sukupolvi astuu Suomen taide-elämän johtoon”²³

Yleensä Suomen historiassa tästä sukupolvesta puhutaan jääkäri- tai AKS-sukupolvena ja tulenkantajien väljyys pitikin sisällään yhteiskunnallisesti vastakkaiset linjaukset, Martti Haavion AKS:n ja Valan kosmopolitismien. Valalle kumpikin oli kasvanut samasta maaperästä ja

¹⁹ Salmela 1998, 112-137, 171-173. AKS:n perustaja-puheenjohtaja Elmo E. Kaila oli Eino Kailan isän serkku

²⁰ Edistyspuolueen arkisto. PR 56: Puoluetoimikunnan kokous 31.1.1930. Liite: Valan hakemus.

²¹ Tarkka 1987, 108. Zuck 1997. Klinge 1972, 156. Paneurooppa vilahtaa myös Mika Waltarin *Suuressa illusionissa*.

²² Soikkanen&Vares 1998, 38; Coudenhove-Kalergi 1930, 5-9.

²³ Saarenheimo 1966,32; Haavikko 1976, 27-36; Soikkanen&Vares 1998, 38; Tulenkantajat 1928 näytenuumero kansi.

murroksesta. Niille oli yhteistä kansallisen yhtenäisyyden tavoittelu yksinkertaisesti unohtamalla sisällissota.²⁴

Erkki Vala on jäänyt siskonsa Katrin varjoon kaunokirjallisuuden saralla. Hän korvasi heikkoutensa muiden tulenkantajien avustajana ja toimittajana sekä kirjallisissa albumeissa että aikakauslehdessä. Toimittajan tehtävässä Valasta kehkeytyi puuhamies monine aloitteineen, joista tosin monet sellaisiksi jäivät.²⁵ Samoin hänen omalaatuinen ja helposti tunnistettava iskevä tyyliensä pääsi oikeuksiinsa juuri kuukausijulkaisussa.

Vaikka Jarno Pennanen tulikin myöhemmin tunnetuksi vasemmistolaisena kulttuurihahmona ja yritti perustaa eurooppalaiseen tapaan Neuvostoliiton ystävät ja Clarté -seuroja jo 1930-luvun alussa, tämän tutkimuksen ajoissa hänen käsityksensä eivät ole vielä selkiintyneet. Muistelmissaan Pennanen kertoo käyneensä sisäistä kamppailua sosialismin ja porvariuden välillä, joista edellinen Paneuroopan heikon menestyksen takia voitti. Hän kuvaa kääntymystään äkkinäisenä muutoksena mutta toisaalta kertoo omaksuneensa sosialismin jo vuosia aiemmin, jonka vaikutusta myöhemmät tapahtumat tukivat. Pennanen toimi Yhdistyksen sihteeriyden ohella Uuden Suomen erikoisreporttina 1930-1931 ja usein käyttikin tittelinään toimittajaa.²⁶ Ilmeisesti kääntymyksensä jälkeen Pennanen erosi tai hänet erotettiin kummastakin.

Luultavasti kaikkein nuorin keskusteluun osallistuja oli Työväen akatemian opiskelija August Pekkanen²⁷, joka ryhtyi kinasteluun Erkki Valan kanssa. Keskusteluissa kosketeltiin monia muitakin asioita, lähinnä työväenluokan asemaa ja sen roolia yhteiskunnassa sekä rauhantyössä.

Risto Alapuron mukaan suomalainen sivistyneistö rakensi suomalaisuutta ruotsalaisuutta vastaan, mikä johti vastakkaisuuteen myös eurooppalaisuuden suhteen: suomalaisuus oli alkukantaista ja eurooppalaisuus sivistystä. Ominaisuudet olivat sovittamattomia, jolloin eurooppalainen sivistyneistö erosi tavallisesta kansasta. Täten kyse oli enemmän sivistyneistön kuvittelemasta kansasta kuin todellisesta ryhmien kanssakäymisestä. Suurlakko ja kansalaissota merkitsivät sivistyneistön pettymystä itseensä ja sivistystyön heikkouteen.²⁸ Tarvittiin uutta kuvaa kansasta.

²⁴ Erkki Vala: *Mitä on Tulenkantajat?* Tulenkantajat 1928; Erkki Vala 1929a; Vala 1933.

²⁵ Saarenheimo 1966, 207.

²⁶ Pennanen 1970, 80-101, 404. Erit. 84. Klinge 1972, 156. Olssonin ja Pennasen Clarté-seurat eivät ole samoja.

²⁷ Vala 1929b.

²⁸ Alapuro 1998. Alapuro huomauttaa myös samanlaisen kahtiajaon kulkevan maassa tänäänkin.

Voittajien puolella palattiin talonpoikaisuuden arvostamiseen, sillä se oli säilynyt puhtaana muiden sokeutuessa ulkoisista vaikutteista. Sen lisäksi tarvittiin myös luonnollinen ja tieteellinen kansa, jonka Yrjö Ruutu esitteli väitöskirjassaan. Ruudun myöhemmin valtiososialismiksi kutsuma aate sai kaikupohjaa erityisesti ylioppilasliikkeissä ja IKL:ssä.²⁹

Lukuunottamatta Martti Haavion johtamaa kansallismielisten alaryhmää, tulenkantajille suomalaisuus ei sisältänyt maataloutta vaan tekniikkaa ja kuulumista laajempaan kulttuuriin. Eurooppa oli nykypäivää, johon Suomenkin oli herättävä. Erkki Vala hahmotteli sellaisen kuvan suomalaisuudesta, että se sopi Paneurooppaan. Hän näki suomen kansan muuttuneen ”eurooppalaiseksi kulttuurikansaksi”. Enää ei täytynt vaalia ”korpikulttuuria”, vaan luoda silmät kaupunkeihin, tehtaisiin ja tekniikkaan. Tulenkantajien runous ei ollut epäkansallista, kuten sitä leimattiin, vaan osoitus uudenlaisesta kansallisuuden tuntemistavasta.³⁰ Tästä parhaiten kertoo kilpailu Maamme-laulun säkeistön uusimisesta. Konservoinnin kohteeksi joutui vain ”on maamme köyhä, siksi jää” jne. Suomi oli tosin köyhä muttei kauan, sillä teollisuus ja kova työ muuttaisivat sen rikkaaksi. Silloin olisi hyvä olla kansallislaulu todellisuutta vastaavassa kunnossa.³¹ Lehden vapaata linjaa perusteltiin sen nostavan esiin uuden, oikean kuvan suomalaisuudesta homehtuneiden teorioiden tilalle.³²

Uusi kansankuva oli tarjottu nimenomaan nuorisolle. Vanhemmat, kuten historioitsija J.R. Danielson-Kalmari tai Jaakko Forsman, vaativat armottomasti kapinoitsijoita vastaamaan heidän odotustensa pettämisestä. Heitä nuorempien, ns. suurlakkosukupolven, kansankuva oli jo suurlakossa rikkoutunut erilaisin ryhmiin ja se kesti myös kapinan jälkeen.³³ Kuitenkin heidän sukupolven konservatiiviselle aristokraateille, joista Coudenhove-Kalergi ja Kaila kelpaavat erinomaisesti esimerkeiksi, se oli rikkoutunut luonnollisesti niin, että valta pysyisi niiden käsissä, jotka siihen kykyjensä mukaan parhaiten sopivat.

²⁹ Klinge 1972, 36-42, 114-120, 132-152; Ahtiainen&Tervonen 1996, 69-73.

³⁰ Vala 1929a; Koivisto 1992, 41, 59.

³¹ *Suuri kilpailu kaikille runoileville Suomen kansalaisille*. Tulenkantajat 1929:1-2, 30. Kilpailussa palkittiin järjestyksessä Liisa Rauni, Reino Eloranta ja Saima Harmaja. *Suuri Maammelaulukilpailu ratkaistu*. Tulenkantajat 1929:8-9, 147. Vertailun vuoksi U.S. Järvinen vaati Suomen vaakunan uudistamista. Se oli perintöä Juhana III:lta ja täten ”ruotsalaista” perintöä, josta oli päästävä eroon. Se ilmaisi riippumattomuutta vain idästä vaikka siteet oli katkottua myös länteen eikä itsenäinen kansa uhkaa ketään. U.S. Järvinen: *Itsenäisen Suomen suuri skandaali. Valtakunta ollut 12 vuotta ilman vaakunaa*. Tulenkantajat 1929: 16, 265. Uudistamisen perusteet olivat täysin erilaiset.

³² Vala 1930, 48-49.

3 Nationalistinen liike

3.1 Kansa ja valtio kuuluvat yhteen

Vuonna 1710 John Bellers, englantilainen kveekari, ehdotti Euroopan valtion jakamista 100 kanttoniin, joilla olisi oma edustaja eurooppalaisessa senaatissa. Jokaisesta 1 000 hengestä kanttoni saisi yhden lisäpaikan. Tällöin ei vielä ollut kysymys minkäänlaisesta kansallisuusaatteesta, joka tuli mukaan Euroopan yhdistymiseen 1800-luvun aikana erittäin myötämielisenä: tasa-arvoisten kansojen liitto turvaisi niiden olemassaolon. Kansakunnat vastustivat muiden kansakuntien alistajia siinä missä omiaankin, jotkut jopa aineellisesti. Wienin kongressin Pyhä Allianssi sai vastaansa Kansojen Pyhän Allianssin.³⁴

Kansallisaatteen kääntyminen oikeistoon hajotti nationalistien Euroopan moniin kansallisvaltioihin. Euroopan poliittinen yhtenäisyys unohtui, joskin eurooppalainen yhteys lähinnä maantieteen takia myönnettiin. Kuvaava on Saksan valtakunnankansleri Otto von Bismarckin lausunto v. 1863: ”Kuka on Eurooppa?”. Sen jälkeiset suunnitelmat Euroopan federaatiosta tarkoittivat kansallisvaltioiden liittoa. Tärkeimmäksi kysymykseksi tuli, miten kansallisvaltion suvereniteetti kestää federaatiossa.³⁵ Keskustelu yhdistyneestä Euroopasta siirtyi erillisten kansojen väliseen yhteistyöhön, joka hallitsee tämänkin päivän keskustelua. Paneurooppalaisuus pystyi irrottautumaan ajattelusta, että olemassaolevat kansat ja valtiot säilyisivät ikuisesti. Kuitenkaan se ei voinut ohittaa kestävämpää ideaa, sitä että kansa ja valtio kuuluvat yhteen.

Suomessa valtio-opilliseen tietoteokseen, *Valtiotieteiden käsikirjaan*, valtiosta kirjoittanut Rafael Erich sisällytti valtion olemukseen maa-alueen, oman lain ja erityisesti kansan. Viimemainittu oli kaikkein tärkein ja valtion olemassaolo ”riippuu vain sen omasta, viime sijassa sen kansan tahdosta.” Ne olivat niin samankaltaiset, ettei ”Nykyaikaisen käsityksen mukaan ei voida toisistaan erottaa ‘valtion’ elimiä ja ‘kansan’ elimiä erikoisessa merkityksessä.” Erich ei esimerkiksi voinut sanoa kumman elin eduskunta oli. Läheisempi historia osoitti, että valtiot syntyivät sodan ja muiden mullistusten kautta, harvoin rauhallisella kehityksellä. Suvereniteetti ei kuulunut valtion välttämättömimpään ominaisuuksiin vaan autonomiakin riitti, kuten Suomen historia osoitti.³⁶ Tämä

³³ Ahtiainen & Tervonen 1996, 63-65; Soikkanen & Vares 1998.

³⁴ Alter 1989, 31-33; Toivanen 1996, 48-49; Mikkeli 1994, 64, 89-91; Hobsbawm 1994, 32.

³⁵ Mikkeli 1994, 98-102.

³⁶ Erich 1924.

ei missään nimessä tarkoita, että Suomessa olisi ollut haluja kaventaa juuri saavutettua itsenäisyyttä, vaan Erich halusi osoittaa Suomella olevan sata vuotta pitkä valtiollinen historia.

Samaan kirjaan kansallisuudesta kirjoittanut Arvi Grotenfelt päätyi samaan lopputulokseen eri lähtökohdista. Hän lähti Friedrich Meinecken jaosta staatsnation - kulturnation ja selvitti näiden eroksi järjestäytyneen valtion. Grotenfelt suomensi edellisen kansakunnaksi ja jälkimmäisen pelkästään kansaksi. Ne tarkoittivat alkuperäiskansoja.³⁷ Tällaiseen jakoon ei tässä tutkimuksessa liene tarvetta, vaan kansakunnatkin ovat lyhyesti kansoja. J.E. Salomaan käsityksen mukaan ”kansallisuus luo valtiolle sielun”. Kumpikin niistä tarvitsi toista ja historiallisen kehityksen huippu oli kansallisvaltion muodostaminen.³⁸

Suomessa kansallisuuden esiintulo liittyi politiikan modernisoitumiseen. Säätypäivillä oppositioon 1860-luvun lopulla joutuneet fennomaanit alkoivat Yrjö Koskisen johdolla vedota ”kansan tahtoon”, jota fennomaanien puolue edustaisi. Sen käyttöön valjastettiin kansanvalistusseuran organisaatio ja seuraavan vuosikymmenen lopulla puolue hallitsi kahta säätyä, joiden kautta valtiopäiviä.³⁹ Viimeistään toisen sortokauden aikana kansallisuus, eivätkä keisarit ja hallitsijat, oli selittävin tekijä myös ulkopoliitikassa. Venäläistämisen uudelleenaloittamista ei enää selitetty keisarin tahdolla tai oikeustaistelulla vaan kansojen taistelulla luonnollisiin elintiloihin.⁴⁰

Maailmansodan alussa suurten valtioiden ajateltiin kasvavan entisestään. Rauhan solmimisen yhteydessä oli olemassa suunnitelmia luoda federaatioita pienten kansallisvaltioiden sijaan. Sellaiset maat koettiin kyvyttömiksi toimia itsenäisenä yksikkönä niin suurvalloissa kuin niissä maissa itsekkin. Rauhanneuvottelujen aikana yleinen keskustelu käsitteli mahdollisuutta kaventaa tuntuvasti kansallisvaltioiden suvereniteettia, mikä takaisi rauhan kestävyuden. Sitä luovutettaisiin kansainväliselle järjestölle eli Kansainliittokin oli näissä suunnitelmissa valtioliitto. Paneurooppa oli näiden keskustelujen myöhäinen jatke.⁴¹

Suvereniteettien rajoittaminen jäi suunnitelmaksi ja ohjenuoraksi tuli kansallisuusperiaate ja kansojen itsemääräämisoikeus. Monikansallisten kuningaskuntien jäljiltä Eurooppaan syntyi

³⁷ Grotenfelt 1921.

³⁸ Salomaa 1924, 463-464.

³⁹ Liikanen 1995.

⁴⁰ Klinge 1972, 95-96.

⁴¹ Arter 1993, 10-11, 61; Lehti 1998, 150-170, 178-180.

kymmenkunta uutta valtiota. Samalla kuitenkin kansojen vankiloista siirryttiin vähemmistöjen vankiloihin. Maailmansotien välistä aikaa kutsutaankin yleisesti kansallisvaltioiden ajaksi, mikä on vääristelevästi sanottu. Esimerkiksi Puolassa kolmannes asukkaista oli muita kansallisuuksia. Tämä ei silti estänyt sitä esiintymästä täysverisenä kansallisvaltiona.⁴² Tällaisessa tilanteessa yhdentynyttä Eurooppaakaan ei voinut lähteä toteuttamaan pelkästään vetoamalla hallitsijoihin, vaan myös se oli perusteltava kansallisuuden kautta.

Yhtenä keinona perustaa Eurooppavaltio Coudenhove-Kalergi esitti tulliliittoa. Sitä edeltäisivät paneurooppalainen suvaitsevaisuusedikti (oman kansan rakkauden lisäksi kunnioitusta vieraille kansoille), joka poistaisi valtiollisilta rajoilta kansallisen merkityksen, paneurooppalainen takuusopimus (itärajan turvaksi puolustusliitto) strategisen. Tulliliittokaan ei voi syntyä tyhjästä. Vertailun vuoksi Saksan keisarikunnan rakentamisessa tulliliitto oli vasta kolmas vaihe. Ensin oli syntynyt saksalainen kansallistunne, joka loi ensin Saksan liiton, sitten tulliliiton ja lopulta valtakunnan. Samoin oli käynyt Italiassa. Maailmansodan jälkeisiä rajoja oli soviteltu kielten, maantieteen ja strategian, historian ja talouden kriteereillä. Tässä epäonnistuttuaan rajat oli asetettu valtopolitiikan perusteella sodan hävinneiden kustannuksella. Tuloksena oli vähemmistöjen sortoa ja ilmapiirin kiristymistä.⁴³ Kansallisia rajoja ei voitu pystyttää, joten oli parasta poistaa ne kokonaan.

Ernest Gellnerin yleisesti hyväksytyt määritelmät kuuluu, että ”nationalismi on pääasiassa periaate, jonka mukaan poliittisen ja kansallisen yksikön pitäisi olla yhteensopivat.”⁴⁴ Coudenhove-Kalergin tavoite oli juuri tämä. *Paneurooppa* alkaa tehtävän määrittelyllä, siinä puhutaan sananmukaisesti valtiollisen liikkeen herättämisestä, joka on tie Euroopan yhdistymiseen. ”Ainoa voima, joka kykenee toteuttamaan Paneuroopan, on: eurooppalaisten tahto; ainoa voima, joka kykenee ylläpitämään Paneurooppaa, on: eurooppalaisten tahto.”⁴⁵

Coudenhove-Kalergin Euroopan ulkopuolella vietetyt nuoruusvuodet auttoivat häntä katsomaan asioita maanosittain tai kulttuuripiireittäin eikä maittain tai valtioittain. Euroopassa puhuttiin Intian ja Kiinan kansoista, jotka kuitenkin jakaantuivat toisiaan ymmärtämättömiin murteisiin, uskontoihin ja rotuihin. Tällaisesta perspektiivistä eurooppalainen kansa oli yhtä järkevä ja perusteltu.

⁴² Lehti 1998, 159-161; Hobsbawm 1991, 145-148, 159; Bugge 1995, 95-96; Alter 1989, 109-113.

⁴³ Coudenhove-Kalergi 1930, 48, 124, 126-128, 130, 138-140.

⁴⁴ Gellner 1988, 1. Hyväksymisestä esim. Hobsbawm 1994, 17-18.

⁴⁵ Coudenhove-Kalergi 1930, 5.

Eurooppalainen kansallistunne oli jo olemassa henkisissä johtajissa ja nousevassa nuorisossa. Heidän idea piti levittää kansanjoukoille.⁴⁶

Uskosta kansallisten identiteettien muokattavuuteen ja voimaan kertoo Ranskan pyrkimys vahvistaa Baijerin ja Reininmaan alueellisia identiteettejä Berliinin eli Preussin vastapainoksi. Samoin Itävallan vapaaehtoinen liittyminen Saksaan estettiin ja sen nationalismia yritettiin (turhaan) herättää valtion propagandalla.⁴⁷

Samaan aikaan *Paneuroopan* julkaisemisen kanssa (1924) Jugoslaviassa yritettiin myös rakentaa vastaavaa kollektiivista identiteettiä, tosin olemassa olevan valtion puitteissa. Ns. jugoslavismi salli kroaattien, serbien ym. kansalliset identiteetit asettuen näiden yläpuolelle. Kuitenkaan Jugoslavian valtiokaan ei toteutunut näiden suunnitelmien mukaan: Bulgariaa ei saatu mukaan ja tynkä-Jugoslaviasta muodostui liittovaltion sijasta serbien hallitsema kuningaskunta.⁴⁸ Paneurooppa oli osa mantereen sivistyneistön 1920-luvun keskustelua suvereniteetistä, kansojen ominaisuuksista ja kansojen itsemääräämisoikeuksista. Vuosikymmenen kuluessa tämä keskustelu unohtui, mikä johti kansojen vastakkainasetteluun eikä vuorovaikutukseen.

3.2 Eurooppalaisen kansan herättelyä

Coudenhove-Kalergi piti kansallisuutta luonnollisena, muu olisi mieletöntä. Hän kuitenkin määritteli ne henkisiksi yhteisöiksi, jotka perustuivat yhteiseen kulttuuriin. Vain tällaisessa kansallisessa yhteisössä saattoi ilmaantua suurmies. Tavallaan kansat olivat siis historian merkkihenkilöiden sekä vanhempia että lapsia.⁴⁹

Samoin Eino Kaila perusteli psykologina kansallistunteen luonnolliseksi tunteeksi. ”Ihmisellä ei ole vain persoonallinen itsetunto, affektiivinen ‘minä’-tietoisuus, joka jo sisältää vahvan sosiaalisen komponentin, vaan, koska hän on ‘yhteiskunnallinen eläin’, sen lisäksi ja rinnalla affektiivinen ‘me’-tietoisuus, tunto orgaanisesta kuulumisesta erääseen yhteisöön.” Sen sijaan nouseva aitosuomalaisuus oli tuomittava kansalliskiihkona uskonvivahtuksineen.⁵⁰ Toisessa yhteydessä

⁴⁶ Coudenhove-Kalergi 1930, 24, 125-126, 140.

⁴⁷ Hobsbawm 1994, 43, 104-105; Stirk 1989, 5, 7; Arter 1993, 12-17; Bugge 1995, 87.

⁴⁸ Lehti 1998, 168-169. Jugoslavian nimi vuoteen 1930 asti, jolloin se siirtyi diktatuuriin, oli Sloveenien, Kroaattien ja Serbien Liittotasavalta.

⁴⁹ Coudenhove-Kalergi 1930, 120-122.

⁵⁰ Kaila 1925.

Kaila vertasi kansallisuutta elimistön soluihin, joille oli luonnollista uhrautua kokonaisuuden hyväksi.⁵¹

Myös sosiologian professori Gunnar Landtman määritteli oikean isänmaallisuuden rinnakkaiseksi humaniteetin kanssa ja vertasi silloista tilannetta vuosisadan vaihteen venäläistämisen aikaan. Hänen mielestään kansallinen ei voi muodostaa perustaa inhimilliselle toiminnalle vaan asia on päinvastainen. Kansallisten kulttuurien arvot törmäävät toiseen kulttuuriin yhteensovittamattomalla tavalla, mikä ei ole luonnollista vaan vahingollista. Nykyajan maailmassa kansat olivat riippuvaisia toisistaan, niiden tahdosta riippumatta. Käsitys, että vain oman kansan sisällä on sivistystä, oli perua eläinmaailmasta. Sosiologina Landtman yhdisti yksilön ja yhteisön ja toisaalta yhteisöjen suhteet. Hyöty piti yksilöt yhteisöjensä jäseninä ja kansoille koitua hyöty oikeutti kansainvälisen yhteistyön.⁵²

Erkki Vala hyväksyi ”kansallisen innostuksen, joka kohdistui *luovaan työhön*, haluun kohottaa kansaa taloudellisesti ja sivistyksellisesti”. Valloituksia halaavan käsityksen, jollaiseksi aitosuomalaisuus oli talvella 1929 kehittymässä, Vala torjuu. Siinäkin oli valtavia voimia, jotka tulisi ohjata positiivisiin arvoihin, eurooppalaisiin ja sosiaalisiin kysymyksiin. Silloisessa muodossaan aitosuomalaisuus oli vanhentunutta snellmannilaista fraseologiaa.⁵³

Vala painotti kansojen luonnollista yhteenkuuluvuutta ja -sidonnaisuutta. Yleinen epäily Kansainliittoa ja sen luomia sopimuksia kohtaan oli hänen mielestään oikeutettua, sillä niitä valmistelevat poliitikot takertuivat omien kansallisten etujen ajamiseen eivätkä nähneet ”porstuan kynnystä kauemmaksi”. Ne ajat olivat Valan mielestä ohitse. Kansan voima ei ollut enää ”miekan kärjessä. Nyt on suurin se kansa, joka on mahtava hengen väkevyydessä, ennakkoluulottomassa pelottomuudessa ja uhrautuvaisuudessa ihmiskunnan yhteiseksi hyväksi.” Se koituisi samalla yksittäisenkin kansan parhaaksi. Samalla Vala syytti suomalaista sivistyneistöä ja työväestöä näiden seikkojen huomioonjättämistä.⁵⁴

Toinen seikka, mikä piti sopimukset pelkästään paperilla, oli kansan kypsymättömyys. ”*Kuinka turhia kaikki nämä toiveet ovat, elleivät kansat itse herää, ellei niitten keskuudessa kasva esiin*

⁵¹ Kaila 1931a.

⁵² Landtman 1927; Landtman 1932.

⁵³ Haavikko 1976, 33. Erkki Vala: *Tulenkantajain Seura*. Tulenkantajat 1930:2, 29.

⁵⁴ Vala 1929b.

voimakas henkinen liike, yksimielinen tahto: me vaadimme olojen järjestämistä sellaisiksi, että kansat ja yksilöt ovat turvatut!” Vain joukkoliike pystyi vaikuttamaan politiikkaan ja myös toteuttamaan Euroopan yhtymisen. Sellainen oli saatava jokaiseen mantereeseen maahan.⁵⁵

Liikkeen alussa sen tavoitteina olivat sekä vaikuttaa valtioiden johtajiin että luoda massaliike. Edellisten nuiva asenne kuitenkin johti muutamassa vuodessa keskittymään jälkimmäiseen ja tavoitteeksi otettiin työn tekeminen ”kansan laajoissa kerroksissa”.⁵⁶ Coudenhove-Kalergi oli perustanut 1923 asiaa edistämään *Paneuroopa*-lehden, joka ilmestyi myös ranskaksi vuodesta 1927 alkaen. Lehti ei ollut täysin tuntematon Suomessakaan.⁵⁷ Lisäksi Coudenhove-Kalergi kirjoitti muihin lehtiin. Useimmat kirjoitukset olivat lehtien itse varta vasten pyytämiä. Vuoteen 1927 mennessä *Paneurooppa* oli mainittu Suomen sanomalehdistössä vain muutamana kerran. Ensimmäiset kirjoitukset olivat keväällä 1925 *Ilkassa* ja samana kesänä *Tampereen Sanomissa*. Seuraavana vuonna *Aamulehti* ja *Helsingin Sanomat* kirjoittivat aiheesta.⁵⁸ Ensimmäiset kirjoitukset aikakauslehdissä ajoittuvat vuoteen 1927.

Artikkeleiden lisäksi Coudenhove-Kalergi kirjoitti lukuisia kirjoja. *Paneurooppa* oli ilmestynyt ennen suomea englanniksi, ranskaksi, japaniksi, espanjaksi, kreikaksi, puolaksi, hollanniksi ja ruotsiksi.⁵⁹ *Paneuroopan* ohella sotien välisellä kaudella suomennettiin muutama kaunokirjallinen samaa liittoutumista painottava teos. Yleensä Neuvostoliittoa tai Venäjää koskeva kirjallisuus ei harvaa poikkeusta lukuunottamatta mennyt kaupaksi ja pääosa kustansi vain itsensä. Tarjontaa oli liikaa. *Paneuroopan* myynnistä ei ole tietoa, mutta ainakin *Stalin & Kumpu*:a myytiin vähän.⁶⁰

Tärkeämpää oli organisaatioverkoston perustaminen ympäri Eurooppaa. Verkostoon kuuluisivat kaikki kansalliset yhdistykset ja niiden tehtävänä oli luoda *Paneuroopasta* joukkoliike. Johtajana toimisi *Paneurooppa*-komitea Wienissä ja siihen kuuluisivat kansallisten yhdistysten puheenjohtajat. Järjestöjä perustettiin lähes joka maahan, kuitenkin merkittävinä poikkeuksina Ruotsi, Britannia ja Italia. Yhdistyksen perustaminen ei kuitenkaan tarkoittanut verkoston laajentumista, sillä esimerkiksi Suomen yhdistys kieltäytyi 1931 liittymästä komitean alaisuuteen.⁶¹

⁵⁵ Vala 1929b, kurssiivit E.V.

⁵⁶ 35a. *Paneurooppalainen liitto*. Kirjeenvaihtoa. H.Holman kirje UM V.Voionmaalle 30.10.1927.

⁵⁷ Pietikäinen 1993, 49; Öhquist 1929a.

⁵⁸ *Paneuroopan ”esihistoria” Suomessa*. Jokaviikko 1928:4.

⁵⁹ Coudenhove-Kalergi 1930, 146. Yhdysvalloissa se ilmestyi Alfred Knopfin kustantamana 1926. White 1989, 40.

⁶⁰ Immonen 1987, 219,259,407-412.

⁶¹ Pietikäinen 1993, 49-55. Tuomainen 1994, 259-260. 35a. Suomen *Paneurooppalainen Yhdistys* r.y.

Vuoden 1929 alussa *Aamussa* Johannes Öhquist kertoi 15 maassa olevan paneurooppalaisen liiton sihteerinvirka, jollaista tännekin kaivattiin, mutta ”Suomessa on tämä aate vielä aivan vieras.” Samalla hän lupasi kirjoittaa useamminkin aiheesta, jos mielenkiintoa lukijoista löytyy.⁶² Sitä löytyi ja Öhquist kirjoitti myös seuraavaan numeroon. Myös Eino Kaila kirjoitti myöhemmin samaan lehteen.

Kansanjoukkoja paneurooppalaisuuden taakse kosiskelivat nuorten Jarno Pennasen ja Erkki Valan yhdistykset. Kesällä 1928 Pennanen perusti Tampereella paneurooppalaisen yhdistyksen, johon liittyi noin 30 jäsentä. Toimikunnan puheenjohtajaksi valittiin Pennanen, sihteeriksi kauppamatkustaja L.J. Hyypärä ja rahastonhoitajaksi J.Seppänen. Helsinkiin suunniteltiin paikallisyhdistystä mutta toiminta loppui samana kesänä.⁶³ Erkki Valan loppuvuodesta 1929 perustama Tulenkantajien seura ajoi lehden vapaamielistä linjaa ja Euroopan Yhdysvaltojen perustamista. Lehden ajautuminen kansallismielisten haltuun ja taloudellinen niukkuus lopetti seuran toiminnan jo puolessa vuodessa.⁶⁴

Professori Landtmanin mukaan kansat eivät vihaa toisiaan vaan poliittiset organisaatiot eli valtiot. Niinpä yhdentymisidean varmempia ystäviä olivat kaikki demokraattiset liikkeet. Samalla kun Landtman painottaa joukkojen mahtia ohi poliitikkojen, hän kiihottaa liikkeen toimintaa. Taloudellinen pula oli toisaalta nostanut vaatimuksia kansallisista toimenpiteistä ja jos ne toteutuvat Euroopan Yhdysvallat voidaan unohtaa. Niinpä kansojen ohella myös valtioiden johtajiin piti vaikuttaa.⁶⁵ Samalla paljastuu toinen kaksinapaisuus: vaikka kansat olivat voimakkaita ajamaan asiaansa, heidän asiansa voitiin muotoilla jossain muualla.

Coudenhove-Kalergi näki koulun, kirjallisuuden ja lehdistön yksinä suurimpana kansallisuuden tukipilareista. Ne toimivat johtajien välittäjinä. Toisaalta ne lietsoivat ja ylläpitivät kansalliskiihkoa. Paneuroopan oloissa se tehtäisiin valtiopetokseksi.⁶⁶

⁶² Öhquist 1929a.

⁶³ *Monen täytyi seisoa Paneuroopan liiton Tampereen paikallisyhdistyksen perustavassa kokouksessa*. Jokaviikko 1928:5

⁶⁴ *Tulenkantajien seura perustettu*. Tulenkantajat 1929:18, 304. Haavikko 1976, 35-40. Vaikka seura ei toiminut, se piti oikeudet tulenkantajat nimeen, mikä parin vuoden kuluttua oikeutti samannimisen lehden perustamiseen täysin erilaisella linjalla. Vala 1933.

⁶⁵ Landtman 1932.

⁶⁶ Coudenhove-Kalergi 1930, 122, 131.

Samoin August Pekkanen kannatti huomion keskittämistä kasvatukseen ja tiedotukseen, jotta ihmisten ajatustapoja saataisiin kansainvälisemmäksi ja enemmän yhteisetua ymmärtäväksi, sanalla sanoen paneurooppalaisiksi. Niin Euroopan Yhdysvaltojen kuin Paneuroopankin syntyminen riippui siitä, ”saadaanko suurten kansanjoukkojen mieliala hankkeen puolelle. Jos kansat itse sitä tahtovat, silloin voidaan muut käytännölliset vaikeudet helposti voittaa.” Usko joukkojen voimaan ja sen saamiseksi aatteen taakse oli vahva. ”Nyt ei ole vielä väliä yksityiskohtien pohtimisesta.” Olemassa olevasta työstä huolimatta Pekkanen joutui toteamaan, että ”ajatus ei ole kuitenkaan saanut yleisempää kannatusta.”⁶⁷

Jos paneurooppalaisuuden menestystä mitataan kirjojen levikillä ja yhdistysten toiminnalla, se oli heikkoa, kuten kannattajatkin valittivat. Tästäkin huolimatta vastustajatkin huomioivat jo tällöin paneurooppalaisten pyrkimyksen luoda suuren yleisön joukossa yhdistystahto, vaikeivät vielä siihen useinkaan reagoineet.⁶⁸ Se tapahtui vasta, kun Briandin aloite Kansainliitossa syksyllä 1929 teki Paneuroopasta kansain- ja valtioiden välisen poliittisen asian. Lisäksi on väärin sanoa Suomessa herätyn vasta aloitteen myötä. Keskustelu oli vilkasta jo sitä ennen mutta rajoittunut pieneen piiriin.

3.3 Kulttuuri kansan määrittäjänä

Coudenhove-Kalergille Euroopan kaikki kansallisvaltion saavuttaneet, tai sitä vielä haluavat, kansat perustuivat samaan länsimaiseen kulttuuriin. Eurooppalaisten kansojen yhtäläisyyksiä tuli korostaa, toisin sanoen laajentaa ja syventää kansallisia kulttuureja eurooppalaiseksi kulttuuriksi. Kulttuurinen yhteys oikeutti eurooppalaisen kansallisuuden, joka oli poliittisesti ja kielellisesti jakaantunut eri koulukuntiin.⁶⁹

J.E. Salomaankin käsittelyssä kansallisuuden ilmenemismuodoksi jäi historian aikana luotu yhteinen sivistys, kuten tavat, laitokset ja oikeusjärjestys. ”Kansallinen sivistys kasvaa esiin kansan sielun syvyyksissä”, joten se ei voineet tulla ulkopuolelta eikä sitä voinut viedä. Samasta syystä kukaan ei voinut kuulua kahteen kansallisuuteen eikä vaihtaa kansallisuuttaan esimerkiksi kieltä opiskelemalla. Se vaati paljon enemmän. Historian lisäksi kansallisuuteen kuului jatkuva tahto ja

⁶⁷ Pekkanen 1929.

⁶⁸ Kytömaa 1927.

⁶⁹ Coudenhove-Kalergi 1930, 124-126.

taistelu kuulua kansaan, mikä sekin oli seurausta kansallisesta hengestä.⁷⁰ Kansallinen henki siis loi tavat ja instituutiot eikä missään nimessä toisinpäin.

Arvi Grotenfeltin määritelmässä kansa oli olemassa, kun ”laaja ihmisryhmä yhteisesti elettyjen vaiheiden, yhteisten tapojen, laitosten, käsityksien ja pyrkimyksien...tuntee kuuluvansa yhteen eli olevansa yksi kokonaisuus.” Näin kansan perimmäiseksi tekijäksi tuli yhteishenki ja -tahto.⁷¹ Molemmista tapauksissa tulee ilmi mahdottomuus määritellä kansaa muuten kuin sen omilla yksittäisillä ominaisuuksilla.

Suomen tapauksessa poliittinen tilanne vaati varovaisuutta kansallisuuden määrittelyssä. Ruotsinkieliset oli pidettävä mukana yhteisessä kansallisvaltiossa. Niinpä kansa jouduttiin määrittelemään liberaalinationalismin tavoin eli kulttuurilla. Paneurooppalaisille suomalainen kulttuuri oli ennenkaikkea osa eurooppalaisuutta ja sen eräs ilmenemismuoto. Sitä ei tarkemmin esitelty, muutaman kerran mainittiin sen korkeimmat saavutukset, Beethoven, Shakespeare ym. tyypillisinä edustajina. Etnisen nationalismin tärkeimmästä kriteeristä, kielestä, vaiettiin, sillä eihän sehän mitenkään kuulunut liberaalinationalismiin.

Länsimaisen kulttuurin ihailu oli suurinta Eino Kailalla, jolle se oli lähes uskonnon asemassa. Eurooppalainen kulttuuri oli temppele, jonka perustana oli kreikkalaisten marmorinen kivijalka, seininä roomalaiset muurit, emäpalkkina kristillisyys ja uusi aika on nostanut korkeimman harjan. Siinä materiaallinen ja henkinen elämä asuivat sovussa ja syvähenkinen elämä oli kehittynyt huippuunsa.⁷²

Liberaalinationalismi väitti olevansa ”protestiliike vallitsevaa poliittista hallintajärjestelmää ja valtiota kohtaan, jotka tuhoavat kansan perinteen ja estävät sen edistymisen.”⁷³ Mutta päinvastoin että nationalismi lähtisi paikallisyhteisöjen ja ‘kansankulttuurin’ pohjalta, on sillä usein tuhoisa vaikutus perinteisiin tapoihin, etenkin liittoutuessaan valtion kanssa. Yhdenmukainen koulutus lähti keskushallituksen tarpeista ja mursi vanhat paikalliset tavat sosialisoida uudet jäsenet yhteisöön. Gellnerin mukaan yhteiskunnan jäsenet ovat ensisijaisesti lojaaleja kulttuurilleen. Kun valtio

⁷⁰ Salomaa 1924, 459.

⁷¹ Grotenfelt 1921.

⁷² Salmela 1998, 149-171.

⁷³ Alter 1989, 29.

yhdenmukaistaessa koulutuksen muutti samoin myös kulttuurin, ihmiset suuntasivat luottamuksensa sille.⁷⁴

Kulttuurin tuhoaminen jotta sen tilalle voitaisiin rakentaa paneurooppalainen valtio olisi ollut kauhistuttava ajatus konservatiivisille paneurooppalaisille, sitähan juuri yritettiin pelastaa! Paneurooppa protestoi kansallisvaltioiden itseriittoaista politiikkaa, jotka erottivat eurooppalaisen kulttuurin osat toisistaan. Sen sijaan nykyisissä keskusteluissa on noussut esille länsimaisen idealismin katoaminen, joten minkäänlaisia yhteistä perustaa ei ole. Turhautumisen sijaan tässä on haluttu löytyvän tilaa rakentaa eurooppalaista kulttuuria uusien arvojen varaan.⁷⁵

Tosin Paneuroopankin aikana länsimaista kulttuuria leimasi entistä enemmän tunne kriisistä. Sen kiteytti Oswald Spengler jättimenestyksen saaneessa *Länsimaiden perikadossa*. Spenglerin mukaan kulttuurit olivat luonnon kappaleita, joita ohjasivat samat evoluution lait kuin muitakin eliöitä. Kukin niistä syntyi, koki klassisen kautensa ja vaipui lopulta sivilisaation kauteen, jossa uutta ei enää luoda vaan toistetaan vanhaa. Länsimainen faustinen kulttuuri oli siirtynyt sivilisaatioon 1800-luvun alussa. Suomessa Spenglerin puheet leimattiin perättömäksi pessimismiksi. Arvovaltaiset arvostelijat Yrjö Ruutu ja J.E. Salomaa kiittelivät sen sijaan teoksen tyyliä ja relatiivisuutta.⁷⁶

Coudenhove-Kalergi kirjoitti, että ”Euroopan häviön syy on valtiollista, ei biologista laatua.” Samoin Jaakko Forsman asettui Spengleria vastaan vain yhdessä kohdassa. Forsmanin mukaan Euroopan henkiset ja aineelliset voimavarat olivat ylivoimaisia muihin maanosiin verrattuna ja sillä oli kiistaton johtoasema, jonka poliittinen hajanaisuus peitti.⁷⁷ Kulttuurin ymmärtäminen luonnonilmiönä oli toki paneurooppalaisten ulkopuolellakin tavallista, mutta heille se antoi eurooppalaisuudelle tarvittavaa etnisyyttä: kulttuuri oli yksilössä syntymässä saakka eikä siitä voitu irrottautua.

Suomen eittämättä tunnetuin Spenglerin opit omaksunut oli tuleva Nobel-kirjailija F.E. Sillanpää. Hän katsoi Euroopan elävän vanhuuden päiviään. Mikäli Eurooppa olisi nuorekas ja nouseva, se

⁷⁴ Gellner 1988, 27-30, 36-40.

⁷⁵ Mikkeli 1994, 182.

⁷⁶ Mikkeli 1996, 124-125. *Der Untergang des Abendlandes* suomennettiin vasta 1961.

⁷⁷ Coudenhove-Kalergi 1930, 6; Forsman 1935, 93.

käsittäisi yhtenäisyytensä ja hoitaisi sitä. Suomen tulikin suuntautua paremminkin pohjoismaihin, joiden kulttuuri oli entisestään voimistumassa.⁷⁸

Vanhemman Sillanpään kirjoitus oli päätoimittaja Erkki Valan tyypillinen provokaatio aitosuomalaisia kohtaan. Valaltakaan ei puuttunut uskoa suomalaisten vahvuuteen, sillä myös hän piti pohjoismaisia kansoja Euroopan terveimpänä aineksena. Yhteistyöllä ne voisivat tuloksettaasti vaikuttaa Euroopan yhdysvaltojen syntyyn. Suomella oli edessään suuria tehtäviä, sillä se ”on syntynyt nuorena ja voimakkaana keskelle vanhaa maailmaa”.⁷⁹

Toinen nouseva mahti olivat Itä-Euroopan, erityisesti suomalais-ugrilaiset, itsenäistyneet valtiot, joihin Suomi myös kuului. Ne olivat vapaita kahlitsevista perinteistä, täynnä elämänuskkoa ja rohkeutta, jotka olivat vuosisatojen aikana kerääntyneet niiden kansojen soluihin. Tämän sukupolven oli tehtävä unelmasta, yhdestä Euroopasta, todellisuutta.⁸⁰ Suomen kuuluminen näihin molempiin ryhmiin antoi sille luonnollisen johtaja-aseman.

Valan suuntautumisella Itä-Eurooppaan oli taloudellisetkin perusteet. Eurooppa on yhä jakautunut jalostavaan sekä kuluttavaan länteen ja tuottavaan itään. Vaikka Suomi onkin siirtynyt tässä mielessä länteen, se oli maailmansotien välissä selvästi maatalousvaltio ja senkin kautta Itä-Eurooppaa.⁸¹

Toisaalta samanlaista ajatuskuviota käytettiin kansallistenkin puheenvuoroissa. Eino Kailan isä, tuleva arkkipiispa, Erkki Kaila pohti jo vuonna 1921 Euroopan kohtaloa ja totesi Spenglerin kirjoitukset jokseenkin paikkaansa pitäviksi: ”Me tosin emme voi maailman yleistä tilaa muuttaa. Mutta me voimme omassa maassamme pyrkiä terveisiin oloihin.” Tämän takia uskonnon harjoitusta tuli tehostaa ja korostaa maaseudun rauhallisuuden arvoa. ”Meidän kansamme on vielä sivistyskansana nuori, siinä on vielä paljon kulumatonta, neitseellistä voimaa. Kun Euroopan vanhat sivistyskansat jo ovat kulkemassa syksyn merkeissä, saattaa Suomella olla kesä edessä.” Kodin,

⁷⁸ F.E.Sillanpää: *Teesejä Suomesta ja sen suuntautumisesta*. Tulenkantajat 1928, 15-16.

⁷⁹ Vala 1929c.

⁸⁰ Vala 1929b. ”Vuosisatoja ovat suomalais-ugrilaiset kansat vuodattaneet vertaan Euroopan puolesta.

Niitten taistellessa Aasiaa vastaan syntyi länsi-Euroopassa loistava länsimainen kulttuuri.

Nyt on tullut aika, jolloin tämän kulttuurin etuvartiain on saatava äänensä kuuluviin Euroopan kohtaloita ja sen kulttuurin tulevaisuutta ratkaistaessa.

Nyt on tullut Euroopan n u o r t e n kansojen aika!” (Tulenkantajat 1929:1-2, 1.)

⁸¹ Arter 1993, 56-61.

uskonnon ja maaseudun arvostukset näkyivätkin suosikkikirjoissa ja lehdissä.⁸² Suomen kuuluminen Eurooppaan hyväksyttiin hyvin yleisellä tasolla, muuten yhteys pystyttiin mitätöimään.

Kymmenen vuotta myöhemmin Arvi Kivimaa totesi eurooppalaisen kulttuurin nousun jääneen saapumatta. Uusi ihmistyyppi on hahmoteltu sodan murroksen jälkeen, mutta sen aika ei ollut tullut. Itse asiassa eurooppalainen kulttuuri on siirtynyt ”sivilisatsionin” kauteen. Sen sijaan Suomessa oli elävä vaihtoehto eli Suur-Suomi.⁸³ Spenglerin ajatusta luomisen köyhtymisestä 1700-luvun jälkeen ei suomalais-kansallisissa piireissä voitu ymmärtää, sillä tuona aikanahan kansallinen sivistys oli kohonnut valtiolliseen itsenäisyyteen. Vaikka mannermaan suhteen Spengler saattoikin olla oikeassa, Suomea piti suojella ulkomaailman turmiollisilta vaikutteilta. Euroopan ikkunoista ei tullut enää tuoretta vaan ummehtunutta ilmaa.

3.4 Ylikansallisuuden kehitys

Liberaalinen nationalismin mukaan kansa muodostui tarpeeksi suuresta väestöstä ja alueesta, jotta se voisi toimia taloudellisena yksikkönä. Toiseksi Darwinin hengessä kansojen rakentaminen nähtiin välttämättä laajentumisprosessina, jossa heimot kasvavat kantoneiksi, piirikunniksi, ruhtinaskunniksi, kuningaskunniksi...Pienemmät kansallisuudet sulautuisivat suurempiin ja tämä olisi niille edullisempaa, sillä ne palvelisivat ihmiskuntaa täten paremmin. Laajentumisprosessin osana valtion organisoima nationalismi pystyi projisoimaan todellisen isänmaanrakkauden isompaan.⁸⁴

Suomessa laajentumisprosessi sai tieteellisen todistuksen Gunnar Suolahden esityksessä. Suolahden mukaan Suomen kansa oli muodostunut eri heimoista, jotka vieläkin olivat olemassa, tosin merkitykseltään heikentyneinä. Maakuntien erilaisuus ei ollut erottava tekijä vaan osoitus suomalaisuuden muuntautumiskyvystä. Topeliuksen *Maamme-kirjassa* on tarina sotapäälliköstä, joka voittonsa palkkioksi saa valita itselleen yhden Suomen maakunnista. Koska kaikilla on omat hyvät puolensa, sotapäällikkö valitsee jokaisesta maakunnasta niiden erikoisuuden.⁸⁵

⁸² Kaila 1921, 118; Tarkka 1987, 92-93.

⁸³ Arvi Kivimaa: *Suomalainen ylioppilasnuorisio ja nykyhetki*. Tulenkantajat 1930:2, 17-18.

⁸⁴ Hobsbawm 1994, 41-44, 102-103.

⁸⁵ Suolahti 1935, 516-518; Topelius 1930, 31-34.

Etnisyyden ja kielen myötä laajenemisprosessi putosi nationalismin sisällöstä ja maailmanhistoriaa alkoivat hallita yksittäiset kansat. Tämä muutos näkyi vielä vuonna 1921 filosofian professori Arvi Grotenfeltin tutkaillessa tulevaisuuteen päätellen, että ”historiallisen kehityksen loppumääränä lienee läheisempi koko ihmiskunnan yhteensulautuminen”. Sen toteutuminen ei kuitenkaan ollut todennäköistä lähitulevaisuudessa vaan ”sangen kaukaisen tulevaisuuden asia.” Olivathan lukuisat pienet kansat syntyneet edellisen vuosisadan aikana. Sulautuminen ei ollut toivottavaakaan, sillä kansojen moninaisuus rikastutti ihmiskunnan henkistä elämää. Samoin niiden vuorovaikutus ja yhteistoiminta rikastutti puolestaan yksittäisten kansojen elämää.⁸⁶

Samalla tavalla Eino Kaila toisti Suomen historiaa: 500 vuotta aikaisemmin ei ollut suomalaista kansallista tietoisuutta vaan hallitsevana oli heimotunne. Silloin ei tietenkään voitu puhua länsi- ja itäsuomalaisista, vaan nuo molemmat muodostivat oman yhteisönsä ja pitivät toisiaan vihollisina. Suolahden tapaan Kaila ei pysähdy tähän vaan jatkaa, että ennen pitkää täytyy ”europalaisten sivistyskansojen keskuudessa syntyä tietoisuus ylikansalliseen europalaiseen yhteisöön kuulumisesta, jonka jäseniä ovat kansat niin kuin heimot ovat kansallisuuden jäseniä.” Siis elleivät kansat tuhoa itseään sitä ennen.⁸⁷

Myös sosiologian professorin Gunnar Landtmanin mielestä valtioiden kehittyminen oli saavuttanut huippunsa. Hän ei kuitenkaan pysähtynyt tähän, eikä pysähdy kehityskään. ”Jatkuva kehitys vaatii ehdottomasti nykyisiä valtioita korkeampana olevia järjestöjä.” Koska talous oli maailmanlaajuista, sen parissa ei ollut tilaa riippumattomille valtioille. Taloudellisen yhteistyöhön kanssa olisi myös poliittinen yhteenliittyminen turvallisuuden takaamiseksi helpompi saavuttaa. Eurooppa oli jo nyt liian ahdas lukuisille kansallisvaltioille, sillä niitä pidettiin pystyssä ainoastaan mustamaalaamalla toisia. Landtman toivoi nykyisten valtioiden tulevan kuntien asemaan unioneissa.⁸⁸

August Pekkanen kirjoitti Paneurooppaa kannattavan artikkelin sitä vastustavaan Yrjö Ruudun *Tähystäjään*. Hänenkin mielestään ”yhtä välttämätöntä kuin oli historiallisen kehityksen eteenpäinmenolle, että riitelevät heimot tai feodaaliajan lääninherrat alistettiin voimakkaan kansallisen valtion johdettaviksi, yhtä välttämätöntä on vastakkaiselle kehitykselle, että keskenään taistelevat ja näissä taisteluissaan suunnattomia arvoja tuhoavat kansalliset valtiot yhdistetään

---

⁸⁶ Grotenfelt 1921.

⁸⁷ Kaila 1931a.

⁸⁸ Landtman 1933. Myös Gunnar Landtman 1927.

suuremmaksi kokonaisuudeksi.”⁸⁹ Pekkanen ei välttämättä aja ylikansallista Paneurooppaa vaan jonkinlaisen kansallista suvereniteettia rajoittavaa järjestöä. Yhteistä kaikille kolmelle oli edistyksen sanelema muutos valtiollisissa järjestöissä.

Kuten myöhemmin tulee puhe, Rauhanliitossa puhuttiin hyvin yleisesti Kansainliitosta maailman parlamenttina ja sen kohtalona pidettiin muodostua koko maailman kattavaksi valtioksi. Samoin entinen diplomaatti Urho Toivola uskoi siitä muodostuvan joskus tulevaisuudessa enemmistö päätösten konfедераatio, ja vasta silloin Kansainliitto vastaisi tarkoitustaan eli turvaisi rauhan.⁹⁰

Sen sijaan monet ulkopoliittikan suomalaisista toimijoista olivat omaksuneet etnisten kansojen muuttumattomuuden. Vaikka minkälaista yhteistyötä tehtäisiinkin, muutoksia niiden suhteissa tuskin tapahtuisi. Kansallismielisten eli aitosuomalaisten piirissä, josta tarkemmin myöhemmin, kansainvälinen yhteistyö merkitsi lähes automaattisesti nollasummapelejä, jossa yhden valta laajenisi toisen kustannuksella.

Esimerkiksi Väinö Voionmaan mukaan Euroopan kansoilla oli sama sivistyspohja, mikä teoriassa esti sotien syttymisen tai ainakin pakotti ne etsimään muunlaisia keinoja. Sotimalla ei voitu saavuttaa mainittavaa hyötyä, sillä edistyneillä välineillä käyty taistelu päinvastoin tuhoaisi yhteistä pohjaa ja mahdolliset edut oli saatavissa yhteistyöllä. Toisaalla valtioiden sisäisten konfliktien hoidossa oli siirrytty väkivallasta rauhanomaisiin keinoihin. Euroopan maissa oli kehittynyt eräänlainen yhteiskunnallinen henki, joka piti niitä kurissa. Samanlaista kaivattiin myös valtioiden välisiin suhteisiin.⁹¹

Ulkoasiainministeriön kansainliittojaoston päällikkö Ensio Hiitonen tiivisti asian, että ”tähänastinen keskittymisprosessi kansallisuusaatteen merkeissä ei juuri voine jatkua, koska nykyiset valtiot ainakin pääpiirteissään ovat kansallisia valtioita. Vastaisen kehityksen täytynee siis tapahtua tasa-arvoisten valtojen yhteistoiminnan merkeissä.” Erilaisista näkökulmista johtuen hän ei ymmärtänyt, miten Coudenhove-Kalergin suunnitelma voitaisiin toteuttaa.⁹²

⁸⁹ Pekkanen 1929. Kursiivit poistettu.

⁹⁰ Verho 1972, 78.

⁹¹ Voionmaa 1928, 313.

⁹² Hiitonen 1931.

Itsenäisen Suomen Ensio Kytömaan mielestä Paneurooppa oli tahdottu esittää ”välttämättömäksi johtopäätökseksi historiallisesta kehityskulusta” kuten antiikista, katolisuudesta ja Napoleonista, mutta päätyi itse erilaiseen tulokseen: ”Minkäänlaista asteettaista kehitystä Euroopan yhteisyyttä kohti ei näytä olevan havaittavissa.” Kehitys oli kulkenut päinvastaiseen suuntaan ja yhteisestä perustasta oli eriydytty liian kauas toisista.⁹³ Tässä mielessä arvostelu oli oikeutettua, mutta paneurooppalaiset eivät edes vedonneet yksittäisiin tapahtumiin eivätkä tarkoittaneetkaan historiallisella kehityksellä niitä vaan laajenemisprosessia.

Poikkeus omassa joukossaan oli Herman Gummerus kirjoittaessaan *Hakkapeliittaan ja Itsenäiseen Suomeen*. Hän oli kuulunut mm. jääkäriliikkeeseen, mutta sen jälkeen keskittynyt jälleen diplomaatin ja historiantutkijan tehtäviin. Artikkeleissaan Gummerus puolusti Kansainliittoa pienen kansan turvallisuuden tukijana, mitä Euroopan yhdentymisen lujittaisi. Eurooppalaisilla oli yhteisestä sivistyksestä lähtevä kansallisuus, jolloin Paneurooppa ”ei merkitse historialliseen kehitykseen perustuvien kansallisuuksien tukahduttamista” vaan puolustaa niitä Venäjän vallalta.⁹⁴

3.5 Historiallinen perusta

Poliittisiin muutoksiin on aina liittynyt historian uudelleentulkintaa. Suomessa tämä näkyi erittäin selvästi toisen maailmansodan jälkeen, kun edeltäneen historiankirjoituksen tilalle laadittiin tilanteeseen paremmin sopiva tulkinta. Edellisen tehtävänä oli ollut korostaa suomalaisuuden evoluutiota kohti kansallisvaltiota, vuosisatoja vanhaa itsenäisyyttä, aktiivista sotaisaa luonnetta ja itäistä uhkaa.⁹⁵

Kansallisissa liikkeissä historian käyttö on muihin poliittisiin liikkeisiin verrattuna näkyvämpää ja tärkeämpää. Miroslav Hrochin kolmierottelussa ne saavat alkunsa kielen, kulttuurin ja historian intohimoisella tutkimuksella, ja se muuttuu politiikan myötä. Ensivaiheessa tutkimuksen takana on vahva valistuksen hengen tiedon jano uutta kohtaan. Myöhemmin liikkeen politisoituessa tutkimus muuttuu yhä enemmän edistämään kansallisuutta eikä tiedettä.⁹⁶ Filosofit Ernest Renan painotti jo

⁹³ Kytömaa 1927.

⁹⁴ Herman Gummerus: *Euroopan Yhdysvallat*. Hakkapeliitta 1930:15, 464-466. Lehden toimitus ei ollut yhtä vakuuttunut vaan totesi tämänkin ’muoti-aatteen’ lepäävän hatarilla perustuksilla.

⁹⁵ Ahtiainen&Tervonen 1996, 24-28,46-47, 66-83; Tommila 1989, 176-199; Liikanen 1995, 45-46; Klinge 1982, 58-70; Paasivirta 1984, 236-238. Ahtiainen ja Tervosen kirjaan luvun *Linjoilla ja linjojen takana* kirjoittanut Ilkka Herlin nimittää Jalmari Jaakkolaa paneurooppalaiseksi (86).

⁹⁶ Hroch 1985, 22-24.

vuonna 1888 historiallisten kertomusten vaikutusta klassikoksi muodostuneessa artikkelissaan, että ”oman aikansa väärintulkinta on osa kansakuntana olemista” sekä ”unohdus ja sanoisin miltei historiallinen erehdys ovat oleellisia tekijöitä kansakunnan muodostumisessa ja siten historiatieteiden edistys on usein uhka kansakuntaisuudelle.”⁹⁷

Historiankirjoituksen tarkoituksena on tarjota malleja kansalliselle käyttäytymiselle. Myyttiset tarinat suuruudesta vuosisatojen takaa luovat turvaa ja perustaa tulevaisuuden rakentamiselle. Vaikka tapahtumat olisivatkin mullistavia, niiden taustalla on aina sama, ikuinen kansallinen olemus, jonka esitetään ohjaavan kehitystä. Nykyhetki kuvataan eräänlaisena välitilana matkalla kohti menetetyn kunnian palauttamista.⁹⁸

Aikalaisten mukaan kansallisuus ei ollut pelkästään kansan eli nyt elävien kansalaisten omaisuutta, vaan siihen liittyivät myös sukupolvet ennen ja jälkeen. Filosofin J.E. Salomaan mukaan ”kansallisuus on tietoinen menneiden polvien sivistyssaavutuksista ja toisaalta tuntee vastuunsa myös tuleviin sukupolviin nähden.” Samoin historiantutkija Väinö Voionmaalle kansat olivat historiallisen kehityksen tulosta: ”Historiassa elää menneisyyden henki, mutta kansallisuuteen tarvitaan myös nykyisyyden tahtoa ja taistelua.”⁹⁹

Suomalaisen historiankirjoituksen punaisena lankana oli ollut Z. Topeliuksesta ja Yrjö Koskisesta alkaen kasvutarina valtion muodostamiseksi. Heille se oli jumalan tai kaitsemuksen asettama kohtalo. J.R. Danielson-Kalmari ja E.G. Palmén sovelsivat siihen luonnontieteiden darwinismia. Suurlakon ja sisällissodan murskattua yhtenäisen kansan myytin myös kasvutarinan ongelmattomuus tuli kyseenalaiseksi.¹⁰⁰

Historian korostama kasvutarina sopi heikosti yhteen myös sen yleisen käsityksen kanssa, että Suomen itsenäistyminen ja rajasopimukset olivat tapahtuneet Venäjän heikkouden hetkellä, jonka jatkuminen esti sen myöhemmät valloitusyritykset.¹⁰¹ Eino Kaila hylkäsi tämän pohjalta ’kansan kasvun’ tarinan, vaan itsenäistymisen välttämättömänä edellytyksenä oli Euroopan yleisempi myllerrys. Suomi oli niin sidoksissa mantereeseen tapahtumiin, että ”tosiasiallisesti meillä jo nyt on

⁹⁷ Hobsbawm 1994, 21 mukaan.

⁹⁸ Smith 1991, 66-67; Kaunismaa 1995.

⁹⁹ Salomaa 1924; Voionmaa 1928, 272-273.

¹⁰⁰ Ahtiainen&Tervonen 1996, 40-41, 48-51, 64-66; Tommila 1989, 177-179.

¹⁰¹ Klinge 1972, 159.

kaksi isänmaata, omamme ja Europa”. Tilanteen muuttuessa Suomen itsenäisyys riippuisi jälleen olosuhteista eikä kansan tahdosta.¹⁰²

Kaila vastusti kansallisten tieteiden näkyvää asemaa yliopiston opetuksessa. Samoin Erkki Vala inhosi kansallisia tieteitä ja koko yliopistonuoriso ajatteli vain itseään sekä tulevia rahakkaita asemiaan. Kansallisia tieteitä, etupäässä historiaa ja kansanrunoutta, arvostettiin muiden kustannuksella ja suomalainen tiede oli tätä menoa menettämässä perustavia asemiaan. Niiden tutkimuksia kirjoitettiin valtion turvallisuuden eikä tieteen takia. Suomen historia tulisi kirjoittaa uusiksi ’ihmistä varten’: suomen kansan itsenäisyyttä myös henkisellä alalla tuli korostaa valtiollisen ohella, rauhan miehet (Agricola, Chydenius ym.) nostaa heille kuuluville paikoille sotilaiden sijaan ja Suomen oloja oli tutkittava yhteydessä kansainväliseen ympäristöön.¹⁰³

Vala ei varsinaisesti kritisoinut yliopiston tutkimusta, vaan yleisesitysten ja historiallisten romaanien kuvaa. Toisaalta näiden merkitys kansallisuuden tukemisessa on voimakkaampi, johtuen kielen värikyydestä ja muista kirjallisista tehokeinoista, mutta ennenkaikkea siitä, että se juuri on niiden varsinainen tehtävä. Sekä Vala että Kaila tiesivät historiankirjoituksen voiman kansallisessa rakennustyössä ja uskoivat tieteellisen tutkimuksen vaikuttavan asiaan. Suomalaisuuden historia piti kirjoittaa paneurooppalaisuuteen sopivaksi.

Varsinaisia historiantutkijoita oli yhdistyksen neuvostossa useita. Heistä Väinö Voionmaa oli Kansainliiton tukija ja Georg Schauman sekä Bruno Lesch tulivat paikalleen RKP:n kautta. Toisaalta Lesch oli yksi kolmesta, jotka ilmoittivat jäsenyytensä yhdistyksessä vuoden 1934 *Aikalaiskirjaan*. Leschin kiinnostus paneurooppalaisuuteen johtui luultavammin sen vaihtoehtoisuudesta suomalais-kansalliselle näkökulmalle, jota hän vastusti yhdessä muiden ruotsinkielisen historioitsijoiden kanssa. Hekin puolustivat Suomen rajoja esimerkiksi Ahvenanmaan kysymyksessä ja käsittelivät Suomea Ruotsin valtakunnan toisena puoliskona eikä vain yhtenä osana mutta ilman kansallista kasvutarinaa. Kieliryhmien erilaisten suhtautumistapojen takia suomenkieliset puhuivat Ruotsin vallan ja autonomian ajasta sekä toisaalla ruotsinkieliset Ruotsin ja Venäjän vallan ajasta. Leschin kohdalla kiistoja aiheutti 1700-luvun lopun ns. itsenäisyysmiesten, G.M. Sprengtportenin ja J.A. Jägerhornin, motiivit. Alkuväittely käytiin 1925

---

¹⁰² Kaila 1931b.

¹⁰³ Tarkka 1987, 92; Vala 1930, 39, 66-67, 143-145.

kestäen toisen maailmansodan yli *Suomen historian käsikirjaan* ja uuteen poliittiseen tilanteeseen saakka, jolloin Leschin kanta omaksuttiin suomenkielistenkin puolella.¹⁰⁴

Leschin kritiikin kärki kohdistui ulkotieteellisten vaikutteiden näkyvään läsnäoloon ja tästä johtuneeseen historian selittämiseen oman ajan maailmankuvalla. Hän myönsi historiantutkimuksen olevan kiinni omassa ajassaan mutta historiantutkimuksen tehtävänä oli selittää tapahtunutta aikalaisten maailmankuvalla. Tästä näkökulmasta itsenäisyysmiehiin vaikutti Kustaa III:n henkiinherättämä romantiikan historianihailu eikä nationalismi. ”Näet käsitys kansallisvaltioista välttämättömänä kansanindividualiteetin (folkindividualiten) ilmaisuna ei ole sen vanhempi kuin että se vaatii 1700- ja 1800-lukujen romantiikan edellytyksekseen.”¹⁰⁵ Leschin mukaan kansat olivat siis nationalismia vanhempia.

Coudenhove-Kalergi kirjoitti Euroopan lyhyen historian alkaen Kreikan ja Persian vastakkaisuudesta. Kreikkaa seurasi Rooma, jota seurasi kansainvaellusten ja Kaarle Suuren Eurooppa. Neljäs Eurooppa oli roomalaiskatolinen, viides valistuneen itsevaltiuden huippunaan Napoleon. Tätä seurasi kansanvaltaistumisen aika ja nyt tie oli vallattu kuudennelle Euroopalle, Paneuroopalle. Tämän aikana Euroopan tärkein ihanne, vapaus, oli kohonnut merkittävämmälle askeleelle.¹⁰⁶

Suomessa vain omaperäinen uskonnonfilosofi Pekka Ervast rakensi järjestelmällisen eurooppalaisen hengen lujittumisen historian ja liitti sen teosofisen hengen kasvuun noin sadan vuoden välein. Kehitys huipentuu Coudenhove-Kalergissa, joka edustaa uuden ajan filosofista toimijaa. Luonnollisena osana Ervastin esitykseen kuuluvat Valkoinen Veljeskunta ja Mestarit. Euroopan yhdentymisen on osa ihmisen valistumista ja se osoittaisi, että olemme valmiit Heidän tuloonsa.¹⁰⁷

¹⁰⁴ Ahtiainen&Tervonen 1996, 51-61; Tommila 1989, 190-194; Engman 1989, 40-53.

¹⁰⁵ Lesch 1933.

¹⁰⁶ Coudenhove-Kalergi 1930, 26-27; Coudenhove-Kalergi 1931, 48.

¹⁰⁷ Ervast 1933. Kuriositeettinä mainittakoon Irja Virtasen romaani *Punaiset kengät* (Tammi 1957). Siinä teosofiaan tutustunut maailmanparantaja-kylähullu Manasse propagoi Euroopan Yhdysvalloista, jossa olisi yhteinen hallitus ja vaalit. Pääkaupungiksi sopisi parhaiten Jyväskylä ja harjulle rakennettaisiin pilviä hipova hallintorakennus. Portaati olivat jo valmiina. (erit. 84-85, 197-199.)

Hyvin harvat Coudenhove-Kalergi mukaanlukien viittasivat entisiin suunnitelmiin. Yksi heistä oli Gunnar Landtman mainitsemalla Henri de Saint-Simonin (1760-1852) suunnitelman 1800-luvun alussa.¹⁰⁸ Edes Jaakko Forsman, tohtori pohjoismaiden historiasta ja Yrjö Koskisen veljenpoika, ei maininnut samaista suunnitelmaa kirjoittamassaan artikkelissaan *Valtiotieteiden käsikirjassa*. Forsman keskittyi kokonaan Saint-Simonin sosialismiin, joka oli vuosisadan alussa suosittu kiinnostuksen kohde oppineiston keskuudessa.¹⁰⁹ Varmasti se oli suuri innoittaja, kun Forsman esitti mannermaan liittoa 1923.

Vaikeneminen Euroopan yhdistymisen historiasta ei ole siis vain tietämättömyyttä vaan myöskin pyrkimystä esittää Paneurooppa jonain uutena ja nimenomaan kyseisen aikakauden ilmiönä. Coudenhove-Kalergi kirjoitti itse: ”Euroopan kasvot ovat kääntyneet taaksepäin, kun sen pitäisi katsoa eteenpäin.”¹¹⁰

Tulenkantajien toiminnassa oli yleensäkin tiettyä historiattomuutta. Kaikki heidän tekemänsä esitettiin aivan uutena, ainakin Suomessa ellei laajemmaltakin. Erityisesti tämä näkyi Euroopan matkojen kertomisessa. Tyystin jätettiin mainitsematta ihaillun Juhani Ahon käyneen useita kertoja Pariisissa.¹¹¹

Tulenkantajat elivät 1920-luvun lopussa koneromantiikan kautta, jonka tapaista tekniikan ihannoitua oli viimeksi koettu Suomessa Saimaan kanavan sekä Helsingin ja Hämeenlinnan välisen rautatien avaamisen aikoihin. Silloin ne osoittivat Zachris Topeliukselle luonnon kohdanneen ihmisessä voittajansa ja suomalaisten siirtämistä uudelle aikakaudelle.¹¹² Tekniikan yleistymisestä huolimatta siinä ei ollut tapahtunut sellaista innovaatiota, joka olisi ollut perustana uudelle politiikan mallille. Rautatiet olivat 1800-luvun alkupuolen keksintö, eivätkä lentokoneet ole vielääkään suhteelliselta matkustajamäärältään siinä asemassa.

Coudenhove-Kalergille tekniikan kehittyminen oli yhteydessä valtiolliseen elämään. Ensinnäkin nykyiset valtiot tulisivat liikenteen entistä nopeutuessa pieniksi ja niiden olisi pakko kasvaa jollakin tavalla. Entiset valtiot olivat suhteellisesti yhtä isoja kuin nykyään: matkustaminen niiden läpi kesti

¹⁰⁸ Landtman 1927. Kts. myös Teljo 1930.

¹⁰⁹ Forsman 1923; Koskimies 1975; Mikkeli 1994, 79-82; Isaksson & Jokisalo 1998, 117-118. Kuvaavaa ajan muuttumiselle on, ettei molempia Saint-Simonin aiheita esitellä yhdessä.

¹¹⁰ Coudenhove-Kalergi 1930, 6.

¹¹¹ Saarenheimo 1966, 98-99.

¹¹² Ahtiainen & Tervonen 1996, 37.

yhtä kauan. Samalla aatteiden kypsymisaika oli Coudenhove-Kalergin laskelmissa vähentynyt kymmenesosaan. Toisaalta teknillisesti edistynein Amerikka oli aloittanut valtioliittojärjestelmän.¹¹³ Valtiot eivät siis kasva samalla tavalla kuin ennen vaan muuttuvat liitoiksi.

Samoin Gunnar Landtmanin mukaan liikenteen takia Saksa oli sata vuotta sitten (1830) pienempi kuin Eurooppa tänään. Kansallisvaltioiden yhdistymistä mainittaessa ei luultavasti oltu tietoisia, tai ei vahingossakaan sanottu, että Saksan yhdistyminen oli Preussin ja Italia Piedmonten johtaman sodan tulosta. Toisaalta Landtman oli ainoa, joka jarrutteli intoa nopeisiin muutoksiin. Vaikka hänenkin mielestään Euroopan Yhdysvallat tulisi olemaan todellisuutta muutaman vuosikymmenen kuluttua, samalla hän painotti kehityksen jatkuneen jo vuosia.¹¹⁴

Paneurooppalaisen yhdistyksen puheenjohtaja Procopé valoi uskoa esittelemällä historianfilosofiaansa niille, joille Paneurooppa kuulosti oudolta ja haaveelta. Se oli kuitenkin aivan luonnollista, sillä ”melkein jokainen suuri historiallinen liike alkaa utopiana, mutta eri vaiheiden jälkeen ja tosiolojen kiirastulen kautta käyneenä loppuu realiteettiin...Historian suurilla aatesuunnilla on oma sisäinen voimansa, joka vie ne voittoon.” Esimerkiksi Suomen itsenäistyminen oli sellainen tapahtuma, johon vielä vuosisadan vaihteessa ei uskottu. Nopeat muutokset olivat omiaan lisäämään tämän miespolven tulevaisuudenuskoa.¹¹⁵ Usko illuusioihin ja tekniikan mahdollistamaan kehitykseen oli paneurooppalaisten ulkopuolellakin vahva.

Kehityskertomuksen sijaan paneurooppalaiset vetosivat kansallisuuksien yhteisiin juuriin, jotka perustelivat myös poliittisen yhteyden tavoittelun. Coudenhove-Kalergi sijoitti eurooppalaisuuden alkukodin antiikin Kreikkaan, mutta se tarjosi myös vertailukohtaan nykyajan Euroopalle. Molemmat olivat valtiollisesti hajaantuneita ja vain helleeninen kulttuuri piti poliksia yhdessä. Peloponnesolaissota vastasi maailmansotaa, jonka seurauksena talous ja kulttuuri romahtivat. Pohjoisen kreikkalaista sivistystä omaksunut Makedonia valtasi Kreikan helposti. Ennen varsinaista valtausta oli syntynyt panhelleeninen liike, joka pyrki liiton solmimiseen kreikkalaisten kesken. Makedoniakin kutsuttiin mukaan vähentämään kreikkalaisten kiistoja, mikä oli panhellenismin loppu, sillä se käytti liitto omiin tarkoituksiinsa. ”Maailmanhistoria oli kulkenut Hellaan ohitse, koska se ei ollut tuntenut etsikkoaikaansa.”¹¹⁶

¹¹³ Coudenhove-Kalergi 1930, 15-17, 140; Deutsch 1969, 4-20.

¹¹⁴ Landtman 1927; Landtman 1932; Alter 1989, 67.

¹¹⁵ Procopé 1930.

¹¹⁶ Coudenhove-Kalergi 1930, 42-44.

Eino Kaila otti avoimesti vastaan Coudenhove-Kalergin analogian. Hänellekin Kreikka merkitsi jopa maantiedettä myöden nykypäivän Eurooppaa. Ne olivat samankaltaisia niemien rikkomia alueita, ja koska liikennevälineet olivat vuosisatojen saatossa kehittyneet, etäisyydet olivat suhteellisesti yhtä pitkät. Samaa olivat myös olympiakisat, mikä varmasti sopi suomalaisille. Myös Kailalle kreikkalaiset muodostivat kokonaisuuden kielimurteistaan ja valtiomuodoistaan huolimatta, samanlaisen kuin eurooppalaisetkin. Eurooppaa odotti ilman poliittista liittoutumista Hellaan kohtalo: ulkopuolisen suurvallan valloitus. Kaila ei edes yrittänyt peitellä sen olevan Neuvostoliitto.¹¹⁷

Vetoaminen antiikkiin oli tavallista kansallisten herättäjien roolin ottaneiden historioitsijoiden keskuudessa. Kansan yhteistä perintöä etsittäessä oiottiin kiusallisia mutkia ja julistauduttiin menneiden valtioiden perillisiksi. Paneuroopan kannalta tärkein esimerkki on Italia, jonka Mussolini julisti laajenevansa Rooman imperiumin kokoiseksi. Samalla hän asennoitui erittäin vihamielisesti samoilla apajilla liikkuneeseen paneurooppalaisuuteen. Tämän vuoksi paneurooppalaiset eivät voineet vedota Roomaan vaan ainoastaan Kreikkaan. Muissakin rakennettavissa kansallisvaltioissa nationalistit korostivat kansallisen rinnalla antiikista lähteviä perinteitä. Suomessa oli varsin yleistä hakea myötätuntoa muilta Euroopan mailta vetoamalla maan asemaan länsimaisen sivistyksen etuvartijana itää vastaan. Tästä syystä piti löytää yhteisiä piirteitä, esimerkiksi suomalaista kansanrunoutta verrattiin Homerokseen ja tasavallan virallinen tyyli kaikessa taiteessa oli klassismi.¹¹⁸

Nämä kaksi linjaa törmäsivät Eino Kailan hakiessa Helsingin yliopiston teoreettisen filosofian professuuria Arvi Grotenfeltin jäädessä eläkkeelle. Toisena hakijana oli J.E. Salomaa, jota mm. Rooman kirjallisuuden professori Edwin Linkomies tuki.¹¹⁹ Luultavasti tämä sai hänet pohtimaan länsimaisen sivistyksen tärkeimpiä piirteitä ja asettumaan tieteellisten seikkojen lisäksi Kailaa vastaan myös muuten.

Linkomiehelle länsimainen sivistys merkitsi itsestään selvästi roomalaisuutta eli niitä piirteitä, jotka jollain tapaa periytyvät Rooman valtakunnasta. Perusasetelmana oli, että Venäjä rajattiin ehdottomasti ulkopuolelle, samoin varauksella Bulgaria, Serbia ja Turkki. Tällöin länsimaisen

¹¹⁷ Kaila 1931a; Kaila 1934.

¹¹⁸ Paasivirta 1984, 284-285; Tommila 1989, 178-179; Stirk 1989, 12; Alter 1989, 63-64.

sivistyksen alue määräytyisi Rooman rajoihin. Roomalaisuus säilyi ennenkaikkea kielissä, jotka harvoja poikkeuksia lukuunottamatta pohjautuivat latinaan. Muitakin yhdistivät useat latinankieliset lainat ja kirjaimet, josta Turkin uudistukset olivat osoituksena. Kristinuskokin oli roomalaista sillä perusteella, että roomalaisuudelle vieraita kansoja oli vaikea käännäyttää siihen.¹²⁰ Linkomiehenkin perusteluissa on vahvaa tarkoituksenmukaisuutta, ja hän tahtomattaankin rajaa Suomenkin länsimaisuuden ulkopuolelle.

3.6 Uusi vitalistinen vai rationaalinen yksilö

Kansallisuusaatteeseen on aina liittynyt yksilön ja yhteisön suhteen uudelleenmäärittelyä. Nationalismin julkitulo Ranskan vallankumouksen ajallisessa läheisyydessä yhdisti sen taisteluun sääty-yhteiskuntaa ja dynastioita vastaan. Kansallinen ja yksilöllinen vapaus merkitsivät samaa asiaa. Kansalliset liikkeet pystyivät tarjoamaan kadonneen auktoriteetin tilalle korvaavan tekijän. Sekä Italiassa että Saksassa yhdistymistä perusteltiin sen tuovan myös henkilökohtaisen vapauden. Vielä tärkeämpää oli niiden nousu jokseenkin samanaikaisesti yleisen maallistumisen ja kirkollisen kollektiivisuuden kanssa. Kansojen sanotaan korvanneen jumalat, joita molempia pidetään ajattomina palvonnan kohteina.¹²¹

Suomen nationalistisen liikkeen perustajan Yrjö Koskisen mukaan historiassa vaikutti kaksi aatetta, kansallisuusaatteen ohella kansalaisvapaus, ihmisyyys, humaniteetti. Niiden etenemisen, vastakkaisuuden ja yhteensulautumisen kautta ihmiskunnalle selvisi oma tarkoituksensa. Loppujen lopuksi molempien tehtävä oli saman päämäärän saavuttaminen.¹²² Arvi Grotenfeltin mukaan osallistuminen kansallisiin harrastuksiin ”kohottaa yksilön elämää ja antaa sille rikasta, ylentävää sisällystä, suo korkeampaa onnea kuin itsekkäät pyrinnot.”¹²³

Suomen kansan kuvan lisäksi selvimpiä sukupolvikysymyksiä oli yhteisön ja yksilön suhde. Maailmansodan juoksuhaudoista uskottiin nousevan uuden ihmisen, joka olisi tietoinen kuulumisesta suurempaan kokonaisuuteen ja toisaalta nöyrä elämän pyhyden edessä. Ruotsinsuomalaisten *Ultra*-lehti ja etenkin siihen kirjoittaneet Hagar Olsson ja Lauri Haarla

¹¹⁹ Salmela 1998, 131-133.

¹²⁰ Edwin Linkomies: *Roomalainen sivistys länsimaisen kulttuurin perustana*. Valvoja-Aika 1930, 262-269.

¹²¹ Anderson 1989, 18-19; Alter 1989, 9-10, 78, 94; Gellner 1988, 56; Hobsbawm 1994, 79-84.

¹²² Liikanen 1995, 135-140.

¹²³ Grotenfelt 1921.

välittivät tämän idean tulenkantajille. Ainoastaan Erkki Vala ja Olavi Paavolainen innostuivat muiden jäädessä individualismiin. Hyvin lähellä heitä oli Lauri Viljanen, joka vuosikymmenen puolivälistä lähtien tunsu vetoa yleisinhimillisyyden ja 'taistelevan humanismin' aatteisiin. *Tulenkantajat*-lehden ensimmäisessä sisäkannessa julistettiin uusi uskontunnustus: "Elämä on pyhä. Me rakastamme elämää."¹²⁴

Uuden ajan kulttuuri-ihminen oli luonnostaan kollektiivinen. Uutta luova, tekevä ja tulevaisuuteen uskova ihminen on vapaa ainoastaan yhteisön kautta, sillä vain siinä yksilö toteuttaa sisintä olemustaan. Tuo olemus oli ihmiskunnan yhteisyys. Kollektiivisuus oli nykyaikaa ja yksilöllisyys ihmiskunnan aamuhämärästä, luolaihmisestä, alkaen katoava piirre. Yksilöllisyyttä oli toki kulttuuri-ihmisessäkin, mutta erona muihin hän pystyi tukahduttamaan ja soveltamaan sen yhteisön onneksi ja kukoistukseksi. "Yksilö ei merkitse mitään, yhteisö on kaikki." ja "Uuden ajan subjekti ei ole Minä vaan ME."¹²⁵ On hyvin helppoa havaita yhtäläisyyksiä tässä ja kansallisaatteessa, erona olivat vain yhteisön kriteerit.

Paradoksaalisesti uuden yhteisöllisen ihmisen ominaisin piirre oli juuri yksilöllisyys, sillä sen yhteisö määriteltiin niin suureksi, ettei yksilön toiminta kohtaisi yhteisön asettamia rajoja. Erkki Valan tapauksessa tämä käy varsin selväksi lapuanliikkeen nousun aikana kirjoitetussa romaanissa *Leijonajuhla*. Vahvatkin yksilöt taipuvat joukkojen painostuksen alaisuudessa. Ihmisten tuli ajatella itsenäisesti, ja jos joukot alkaisivat kontrolloida heitä, tuloksena olisi kansanvallan irvikuva.¹²⁶ Lapuanliike oli Valalle järkytys ja hänen kuvansa Suomen kansasta romahti. Kansa ei ollutkaan hänen odotusten mukaisesti eurooppalaisiin asioihin kiintynyt vaan yhä talonpoikainen, vaikka hän oli yrittänyt muuttaa sitä. Vala koki samanlaisen järkytyksen kuin vuosisadan alun sivistyneistö suurlakon aikaan.

Nuoremman sukupolven omaksuma vitalismi erotti heidät vanhemmista paneurooppalaisista. Iältään Suomen vanhin paneurooppalainen Johannes Öhquist erotti paneuroopan muista poliittista liikkeistä, koska se ei perustunut harmaisiin käsitteisiin tai lapsellisiin unelmiin, vaan asiallisesti ja kriittisesti tarkasteltuihin tosioloihin.¹²⁷

¹²⁴ Saarenheimo 1966, 242-244, 249-252.

¹²⁵ *Tulenkantajat*. *Tulenkantajat* 1929:3.

¹²⁶ Vala 1930, erit. 161.

¹²⁷ Johannes Öhquist: *Paneuroopa-yhdistys Suomessa perustettu*. *Aamu* 1930:5 169.

Myös Coudenhove-Kalergin mukaan ”Paneurooppa ei ole puolueiden kysymys vaan tiedon kysymys” ja ”Euroopan kansojen terve järki puhuu Paneuroopan puolesta, koska se turvaa rauhan ja talouden.”¹²⁸ Euroopan nousun takana olisivat ”järki, järjestely, yhteistyö” eivätkä sodat tai vallankumoukset.¹²⁹

Silmiinpistäväntä sukupolvien ero oli filosofi Eino Kailan tapauksessa. Vaikka Kaila esitteli suomalaisille vitalismin perustajan Henri Bergsonin 1911, hän hylkäsi sen viiden vuoden kuluttua ja alkoi etsiä monistista luonnonfilosofiaa, joka sisältäisi niin henkisen kuin aineellisenkin maailmankuvan. Tähän tarkoitukseen Kaila loi käsitteen syvähenkinen elämä. Syvähenkisyys oli arvokkaaksi koettu elämäntunne, joka selittää mm. taiteet, moraalin ja uskonnon. Toisaalta se muodostaa ihanteen, jossa yhdistyvät oikeina pidetyt arvot, kuten totuus.¹³⁰

Nuorempiin verrattuna Kaila oli selvästi jäänyt materialistiksi. Kaikkein eniten uudessa muotisuuntauksessa häntä kiusasi intuition ja tunteen arvostaminen järjen kustannuksella. Tämä saattoi johtaa filosofian eriytymiseen muusta tiedemaailmasta, jonka kanssa filosofien piti Kailan mielestä päinvastoin toimia läheisessä vuorovaikutuksessa. Kailan ihannefilosofi ei ollut Snellman tai tämän oppi-isä Hegel vaan suomen kielen katoamista ennustanut Henrik Gabriel Porthan. Kaila tunnetaankin kriittisen realismin ja loogisen empirismin maahantuoja. Toiseksi Kaila oli vankkumaton individualisti, joka uskoi vain vapaiden ihmisten vapaan tutkimuksen ja arvostelun luovan korkeampaa henkistä elämää.¹³¹

Kansallistunto oli yksi vitalismin harhoista. Ylipäätään Kaila ei hyväksynyt ajatusta, että maailmanhenki ilmenee eri kansallisuuksissa ja synnyttää omalaatuisia kansallisvaltioita. Uuden ihmisen ja täten myös Paneuroopan ilmeisin ominaisuus oli järjen käyttö. Kansallistunnon ”*irrationaalisen* innostuksen rinnalla edustaa jälkimmäinen (paneurooppalaisuus) *rationaalista* harkintaa.”¹³² Lujaa usko järkeen vaikutti myös siihen, että Paneuroopan uskottiin syntyvän muutamassa vuosikymmenessä. Kaikki vaikeudet voitettaisiin, koska Paneurooppa järkeiltäisiin ei ainoastaan parhaaksi vaihtoehdoksi, vaan ainoaksi mahdollisuudeksi.

¹²⁸ R.N Coudenhove-Kalergi: *Kaikille eurooppalaisille!* Tulenkantajat 1929:16 266-267. Vuonna 1930 Espanjalainen historianfilosofi Jose Ortega y Gasset ehdotti kirjassaan *Massojen kapina* Euroopan Yhdysvaltojen perustamista, koska kansallisvaltio tukahdutti eurooppalaisen henkisen aloitekyvyn. Se kaipasi suurta tehtävää, joka maanosan yhdistäminen esimerkiksi oli. Ortegan teos suomennettiin vasta 1952, mutta tunnettiin silti Suomessa. (Mikkeli 1998b, 33-36.)

¹²⁹ Coudenhove-Kalergi: *Mitä odotamme?* Rauhaa kohti 1930:19, 155.

¹³⁰ Salmela 1998, 117, 149-171; Mikkeli 1996, 131.

¹³¹ Salmela 112-137; Tarkka 1987, 92,103.

Eino Kaila uskoi Paneuroopan tulevaisuuteen nimenomaan siitä syystä, että ihmisen animaaliset tarpeet katoaisivat sivistyksen edetessä. Tämä ”ihmisluonnon alkeellisuus” näkyi selvimmin kansallistunnossa.¹³³ Kaila siis leimasi Paneuroopan vastustajat kehittymättömiksi ihmisyydessä ja perusteli Paneuroopan välttämättömyyden psykologisesti. Muutamaa vuotta myöhemmin viimeisessään Paneurooppaa koskevassa artikkelissaan Kaila oli jopa epätoivoisen pessimistinen ja epäili ihmisluonnon varttumisen mahdollisuutta kaikessa suhteessa viimeaikaisten tapahtumien, erityisesti Saksassa, jälkeen.¹³⁴ Uusi yksilö oli joko tunteisiin luottava ja ihmiskunnan yhteisyydestä vakuuttunut tai järkeilevä individualisti. Liikkeen suunnasta näiden vastakkaisten olettamusten pohjalta oli mahdotonta sopia.

---

¹³² Kaila 1931b.

¹³³ Kaila 1931b. Kailan ajatus vaikutti selvästi mm. Heikki Renvalliin ja sitä kautta suomalaisen historian tutkimukseen.

4 Kansainväliset poliitikot

4.1 Briandin aloite

Coudenhove-Kalergi pyrki liikkeensä alkuvuosina ottamaan yhteyttä suoraan valtioiden hallituksiin ja vaikutusvaltaisiin poliitikkoihin ”Paneuropa-haaraosaston” perustamiseksi jokaiseen maahan. Kesällä 1925 hän esitti Kansainliitolle erikoisen Paneurooppa-jaoston perustamista sen yhteyteen. Samaan aikaan järjestettiin ”Euroopan johtavien henkilöitten kesken” kiertokysely Euroopan Yhdysvalloista¹³⁵. Suomessa hän kääntyi turhaan ulkoministerien Hj. Procopén ja Väinö Voionmaan puoleen. Vuoteen 1928 mennessä Coudenhove-Kalergi joutui tarkastamaan strategiaansa, kun hallitukset eivät antaneet tukeaan, ainakaan odotetussa määrässä, ja toiminnan painopiste siirtyi enemmän massaliikkeen luomiseen. Kuitenkaan henkilökohtaiset yhteydet johtajiin eivät missään vaiheessa kokonaan katkenneet.¹³⁶

Paneurooppa oli kirjoitettu Euroopan ollessa kriisin partaalla, mutta jo seuraavana vuonna 1924 alkoi uusi vaihe kansainvälisissä suhteissa. Sotakorvauksista päästiin jonkinlaiseen sopimukseen, ja Saksan länsirajan takaava Locarnon sopimus saatiin aikaan, mikä toi Saksan Kansainliiton jäseneksi. Uutta vaihetta kutsutaan perustellusti Euroopan idylliksi. Erojen voittajien ja voitettujen välillä tuntuivat tasaantuvan sekä eurooppalaisen sodan uhka väistyi. Tämä kaikki lisäsi Kansainliiton asemaa, ja se ryhtyi valmistelemaan aseistariisumiskonferenssia. Uskosta neuvottelujen ja sopimusten voimaan kertonee parhaiten 1928 solmittu sodat kieltävä USA:n ja Ranskan ulkoministerien Kellogg-Briand -sopimus, johon Suomikin liittyi seuraavana vuonna.¹³⁷

Kansainliitto oli perustettu pitämään koossa kansallisvaltioiden palapeliä. Suunnitelmista poiketen se sai eurooppalaisen järjestön luonteen Yhdysvaltojen jäädessä siitä pois. Se jäi kantamaan syntyhetkensä poliittisia oloja koko olemassaolonsa ajan eli siitä muodostui voittajien välikappale ja suurvaltakeskeinen. Sen tulokset jäivät heikoiksi, kohtalaista menestystä sillä oli vain 1920-luvun lopulla ennen talouslamaa, juuri Briandin esityksen aikaan.¹³⁸

---

¹³⁴ Kaila 1934.

¹³⁵ Coudenhove-Kalergi 1930, 148.

¹³⁶ UM 15 VII 35a: Kirjeenvaihtoa. H.Holman kirje UM V.Voionmaalle 30.10.1927. Myös Pietikäinen 1993, 75-77.

¹³⁷ Paasivirta 1984, 207-209. Kallenautio 1985, 112.

¹³⁸ Bugge 1995, 86.

Pyrkimys Euroopan kattavan valtion tai valtiojärjestelmän luomiseksi on vaikea erottaa yleisestä rauhanpyrkimyksestä, jota puolestaan on vaikea erottaa pyrkimyksestä maailmanvaltioon. Kuuluisin esimerkki lienee Immanuel Kantin *Ikuiseen rauhaan*. Siksi onkin historian ironiaa, että kun tuollainen Eurooppa-keskeinen maailmanjärjestö viimein saatiin, Euroopan asema maailman johtajana oli kyseenalaistettu.¹³⁹

Ranskan pääministeriksi heinäkuussa 1929 noussut Aristide Briand oli ollut läheisissä kosketuksissa Paneurooppa-liikkeeseen (kunniapuheenjohtaja 1927) ja oli suunnitellut aloitetta Kellogg-sopimuksesta 1928 lähtien. Hän käsitteli aihetta virkaanastujaispuheessaan tehden siitä samalla Ranskan virallisen aloitteen. Saman vuoden toukokuussa Euroopan ulkoministerit olivat keskustelleet yhdentymisestä Kansainliiton neuvoston kokouksen yhteydessä. Yleiskokouksessa syyskuussa Briand puhui jälleen yhdentymisestä ja sitä seuranneessa Euroopan valtioiden edustajien kokouksessa hän sai tehtäväkseen valmistaa muistion vuoden 1930 vappuun mennessä.¹⁴⁰

Briandin muistio perustui Paneuroopan ohjelmaan, mutta sitä oli muunneltu paljon vastaamaan nimenomaan Ranskan turvallisuuskysymyksiä. Suurimpana muutoksena oli Paneuroopan sijoittaminen Kansainliiton alaisuuteen ja jäsenvaltioiden suvereniteetin jättäminen koskematta. Muistio lähetettiin Euroopan hallituksille ja niiden piti vastata heinäkuun puoliväliin mennessä, jotta asiasta voitaisiin tehdä päätöksiä syksyn Kansainliiton yleiskokouksessa.¹⁴¹

Muistioiden perusteella syksyllä perustettiin ”Tutkimuskomissioni eurooppalaista liittoa varten”, jonka puheenjohtajaksi tuli itseoikeutetuksi Aristide Briand ja sihteeriksi Kansainliiton yleissihteeriksi sir Eric Drummond. Ulkoministeri Procopé luonnehti komissionia maanosan yhtenäisyyden näkyväksi merkiksi ja ilmaisuksi. Lisäksi se loi edellytykset jatkuvalla kosketuksella eurooppalaisten maiden kesken.¹⁴²

¹³⁹ Stirk 1989, 4. Erottamisen vaikeudesta katso mm. Niimiluoto 1996, 24; Mikkeli 1994, 76.

¹⁴⁰ Tuomainen 1994, 260-262. Bugge 1995, 101-103. Stirk 1989, 17.

¹⁴¹ Tuomainen 1994, 262-265, Bugge 1995, 104-105. Mikkeli 1994, 116-117.

¹⁴² Procopén arkisto. Hj. J. Pr. puhe.

4.2 Suomen Paneurooppalainen Yhdistys

Vanhemmilla oli ennakkoluuloja nuorten perustamia yhdistyksiä kohtaan. Sen sijaan otettiin yhteyttä päättäjiin, jotta he perustaisivat yhdistyksen. Näin oli tehnyt Johannes Öhquist, hänelle Pennasen yhdistys oli yllätys.¹⁴³ Aatetta ei yritetty levittää vetoamalla sen tuomiin jokapäiväisiin helputuksiin vaan auktoriteetteihin, jotka olivat mukana liikkeessä. Kotimaiset vetoamukset eivät auttaneet, eivätkä Coudenhove-Kalergin pyynnöt ulkoministeri Procopéelle 1923 ja 1929 tai Voionmaalle 1926 tuottaneet tulosta. Vasta vuoden 1930 alussa, ilmeisesti Briandin aloitteen takia, Procopé ryhtyi perustamaan yhdistystä. Samaan aikaan hän liittyi Ehrenkommitteé der Paneuropäishen Union -elimeen. Aluksi Procopé otti yhteyttä tulenkantajiin, jotka viittasivat Jarno Pennaseen. Pennanen aloittikin kokoamaan tunnettuja poliittisia henkilöitä ja toukokuussa voitiin pitää perustava kokous.¹⁴⁴

Siinä perustettiin Suomen Paneurooppalainen Liitto –niminen yhdistys. Sen hallituksena toimi neuvosto, jossa olivat puheenjohtajien lisäksi 12 muuta jäsentä. Saman vuoden joulukuussa perustettiin Suomen Paneurooppalainen Yhdistys, jonka säännöt olivat hyvin samanlaiset, muutokset olivat lähinnä kosmeettisia ja vailla todellista merkitystä. Suurimpana muutoksena oli muun Euroopan maan kansalaisen jäsenyyden poistaminen, jäsenmaksua oli korotettu ja aikaa esittää neuvostolle jäsenten aloitteita oli pidennetty viikolla. Ilmeisesti yhdistys uudelleenperustettiin yleisön kiinnostuksen kasvun takia, minkä taustalla oli Briandin aloite.¹⁴⁵ Jatkossa käytän molemmista nimitystä yhdistys.

Loppuvuodesta 1930 nousi esille kysymys, pitäisikö yhdistyksen nimi muuttua ”Suomen Yhteiseurooppalaiseksi yhdistykseksi.” Se oli käsitellyssä samassa kokouksessa, jossa oli hyväksyttävänä liiton sääntöehdotus.¹⁴⁶ Päättellen siitä, ettei viikossa oltu muutettu, asia kuitattiin sellaisenaan.

Liiton puheenjohtajaksi valittiin Hj. Procopé, joka heti ilmoitti olevansa toimessa vain väliaikaisesti.¹⁴⁷ Liiton vaihtuessa yhdistykseksi puheenjohtajaksi valittiinkin Eino Kaila.

¹⁴³ *Paneuroopan ”esihistoria” Suomessa*. Jokaviikko 1928:4.

¹⁴⁴ Lemberg 1994, 194; Pietikäinen 1993, 75-77. Pennanen 1970, 83. Pennasella Briand oli ottanut yhteyttä Procopéhen.

¹⁴⁵ UM 15 VII 35a: Suomen Paneurooppalainen Yhdistys r.y. Suomen Paneurooppalaisen Yhdistyksen säännöt. Helsinki 1931 Valtioneuvoston kirjapaino.

¹⁴⁶ Procopén arkisto. Pan-Euroopa-Yhdistys.

¹⁴⁷ Procopén arkisto. ”Pan-Eurooppa” asiakirja 1930. Pöytäkirja.

Varapuheenjohtajina toimivat eri aikoina Paavo Virkkunen, Georg Schauman, K.T. Jutila, Z. Castrén ja Bruno Lesch. Lähteissä rahastonhoitajana mainitaan ainoastaan W.A. Lavonius, samoin sihteerinä vain Jarno Pennanen. Valtuuston jäsenistössä suurimmat muutokset olivat muutamien poliitikkojen jääminen pois ja toisaalta kaksi suomalais-kansalliseksi määriteltävää (Donner ja Haarla) vaihtuivat kulttuurin edustajiin.¹⁴⁸

Tässä vaiheessa mukaan tulevat ns. suuret nimet. Heidän kiinnostuksensa ei kuitenkaan ollut itse Paneuroopassa vaan he tulivat eduskuntapolitiikan kautta. Monet olivat olleet mukana hallituksen vastausta laatimassa olleessa neuvottelukunnassa kesäkuussa 1930, jossa jokaisella puolueella oli edustajansa. Puolueiden paikat näyttivät jatkuvan myös yhdistyksen toiminnassa. Edellämainitut varapuheenjohtajat Castrénia lukuun ottamatta kuuluvat tähän joukkoon.¹⁴⁹ Esimerkiksi Lesch tulee Schaumanin kuoltua tämän paikalle. Vaikka molemmat ovatkin historiantutkijoita, selittävämpi tekijä lienee molempien kuuluminen RKP:n johtajiin.

Luonnollisesti mukaan tuli poliitikkoja, jotka yleensäkin kiinnostuivat ulkopoliitikasta. Edistyspuolueen Urho Toivola oli aloittanut uransa ulkoasiainministeriön palveluksessa mm. lähetystösihteerinä Kansainliitossa. Vuodesta 1925 lähtien hän toimi Turun Sanomien päätoimittajana. Toivolan turkulaisuus aiheutti mainittavan poikkeuksen neuvostossa.¹⁵⁰ Samanlainen hanakka ulkopoliitiikan kannanottaja oli entinen ulkoministeri, SDP:n Väinö Voionmaa. Ensimmäiset alan kannukset hän hankki Tarton rauhan valtuuskunnan jäsenenä ja oli sen jälkeen eduskunnan ulkoasiainvaliokunnan jäsenenä vuodesta 1920 lähtien, varapuheenjohtajana 1930-1931 ja puheenjohtajana 1931 eteenpäin, poislukien ministerinpostit. Voionmaan asemaa SDP:n huomattavimpana ulkopoliitikkona korosti lisäksi hänen paikkansa puolueen oikeistossa, seuraavana puolueen ulkopoliitikkona pidettiin Reinhold Sventorzentskia, joka ei enemmän vasemmistolaisena kelvannut muille puolueille eikä presidentti Relanderille.¹⁵¹

Kokoomuslaisista neuvoston jäseneksi valittiin Paavo Virkkusen lisäksi Tilma Hainari. Hän olikin tutustunut kansainväliseen toimintaan mm. ICW:n (International Council of Women) kautta ja osallistunut Kansainliiton yleiskokoukseen Suomen valtuuskunnan ensimmäisenä naisena. Hainari

¹⁴⁸ Procopén arkisto. Pan-Europa-Yhdistys. Asiakirja. Suomen Paneurooppalaisen liiton neuvosto; Procopén arkisto. ”Pan-Eurooppa” muistiinpanoja. Jälkimmäinen on pelkästään käsinkirjoitettu paperilappu, mutta sen nimet varmistuvat *Aikalaiskirja 1934* tiedoista.

¹⁴⁹ Pietikäinen 1993.

¹⁵⁰ Verho 1972, 12-16.

¹⁵¹ Halila 1969, 166, 175, 198, 202-207, 223-224, 226-232.

uskoi Kansainliiton saavuttaen lyhyin askelin rauhantilaa ja piti sen toimintaa Suomen kaltaisille pienille valtioille elintärkeänä. Kuitenkin hänen mielestään tarvittaisiin yhdistystä innostamaan suurta yleisöä.¹⁵²

Valtio eli ulkoasiainministeriö johtajansa ominaisuudessa halusi kontrolloida liikettä, jotta se ei suuntautuisi ensinnä kansainvälisyyden linjoilta kannattamaan eriskummallista euronationalismia, toiseksi Suomen ulkopoliitiikan kannalta tärkeän Kansainliiton vastaiseksi. Neuvoston johtopaikat miehitetiin ja säännöt laadittiin valtion linjan mukaisiksi. Yhdistyksen säännöt ja liikkeen ohjelma olivat näissä kysymyksissä poikkeavat, joten kieltäytyminen liittymisestä Paneurooppa-komiteaan on ymmärrettävää.

Neuvoston rivijäsenen tunnoista kertoo Erkki Valan lokakuussa 1930 päivätyt romaaninsa *Leijonajuhla* alkusanat. Niissä Vala kertoo ryhtyneensä toimeen, kun *Tulenkantajat* oli joutunut uusille omistajille. ”Myöskin siinä poliittisessa ryhmässä, johon olin joutunut, tunsin itseni sidotuksi ja ajatuksenvapauteni rajoitetuksi.”¹⁵³ Kyseessä tuskin oli Edistyspuolueen puoluesihteerin virka, johon hän ei ollut varsinaisesti joutunut eikä enää tuohon aikaan kuulunut, vaan mitä ilmeisemmin juuri Paneurooppalainen Yhdistys.

Sääntöjensä mukaan yhdistyksen tarkoituksena oli ”levittää ja syventää europalaista yhteistuntoa ja Kansainliiton tuntemusta sekä edistää europalaisten valtioiden yhteistoimintaa.” Toimintamuotoina mainittiin mm. kokoukset, esitelmät, julkaisut ja uutisointi. Aluksi yhdistykselle suunniteltiin myös omaa lehteä, mutta hankkeesta luovuttiin, luultavasti asian vähyden vuoksi. Tarpeelliset ilmoitukset voitiin lähettää sanomalehtiin.¹⁵⁴ Liiton säännöissä oli jo painetussa vaiheessa ehdotettu yhdistyksen yhdeksi tehtäväksi ”edistää Euroopan valtioliiton muodostumista”. Kyseessä oli ilmeisesti ensimmäisiä koevedoksia, sillä kohta voitiin vielä muuttaa. Procopé oli kirjoittanut marginaaliin ”Lavonius tahtoo poistaa” ja niin myös tapahtui.¹⁵⁵ Coudenhove-Kalergin liikkeen ohjelmassa sen päämääräksi asetettiin poliittis-taloudellinen valtioliitto.¹⁵⁶ Valtion linja oli siis esillä: yhdistys ei ajanut Coudenhove-Kalergin Paneurooppaa vaan Briandin Euroopan Yhdysvaltoja.

¹⁵² Tuulio 1952, 182-198.

¹⁵³ Vala 1930, 5.

¹⁵⁴ UM 15 VII 35a. Suomen Paneurooppalainen Yhdistys r.y. Suomen Paneurooppalaisen Yhdistyksen säännöt. Helsinki 1931 Valtioneuvoston kirjapaino.

¹⁵⁵ Procopén arkisto. Pan-Europa-Yhdistys. Painotuotteita. Ehdotus Suomen Paneurooppalaisen liiton r.y. säännöiksi.

¹⁵⁶ Liite 3.

Puheenjohtaja Procopén mukaan yhteistyön lähtökohtana oli oltava siihen osallistuvien keskinäinen ymmärrys. Vaikka Eurooppa olikin jakaantunut suureen määrään riippumattomia valtioita, tällainen oli silti jo olemassa verraten yksimielisenä sivistysmuotona. Tämä oli kaiken pohja, sillä vasta keskinäinen ymmärrys johtaa uusiin järjestelyihin ”poliittisella, taloudellisella ja sivistyksellisellä alalla.” Monet olisivat ulkoasiainministeriössäkkin aloittaneet tulliliittolla tai muulla taloudellisella toimella, mutta Procopé kysyi, ”voidaanko läheinen ja kiinteä yhtyminen taloudellisella alalla saada aikaan, ennenkuin moraalinen pohja sille on luotu” ja vastasi epäilevästi. Hän jatkoi vielä, että ”on ensin pyrittävä luomaan jonkinmoista yhteenkuuluvaisuuden tunnetta.”¹⁵⁷ Procopéelle Euroopan yhtyminen tarkoitti ensisijaisesti sivistyksellistä ja muodollispoliittista yhteistyötä.

Samalla yhteistyön tuli perustua ”jokaisen kansakunnan erikoisominaisuuksien kunnioittamiseen ja jokaisen kansan kansallistuntoon, jota ei suinkaan ole hävitettävä, vaan kehitettävä yhteistoiminnassa muiden kansojen kanssa.” Tämä oli selvä irtautuminen Coudenhove-Kalergin ajattelusta. ”Olisi lapsellista ajatella, että tämä tilanne voitaisiin kädenkäänteessä muuttaa taikka luoda yleiseurooppalainen kansallistunto.”¹⁵⁸ Ensio Hiitonen painotti *Valvoja-Ajan* artikkelissaan tavallisten ihmisten suhtautumisen tärkeyttä. ”Mikään laajemmalle tähtäävä kansainvälinen toiminta ei kuitenkaan voi menestyä, ellei itse kansoissa ole luottamusta toisiinsa, s.o. yhteenkuuluvaisuuden tunnetta.” Kaiken edellytyksenä oli ”rauhaa suosiva, muihin maihin luottava henki.” Niinpä paneurooppalaisuus oli hyväksyttävää toimintaa ja mainittua hengen luomista oli tuettava koulutusjärjestelmässä.¹⁵⁹

Procopén mukaan yhteistoiminnan pyrkimysten ”edistymisen ja onnistumisen välttämättömänä edellytyksenä on yhä laajeneva ja syvenevä tietoisuus jokaisen kansan keskuudessa siitä, että Euroopan eri valtojen kesken vallitsee välttämätön eri seikkoihin perustuva yhteisyys ja että lähempi vuorovaikutus ja yhteistoiminta niiden kesken on välttämättömyys länsimaisen sivistyksen kehitykselle yhtä hyvin kuin jokaisen yksityisen valtion turvallisuudelle, edistymiselle ja hyvinvoinnille.”¹⁶⁰ Näihin sanoihin Procopé lopetti alustuspuheensa yhdistystä perustettaessa ja oli sen toiminnan ohjaamiseksi tarkoitettu.

---

¹⁵⁷ Procopé 1930.

¹⁵⁸ Procopé 1930.

¹⁵⁹ Hiitonen 1931.

¹⁶⁰ Procopén arkisto. Hj. J. Pr. puhe.

Procopé puhui kauniita sanoja yhteenkuuluvuudesta ja moraalista, joka tavallaan salli ylimalkaisuuden ja mitäänsanomattomuuden. Todellisuus sanojen takana oli kuitenkin toinen. Kuten varauksellisesti Paneurooppaa kannattanut Herman Gummerus sanoi, ”ollaan vielä kaukana, kovin kaukana siitä keskinäisestä yhteenkuuluvaisuuden tunteesta, joka on Pan-Euroopan välttämätön edellytys.”¹⁶¹

Ulkoasiainministeriö tuki lokakuussa 1930 yhdistystä 6000 markalla, joista suurin osa oli annettu sihteeri Pennaselle matka-avustuksena Wieniin.¹⁶² Valtio kustansi myös yhdistyksen puheenjohtajan Eino Kailan matkan Paneuropa-Unionin keskusneuvoston kokoukseen Wieniin heinäkuussa 1931.¹⁶³ Muutenkin ministeriössä tiedettiin tarkkaan yhdistyksen asiat ja luultavasti sitä pidettiin ainakin alussa yksityisen järjestön sijaan eräänlaisena valtion sivukonttorina.

Yhdistyksen arkistoa ei lukuun ottamatta hajanaisia paloja ulkoasiainministeriön ja Procopéen arkistoista ole löytynyt. Lähteiden vähäisyyden takia jäsenistön lukumäärästä puhumattakaan heidän nimistään ei ole tietoa. Kailan tultua puheenjohtajaksi ja hänen matkalaskunsa jälkeen yhdistys tulee esille vasta Coudenhove-Kalergin ja Ensio Hiitosen kirjeenvaihdossa vuoden 1937 alussa. Coudenhove-Kalergi pyysi listaa suomalaisista, jotka voisivat kiinnostua paneurooppalaisuudesta. Hiitonen antoi runsaat 30 nimeä, muttei voinut taata osuneensa oikeisiin henkilöihin. Lisäys oli tarpeen, sillä joukossa olivat mm. Yrjö Ruutu, Urho Kekkonen ja Lauri Puntila. Sen sijaan mukana olivat myös entisistä yhdistyksen neuvoston jäsenistä Kaila, Procopé ja Toivola. Uusina niminä oli lukuisia professoreja, mm. Yrjö Hirn, Väinö Lassila, Iivari Leiviskä ja ulkomaankaupan toimijoita, kuten Jaakko Kahma.¹⁶⁴ Myöhemmin samana vuonna Coudenhove-Kalergille ilmoitettiin yhdistyksen lopettaneen toimintansa.¹⁶⁵ Yhdistyksen lähteiden puuttuessa on vaikea sanoa mitään ratkaisevaa hallituksen eli ulkoasiainministeriön ja yhdistyksen suhteista, mutta näiden valossa alun läheisyys näyttää kadonneen. Euroopan yhdentyminen menetti merkityksensä ja Hiitonen näyttää unohtaneen koko yhdistyksen olemassaolon.

¹⁶¹ Gummerus 1931.

¹⁶² UM 15 VII 35b: Neuvottelukunta... Kirje Hugo Valvanteelta ulkoministeriöön 13.10.1930.

¹⁶³ 35a. Suomen Paneuropalainen Yhdistys r.y.

¹⁶⁴ UM 15 VII 35a: Paneuropalainen liitto. Kirjeenvaihtoa. E.Hiitosen kirje Coudenhove-Kalergille 28.1.1937.

¹⁶⁵ Pietikäinen 1993, 85.

4.3 Paneurooppa ja Kansainliitto

Venäjän vallankumous sai Coudenhove-Kalergin ryhtymään presidentti Wilsonin kannattajaksi. Sodan loputtua hän huomasi mm. menettäneensä maansa ja muutenkin kaikki oli huonosti. Rauhansopimusten piti turvata uusi vapaampi Eurooppa, mutta Coudenhove-Kalergi pettyi nopeasti Kansainliiton luoman järjestelmään. Ensinnäkään mitään järjestelmää ei ollut, sodat jatkuivat, ja rauhansopimus oli säälimätön kosto, johon oli kaiken lisäksi kylvetty seuraavan sodan siemenet.¹⁶⁶

Kansainliitto oli epäonnistunut kokoamaan kaikkia maailmanvaltoja mukaan. Tässä tilanteessa se ei osannut valita, oliko se eurooppalainen vai maailmanjärjestö. Toiseksi se ei rakentunut orgaanisesti kansojen historian, talouden, sivistyksen ja maantieteen perusteella. Lähinnä tästä syystä se ei ”herätä ihmiskunnan tunne-elämässä vastakaikua, joka asteittain, perheestä lähtien, ylittäen kansan ja kansaryhmäinkin rajat laajenisi maailmaasyleilevän ihmisyyden ihanteeksi.” Lisäksi ulkoeurooppalaiset pääsivät määräämään Euroopan asioista, joista Kansainliitossa yleensä keskusteltiin. Kansainliitto tulisi uudistaa maanosien järjestöksi, paikalliset selkkaukset ja kysymykset jätettäisiin niiden omiksi huoliksi. Näin Paneuroopan ja Kansainliiton välillä ei ole ristiriitaa, Coudenhove-Kalergi jopa tukee sitä ainoana olemassaolevana kansainvälisenä keskusteluforumina.¹⁶⁷

Merkittävämpi syy Kansainliiton ja yleensä kansojen väliseen yhteistyön epäilyyn oli näkemys, ettei kansalliskiihkoa vastaan voinut taistella ”paperi-kansainvälisyydellä” ja korostamalla eurooppalaisten kansojen tasa-arvoa.¹⁶⁸ Se oli vastoin todellisuutta, sillä ne kaikki kuuluivat samaan kulttuuriin. Puhuminen tasa-arvosta oli samalla yhteensovittamattomuuksien tunnustamista.

Sellaisenaankin Coudenhove-Kalergi kannatti Kansainliittoa ja piti Briandin muistion ja niiden vastausten (jotka vielä olivat tulematta) perusteella kokoontuvaa Kansainliiton konferenssia liikkeensä ensimmäisen päämäärän saavuttamisena. Lokakuusta 1929 seuraavan vuoden huhtikuuhun Coudenhove-Kalergi järjesti tukeakseen Briandin esitystä propagandakampanjan, mutta sen vaikutuksen olivat vähäiset. Myöhemmin Coudenhove-Kalergi kirjasi pettymystään

¹⁶⁶ White 1989, 27-30.

¹⁶⁷ Coudenhove-Kalergi 1930, 77-86; Liite 3.

¹⁶⁸ Coudenhove-Kalergi 1930, 124-126.

Briandin aloitteeseen. Tuolloin poliittinen tilannekin oli muuttunut, joten on vaikea sanoa, mitä mieltä hän oikeasti oli.¹⁶⁹

Suomessa esimerkiksi Johannes Öhquist piti Versailles'n sopimuksia rauhansopimusten irvikuvina, jotka ”kansanvallan, oikeuden ja kansainvälisen yhteisymmärryksen” sijaan olivat luoneet ”epäluulon, kateuden, vihan ja koston myrkyllisen ilmapiirin.” Kansainliitto oli muiden sopimusten ohella ”platoonista laatua” eikä kykene estämään militarismia ja nationalismia halajamaa uutta sotaa. Sitä estää vain kansojen väsymys ja Paneuroopan mahdollinen muodostuminen.¹⁷⁰ Kansainliiton takana nähtiin kansallisten etujen lyhytnäköinen politiikka, joten molempia arvosteltiin yhdellä kertaa. Koska Suomessa oli tavallista tarkastella ulkomaita poliittiselta kannalta, vanhaan eliittiin kuulunut Öhquist ihaili vanhaa Saksaa ja eläytyi sen kohtaloon. Saksalaismielisyys pelkästään kasvoi Hitlerin noustua valtaan. Vuonna 1938 hän julkaisi varsin kriittittömän kuvauksen Kolmannesta valtakunnasta. Sodan aikana Öhquist teki Saksassa asevelimaata tunnetuksi kirjoittamalla kirjoja.¹⁷¹

Jaakko Forsmanin mielestä ”nykyinen kansainliitto voi enintään puoskaroida pinnalla ja pikkuasioissa”, koska sen jäsenten välillä oli ristiriitoja, joihin se ei järjestönä ylettynyt käsittelemään.¹⁷² Syy ei välittömästi ollut Kansainliiton vaan sen toimintaympäristössä eli Ranskan ajaman pakko- ja kostorauhan vakiinnuttamisessa.

Erkki Vala ei kommentoinut mitenkään Briandin aloitetta ja vähän myöhemmin hänen kirjoittamisensa estettiin, mutta epäilevä asenne Kansainliittoa kohtaan oli tullut ilmi jo aiemmin. Jonkinlaisen kuvan antaa nimimerkki N-i T:n (Nyrki Tapiovaara?) arvostelu Coudenhove-Kalergin etiikkaa koskevista teoksista uudessa *Tulenkantajissa*. Nuoriso oli odotellut 1920-luvun lopulla merkkiä työhön, ”mutta silloin johtaja jätti heidät ja meni viisaitten luo ja niiden luo, joiden oli valta. Mutta nämä eivät häntä auttaneet.” Pettymys oli käsinkosketeltava, eikä hänellä ollut asiaa

¹⁶⁹ Coudenhove-Kalergi 1930, 149-150; Pietikäinen 1993, 58-59; Tuomainen 1994, 261-265.

¹⁷⁰ Öhquist 1929a.

¹⁷¹ Paasivirta 1984, 228-229. Johannes Öhquist: *Waffenbruder Finnland. Die Propaganda-Kompanie, Armee Buch* 1942. Johannes Öhquist: *Das löwenbanner. Des finnischen Volkes Aufstieg zur freiheit. Volk und Reich Verlag* 1942. Johannes Öhquist: *Kolmas valtakunta. Kansallissosialismin synty, taisteluvuodet, maailmankatsomus ja yhteiskunta*. Otava 1938.

¹⁷² Forsman 1935, 93.

takaisin.¹⁷³ Vaikka Coudenhove-Kalergi ei ollutkaan vaikuttanut aktiivisesti Briandin esityksen esiintulon aikaan tai sisältöön, häntä pidettiin kansanliikkeen petturina.

Myöskään Eino Kaila ei ottanut kantaa Briandin esitykseen. Kuitenkin hänen päälinjansa oli herättää massat Paneuroopan taakse, joten luultavasti aloite oli hänestä yhdentekevä. Vasta kun Neuvostoliitto kutsuttiin komissionin kokoukseen, Kaila kirjoitti aiheesta kokouksen aloituspäivänä. Vaikka komissioni oli Paneuroopan ensimmäinen poliittinen organisaatio, hän pelkäsi sitoutumisen Kansainliittoon lamauttavan aatteen toiminnan.¹⁷⁴

Valvoja-Ajassa ulkomaan tapahtumista reportoi AKS:aan kuulunut Jussi Teljo. Hän seurasi sekaisin mielin Euroopan Yhdysvaltojen siirtymistä Kansainliiton piiriin. Vaikkei hän kannattanutkaan yhdentymistä, suhtautuminen Kansainliittoon oli vielä epäilevämpi. Useat hyvät ehdotukset jäivät odottelemaan ainoastaan ”diplomaattisella tahdikkaudella toimitettua hiljaista hautausta.” Samoin tutkimuskomissionin ensimmäisen kokouksen heikot tulokset olivat ennalta arvattavissa.¹⁷⁵

Tutkimuskomissionin kutsu Neuvostoliitolle osallistua sen kokouksiin oli Jussi Teljon mukaan eriskummallista ja tuhoaisi muutenkin heikosti alkaneen yhdentymisen. Kutsun takana olleiden Italian ja Saksan tarkoitus varmasti olikin tällainen.¹⁷⁶ Myös *Itsenäisen Suomen* Herman Gummerus piti kummallisena, että Kansainliiton heikkouden takia syntynyt idea siirrettiin sen piiriin. Alkuperäinen Paneurooppa-suunnitelma oli jo melkoisesti vesitetty ja Neuvostoliiton kutsuminen mukaan oli pikkusormen antamista paholaiselle. Joka tapauksessa Kansainliiton arvovalta oli kohonnut mm. Briandin ehdotuksen takia.¹⁷⁷ Samaa mieltä oli Eino Kaila ja viittasi jälleen kerran Bysantin ja Hellaan kohtaloihin näiden yritettyä sitoa suurempi valta keskinäiseen liittoon mutta epäonnistuivat.¹⁷⁸

Yllättäen suomalais-kansalliset ja paneurooppalaiset olivat samaa mieltä Kansainliiton tarkoituksenmukaisuudesta ja heikkoudesta ainakin silloisessa muodossaan, jossa todellista

¹⁷³ N-i T: *Kirjojen suuresta maailmasta. R.N. Coudenhove-Kalergin uudet teokset.* Tulenkantajat 1933:6, 5-6. Tapiovaaran veljet Nyrki ja Tapio vuorasivat ylioppilaslakkinsa Paneuroopan, eivätkä maakuntansa, värein. Tapion lakkia säilytetään Kansanarkistossa.

¹⁷⁴ Kaila 1931b.

¹⁷⁵ Teljo, Jussi: *Katsaus maailmanpolitiikkaan vuoden jälkipuoliskolla.* *Valvoja-Aika* 1929, 505-515. Teljo, Jussi: *Katsaus ulkomaihin. Uusia valtaryhmiä Euroopassa.* *Valvoja-Aika* 1931, 211-216.

¹⁷⁶ Teljo, Jussi: *Katsaus ulkomaihin. Uusia valtaryhmiä Euroopassa.* *Valvoja-Aika* 1931, 211-216.

¹⁷⁷ Herman Gummerus: *Kansainliiton kymmenes yleiskokous.* *Itsenäinen Suomi* 1929:10, 158-160. Gummerus 1931.

¹⁷⁸ Kaila 1931b.

kansainvälisyyttä ei päässyt tapahtumaan. Vaikka Kansainliiton ja Neuvostoliiton keskinäinen epäily ja vastenmielisyys oli tunnettua, edellistä ei pidetty kyllin tehokkaana vastustajana. Vielä kun ne yrittivät lähentyä, paneurooppalaisilta meni vähäinen usko sen mahdollisuuksiin.

Coudenhove-Kalergin ja Suomen paneurooppalaisten kannasta huolimatta ulkoministeripuheenjohtaja Procopé painotti nimenomaan, ettei Paneurooppa saanut olla eikä voinut olla Kansainliiton vastainen. Molemmilla oli samat ylevät päämäärät eli rauhan vakiinnuttaminen, kansainvälisen yhteistoiminnan kehittäminen sekä oikeuden ja oikeudenmukaisuuden toteuttaminen kansainvälisissä suhteissa. Kansainliitto oli Procopén politiikan kulmakivi, jota hän ei voinut ohittaa.¹⁷⁹

Hallituksen piirissä verrattiin Kansainliittoa ja Paneurooppaa, jolloin päädyttiin edellisen ylivoimaisuuteen. Sitä puolsi mm. ulkopuolisten valtojen tasapainottava vaikutus eurooppalaiseen politiikkaan. Lisäksi suurten valtioiden valta oli suhteellisesti pienempi koko maailman kuin pelkästään Euroopan järjestössä. Suuren maan hegemonian estämiseksi Paneurooppa oli pidettävä Kansainliiton yhteydessä.¹⁸⁰

Itsenäisen Suomen ulkopolitiikka oli epäonnistunut ensimmäisinä viitenä vuotena kahdesti. Maailmansodan aikana oli tukeuduttu Saksaan ja suhteita vahvistamaan suunniteltiin saksalaista prinssiä Suomen kuninkaaksi. Sodan jälkeen pyrittiin ns. reunavaltioyhteistyöhön ulkoministeri Rudolf Holstin johdolla. Tarkoituksena oli luoda puolustusliitto Viron, Latvian ja Puolan kanssa Neuvosto-Venäjää vastaan. Holsti allekirjoitti jo sopimuksenkin, mutta eduskunta ei ratifioinut sitä sopimuskumppanien heikon kansainvälisen aseman takia. Lisäksi suhteiden Saksaan pelättiin vahingoittuvan. Koska suhteet Ruotsiin olivat heikot Ahvenanmaan ratkaisun ja kieliriidan takia, ainoaksi vaihtoehdoksi jäi puolueettomuus. Käytännössä tämä tarkoitti niveltymistä Kansainliiton järjestelmään, johon Suomi oli kuulunut joulukuusta 1920 lähtien. Kautta on kutsuttu myös loistavaksi eristäytymiseksi, splendid isolation.¹⁸¹

Ajan puolueettomuus tarkoitti pysymistä ulkopuolella nimenomaan suurvaltojen kiistoissa. Pienempien, jotka usein nekin tavoittelivat samaa, kanssa voitiin solmia minkälaisia sopimuksia tahansa. Tosiasiassa jäsenyys Kansainliitossa ja naapuruus siihen kuulumattoman suurvallan kanssa

¹⁷⁹ Procopé 1930. Myös Procopén arkisto. Hj. J. Pr. puhe.

¹⁸⁰ Hiitonen 1931.

tekivät sitoutumattomuuden suhteelliseksi. Toisaalta tuon jäsenyyden katsottiin pitävän Suomen puolueettomana eli luisumasta Neuvostoliiton vaikutuspiiriin. Suomi pyrki harjoittamaan 'hevosenkenkäpolitiikkaa' ja esiintymään eräänlaisena välittäjämaana Skandinavian ja Baltian välillä. Länteen suuntauduttiin talouden ja henkisen elämän takia, etelään yhteistä olivat puolustus ja lähimpään osaan kieli. Suhteet Baltiaan vähenivät aikaa myöden.¹⁸²

Suomen ulkopolitiikan tärkein tehtävä oli turvata itäraja. Käytännössä Suomen ja Neuvosto-Venäjän välillä vallitsi sotatila, joka ei päättynyt edes Tarton sopimukseen 1920. Rajarauhasopimus solmittiin vasta kesällä 1922. Myöhemmin Neuvostoliitto pyrki takaamaan länsirajaansa kahdenkeskin sopimuksin. Se piti Kansainliittoa imperialistien apujärjestönä eikä liittynyt sen kollektiivisen rauhan järjestelmään. Neuvostoliitto tarjosi Suomelle ensimmäisen kerran hyökkäämättömyyssopimusta 1926, mutta tuolloin neuvottelut keskeytettiin alkuunsa. Vielä vuonna 1929 Suomi kieltäytyi ns. Litvinov-lisäpöytäkirjasta, joka olisi saattanut sodat kieltävän Kellogg-Briandin sopimuksen voimaan sopimuspuolten välillä, vaikka itse sopimus olisikin ratifioimatta.¹⁸³

Kieltäytyminen neuvotteluista kertoo kovasta uskosta Kansainliiton mahdollisuuksiin vuosikymmenten vaihteessa. Sen arvostus oli noussut mm. Saksan jäsenyyden myötä. Etenkin neuvostonpaikallaan Suomi sai näkyvyyttä puolueettomuudelleen ja korostamalleen turvallisuustakeiden lisäämisen linjalle. Usko ei silti ollut rajaton. Koko ajan tuli hakea muita takeita. Kansainliiton useat vaikeudet tunnustettiin, mutta se oli ainoa taho, joka pyrki rauhan ja oikeuden lisäämiseen kansainvälisiin suhteissa. Muita ei ollut, joten sen kaatuessa jäljelle jäisi vain voimaan perustuva anarkia. Niinpä Kansainliiton vikoja tuli parantaa, mikä olisi samalla Suomen etu.¹⁸⁴ Euroopan yhdentymisen oli yksi keino siihen.

Hallitus puolusti Kansainliittoa painottamalla sen toimineen merkittävästi myös muulla tasolla kuin valtioiden virallisissa päätöksissä. Kerrottiin Kansainliiton parantaneen opiskelijoiden ja tieteen harjoittajien vaihtoa eri maissa, liikennejärjestelyjä rajojen yli ja harmonisoineen työvoima-asetuksia. Tällaisten seikkojen kautta sen toivottiin saavan kansalaiset puolelleen ja levittäytyvän lujemmin valtiolliselle tasolle. Se ”jo on asianomaisia kysymyksiä käsitellyt ja lienee siis sopivin jatkamaan aloittamaansa työtä”. Kansainliiton arvovallan ei uskottu kestävän sitä, että sen

¹⁸¹ Kallenautio 1985, 30-91; Paasivirta 1984, 258-274.

¹⁸² Kallenautio 1985, 113-121, 132-137; Paasivirta 1984, 269-270, 274-275. Lemberg 1994, 149.

¹⁸³ Paasivirta 1984, 274-275, 262; Kallenautio 1985, 98-105, 123-128; Lemberg 1994, 160-161.

¹⁸⁴ Halila 1969, 234-239; Kallenautio 1985, 105-113; Paasivirta 1984, 273-274; Lemberg 1994, 162.

toimintoja karsittaisiin ja siirrettäisiin toiselle organisaatiolle. Toisaalta samassa kirjoituksessa mainittiin sen ”Eurooppaan kohdistuvan toiminnan viimeaikaiset vähäiset tulokset tai suoranaiset epäonnistumiset”, mikä ei kuitenkaan ollut syy Kansainliiton arvostelemiseen vaan tuen lisäämiseen.¹⁸⁵

Yhdistyksen neuvoston jäsenistä Väinö Voionmaa ja Urho Toivola kannattivat Kansainliittoa vaikeuksita huolimatta. Toivola oli varaukseton tukija pitkälle 1930-lukua. Suomen jäsenyys liitossa oli kohentanut sen asemaa ja muiden pienten kansojen turvallisuus oli taattu isompien uhkailuilta. Vasta vuonna 1933 Toivola ryhtyy kritisoimaan Kansainliiton järjestelmää, joka oli muutosten edessä diktatuurimaiden painostuksen alla. Yksimielisyydestä olisi siirryttävä enemmistöpäätöksiin, mikäli haluttiin periaatejulistuksista kouriintuntuvimpia tuloksia.¹⁸⁶

Briandin aloite jumiutui Kansainliittoon. Vaikka sitä kiiteltiin, todellista tahtoa ryhtyä toimintaan ei löytynyt. Tutkimuskomissionin puheenjohtaja kuoli 7.3.1932 ja oli jo ennen sitä poistunut ranskalaisesta politiikasta tappiollisten presidentinvaalien jälkeen. Seuraajaksi valittu Eduard Herriot ei jatkanut kivuliaasti etenevää työtä, vaikka oli yhtenä ensimmäisistä valtiopäämiehistä pääministerinä olleena 1925 kannattanut yhdentymistä. Samoin Saksassa hanketta puolustanut ulkoministeri Gustav Stresemann kuoli jo lokakuussa 1929 eikä uusi ministeri Julius Curtius ollut yhtä myötämielinen. Lamakausi toi kansalliset puolueet ja näkökannat hallitseviksi kaikkialla Euroopassa.¹⁸⁷

Komissionin kokouksia pidettiin yhteensä seitsemän, joista ensimmäinen 1930 oli tosin vain alustava. Briandin kuoleman jälkeen kokoonnuttiin vielä lokakuussa 1932, mutta seuraavaa saatiin odottaa viisi vuotta. Osanotto oli silloin huomattavasti harventunut. Ulkoasiainministeriön arkiston kansiot 35d-f sisältävät sekä näiden kokousten että erityiskomiteoiden asiakirjoja (julkaistuja raportteja, alustuksia) ja valmisteluja koskevia papereita. Merkinnöistä päätellen asia ei ole paljoa ministeriössä kiinnostanut.¹⁸⁸

---

¹⁸⁵ Hiitonen 1931.

¹⁸⁶ Verho 1972, 19-31, 72-78, 94; Voionmaa 1928, 345-355.

¹⁸⁷ Tuomainen 1994, 263-268; Pietikäinen 1993, 67; Bugge 1995, 105-106; Toivanen 1996, 50.

¹⁸⁸ Erityisesti UM 15 VII 35d: Commission d'étude pour l'union européenne V: Commission of Enquiry for European Union. Seventh session. Provisional Minutes.

5 Maailmanrauhan pasifistit

5.1 Suomen Rauhanliitto

Etukäteen ajatellen voisi rauhanliikettä pitää Paneuroopan läheisenä tukijana ja yleensä kirjallisuudessa ne esitelläänkin yhdessä, usein samana asiana. Ilkka Huovion mukaan, jota monet myöhemmät rauhanliikettä käsitelleet seuraavat, ”1920-luvun tärkeimpiin kysymyksiin pasifismin kannalta on liitettävä paneurooppa-liike”. Kuitenkin sitoutuminen kansallisiin linjoihin sulki tuen mahdollisuuden ja sitä vastustettiin lähinnä muiden maanosien liittoutumisen vaaralla.¹⁸⁹

Ensimmäisen maailmansodan jälkeen pasifismi lähti liikkeelle vaivalloisesti ja muuttui poliittisten ideologioiden kehittelystä tavallisen kansan tietoisuuteen pyrkiväksi järjestöksi. Tämä vaati realistisempaa perustelua, mikä puolestaan johti kansalliseen ajattelutapaan entisen kansainvälisyyden kustannuksella. 1930-luvun alussa oli noin 70 kansainvälistä yhdistystä tai järjestöä, jotka koskivat rauhanasiaa, tärkeimpinä Kansainvälinen rauhantoimisto IPB ja Kansainliitto-yhdistysten kansainvälinen unioni. Toimintatapoina säilyivät vetoaminen valtioiden ym. johtajiin adressein, kirjein ja edustajistoin, joiden rinnalle tulivat yleiset luennot ja julkaisutoiminta. Vasta toisen maailmansodan jälkeen pasifismi muuttui poliittis-yhteiskunnalliseksi ja ”tarkoituksenmukaisuuskysymykseksi”.¹⁹⁰

Rauhanliike sai järjestyneet muotonsa Suomessa jo ennen maailmansotaa, mutta järjestöt jäivät pieniksi ja vaille vaikutusmahdollisuuksia. Vuonna 1920 Helsingissä perustetun Suomen Rauhanliiton yhteydet edeltäjiinsä olivat pienet. Jäsenistö oli lähinnä ylempää keskiluokkaa. Liiton tehtäväksi otettiin paitsi sodan vastustaminen myös sisällissodan kahtiajakaneen kansan eheyttäminen ja sitä vastustavien syiden poistaminen. Ensimmäiseksi puheenjohtajaksi valittiin

---

¹⁸⁹ Huovio 1970, 199. Suurimmat virheet tekee Kalevi Kalemaan *Suomalaisen rauhanliikkeen juuria* (Rauhankirjallisuuden edistämisseura, Helsinki 1981). Lyhyt esittely perustuu Jarno Pennasen muistelmiin, joihin tukeutuessa ollaan edes vähän totuuden tiellä. Muulloin Paneuroopan tehtäväksi esitetään ”täydentää Kansainliiton työtä, vahvistaa sitä ja toimia samalla vastapainona kapitalismin ja kommunismin välistä ideologista taistelua korostavalle Monroen opille.” Rauhanliiton suhtautuminen ymmärretään myös väärin. ”Suomalainen rauhanliike otti melko innostuneena vastaan Paneuroopan. Suomen Rauhanliiton julkaisemassa Rauhaa Kohti-lehdessä kirjoitettiin usein ja myönteiseen sävyyn Paneuroopan edistymisestä. Paneurooppa oli Kansainliiton ohella Rauhanliiton lempilapsi.”

¹⁹⁰ Huovio 1970, 197-202.

professori Arvi Grotenfelt. Alusta alkaen toiminta keskittyi luentoihin ja alaosastojen perustamiseen.¹⁹¹

Vuonna 1926 Rauhanliitto sai piristysruiskeen, kun tohtori Felix Iversen valittiin sen puheenjohtajaksi. Iversen oli jo vuotta aiemmin alkanut julkaista omin varoin järjestön lehteä *Rauhaa kohti* ja säilyi sen rahoittajana vuoteen 1933 asti, jolloin Rauhanliitto otti rahoituksen hoidettavakseen. Päätoimittajan postin Iversen piti itsellään 1960-luvulle saakka. Vaikka lehden levikki ei ollut toivotun suuri, sen merkitystä aatteen levittäjänä tai rauhanystävien piirin ”selventäjänä ja syventäjänä” ei voitu kyseenalaistaa. Levikki oli hieman jäsenmäärää suurempi johtuen mm. Iversenin tavasta jakaa lehteä ilmaiseksi kansanedustajille ja muille päättäjille.¹⁹²

Aktiivisen puheenjohtaja-päätoimittaja Iversenin ja Rauhanliiton välille voitiin helposti piirtää yhtäläisyysmerkit. Felix Iversen syntyi tanskalaiseen sukuun Saksan Lyypekissä 1887, ja perhe muutti Viipuriin kahdeksan vuoden kuluttua. Maailmansodan aikana hän oli yhteydessä lännen rauhanjärjestöihin omaksuen ehdottoman pasifismin. Iversen muutti kylläkin kantaansa järjestön hyväksi. Poliittisesti Iversen sijoittui porvariston vasempaan laitaan, mutta tämä ulottuvuus näkyi tuskin lainkaan Rauhanliiton toiminnassa.¹⁹³

Suomen Rauhanliittokin säilyi pienenä. 10-vuotiskatsauksessa tähän sanottiin olleen syynä pyrkimys säilyttää ”toimintamuotonsa vakavina ja arvokkaina, turvautumatta milloinkaan halpahintaiseen ja huvittavaan”. Vuonna 1930 jäsenmäärä lähes tuplaantui runsaaseen tuhanteen, kun ruotsinkieliset piirijärjestöt liittyivät suoraan sen alaisuuteen. Vaikka ulkonaiset saavutukset olivat jääneet pieniksi, pystyi Rauhanliitto lukemaan ansioikseen ”laajojen piirien luottamuksen” ja aatteensa vähittäisen jalansijan saaminen.¹⁹⁴

Vuosikymmenen kuluessa huomio siirtyi enemmän kansainvälisiin asioihin ja Suomi alettiin nähdä osana Eurooppaa ja osallisena sen kokonaisehitykseen. 1930-luvun alussa se liittyi Kansainliittounioniin ja muuttui täten Kansainliitto-yhdistykseksi. Genéven Kansainväliseen Rauhantoimistoon Suomen Rauhanliitto liittyi 1923 ja Pohjoismaiseen Rauhanliittoon 1927. Näissä

¹⁹¹ Aarne Selinheimo: *Rauhanliike Suomessa*. *Rauhaa kohti* 1925:1, 5-6; Anna Nevalainen: *Piirteitä Suomen Rauhanliiton 10-vuotisesta toiminnasta*. *Rauhaa kohti* 1930: 24, 195-197. Pietarinen 1974, 4-10.

¹⁹² Anna Nevalainen: *Piirteitä Suomen Rauhanliiton 10-vuotisesta toiminnasta*. *Rauhaa kohti* 1930: 24, 195-197 (lainaus) Pietarinen 1974, 37-39.

¹⁹³ Pietarinen 1974, 27-28.

¹⁹⁴ Anna Nevalainen: *Piirteitä Suomen Rauhanliiton 10-vuotisesta toiminnasta*. *Rauhaa kohti* 1930: 24, 195-197.

yhteyksissä osallistuttiin kongresseihin, mutta kansainvälinen toiminta oli suhteutettunakin pientä. *Rauhaa kohti* -lehdessä seurattiin Kansainliiton toimintaa, mutta varsinaisesti ulkomaista kiinnostuttiin vasta Hitlerin valtaantumisen myötä.¹⁹⁵

5.2 Rauhan- ja Kansainliitto

Huovion mukaan Euroopan rauhanliikkeissä Kansainliiton ”toimintaa arvosteltiin voimakkaasti, mutta koska näköpiirissä ei ollut muutaakaan, oli maailmanjärjestön toimintaa yritettävä tukealla tavalla tai toisella.” Samoin Rauhanliitossa suhtauduttiin Kansainliittoon periaatteesta myönteisesti. Sen korvaamattomat ansiot tunnustettiin samalla pahoitellen, että nämä sijoituivat vähemmän tärkeille aloille kuin tärkeimmälle, rauhan turvaamiseen. Huolimatta Kansainliiton Eurooppa-keskeisyydestä rauhanliike kiinnostui sen myötä muidenkin maanosoiden asioista, erityisesti Intian ja Mahatma Gandhin passiiviseen vastarintaan.¹⁹⁶

Rauhanaatteen parissa Kansainliiton tehtäviin luettiin rauhan ja turvallisuuden takaaminen sekä sotien estäminen ylläpitämällä oikeutta ja kohtuutta kansainvälisissä asioissa. Sen kymmenen vuoden taipaleen edistysaskelina pidettiin yhteisymmärryksen ja sovinnon vahvistamista, mutta samalla todettiin jäljellä olevat suuret vaikeudet. Luottamusta kollektiiviseen rauhaan tai rauhanomaisiin keinoihin kiistojen ratkaisussa ei ollut.¹⁹⁷

Pasifistitkin pitivät tavoitteenaan Grotenfeltin sanoin koko ”maailman täydellistä valtiollista organisointia” ja Kansainliittoa lähempänä sitä kuin Paneurooppaa. Valtioiden suvereniteetit täytyi kokonaan siirtää tulevalle valtioliitolle ja sen muodostaminen ”eräänlaiseksi ‘ylivaltioksi’ erityisten jäsenvaltioiden yläpuolelle” takaisi turvallisuuden.¹⁹⁸ *Rauhaa kohti* kirjoitti yleisesti Kansainliitosta ”maailmanparlamentin” nimikkeellä.¹⁹⁹ Luonnollisestikaan rauhanliitto ei tyytyisi vaurauden jakamiseen vain eurooppalaisten valtioiden kesken, vaan lopullisena tavoitteena oli suurempi yhteys. Briandin esitys oli askel ”Maailmanyhdysvaltoja” kohti.²⁰⁰

¹⁹⁵ Anna Nevalainen: *Piirteitä Suomen Rauhanliiton 10-vuotisesta toiminnasta*. *Rauhaa kohti* 1930: 24, 195-197; Pietarinen 1974, 17-18, 43-44, 111-112. Esim. *Mitä on tapahtunut ja mitä tapahtuu Saksassa*. *Rauhaa kohti* 1933:13-14 106-108.

¹⁹⁶ Huovio 1970, 200-201; Pietarinen 1974, 121-122. Gandhista kerrottiin useassa *Rauhaa kohti* -lehden artikkelissa.

¹⁹⁷ Grotenfelt 1930.

¹⁹⁸ Grotenfelt 1930.

¹⁹⁹ *Kansainliiton 12. yleiskokous*. *Rauhaa kohti* 1931:15-16, 116

Rauhanliitto ei uutisoanut kansainvälisiä tapahtumia pelkästään kertoakseen 'rauhanaatteen voitoista' vaan myös kritisoimaan Suomen ulkopoliittikkaa. Vaikka se olisikin ollut vilpittömästi Oslo-sopimuksen takana, sopimusmaita ylistettiin samalla valveutuneiksi sekä poliittisesti että henkisesti ja niiden talouspolitiikkaa terveeksi, josta Suomi oli vieraantunut entistä enemmän viimeisten vuosien aikana. Vieraantuminen ei koskenut ainoastaan talouspolitiikkaa, vaan "edistystä vastustava kurssi" oli levinnyt muillekin aloille.²⁰¹ Kansainvälisiä tapahtumista osattiin myös tarpeen tullessa vaieta. Esimerkiksi Suomen liittymisestä mainittuun Oslo-sopimukseen syksyllä 1933 vaiettiin täysin.

Kesällä 1931 *Rauhaa kohti* oli perännyt Suomen presidentiltä tai pääministeriltä sivistyneisyyttä ja vilpittömyyttä kutsua Stalin ja Litvinov ystävyysvierailulle. "Mutta, kuten sanottua, takaako kansamme poliittinen kehitystaso sellaisen yrityksen onnistumista?"²⁰² Kun Suomi solmi hyökkäämättömyyssopimuksen Neuvostoliiton kanssa, Rauhanliitto risti sen itsenäisen Suomen suurimmaksi valtiolliseksi voitoksi. Erityisesti huomautettiin sen täydentävän sodat kieltävää Kellogin sopimusta ja vilkastuttavan sekä taloudellista että henkistä yhteistyötä. Vaikutus aseistariisumisen tehostumiseen oli itsestäänselvää. Sopimuksen solmimisen katsottiin todistavan rauhanaatteen itäneen Suomen hallituksessa ja kansassa.²⁰³ Samalla logiikalla se tervehti tyytyväisellä Neuvostoliiton liittymistä Kansainliittoon, joka merkitsi huomattavaa askelta kohti yleismaailmallista järjestöä. Asenteissa oli tapahtunut suuria muutoksia.²⁰⁴

Suhtautumisessa tapahtui selvä muutos 1930-luvun alkupuoliskolla Vielä Briandin esityksen aikoihin Rauhanliiton mukaan hallitukset "suuremmissa tai pienemmässä määrässä ilmaiset (sic.) kansojen tahdon".²⁰⁵ Neljä vuotta myöhemmin oltiin valmiita myöntämään, että kansallismieliset poliitikot estivät tavallisen kadunmiehen mielipiteen toteutumisen. Kansainliitossa sinällään ei ollut merkittävää puutetta. Niinpä oli keksittävä keinoja, joilla saataisiin "Kansainliitosta kansojen liitto".²⁰⁶ Riippumatta Paneuroopasta Rauhanliiton Kansainliitto-illusio rapautui sen aikana.

²⁰⁰ *Rauhanaatteen voittoja*. *Rauhaa kohti* 1930:12-13, 95. Myös *Euroopan Yhdysvallat*. *Rauhaa kohti* 1930:17, 133-134.

²⁰¹ *Rauhanaatteen voittoja*. *Euroopan Yhdysvallat toteutumassa*. *Rauhaa kohti* 1931:1, 3.

²⁰² *Rauhanaatteen voittoja*. *Saksan valtionkansleri Brüningin ja ulkoministeri Curtiuksen*. *Rauhaa kohti* 1931:13-14, 103.

²⁰³ *Hyökkäämättömyyssopimus*. *Itsenäisen Suomen suurin valtiollinen voitto*. *Rauhaa kohti* 1932:13-14, 101-102.

²⁰⁴ *Venäjän liittyminen Kansainliittoon*. *Rauhaa kohti* 1934:13-14, 142.

²⁰⁵ *Euroopan Yhdysvallat*. *Rauhaa kohti* 1930:17, 133-134.

5.3 Pax ja pan

Suomen rauhanliiton lehti *Rauhaa kohti* kertoi varsin niukasti Paneuroopasta. Se tosin julkaisi neljä Coudenhove-Kalergin kirjoitusta, joista tosin vain kaksi liittyy kiinteästi käsitteillä olevaan aiheeseen. Toinen artikkeli on selvästi tutkimuksen ajanjakson ulkopuolelta ja ”Käytännöllinen idealismi” sisälsi puolestaan otteita samannimisestä filosofisesta kirjasta. Sen yhteydessä mainitaan Coudenhove-Kalergin toiminta Paneuroopan hyväksi ja ylistetään hänen lyhyttä, ytimekästä ja yksinkertaista kirjoitustapaa, joka ”pakottaa jokaisen lukijan ajattelemaan asiaa.”²⁰⁷ Lisäksi miltei joka lehdessä täytettiin tyhjiä kohtia eurooppalaisten kuuluisuuksien lyhyillä lausahduksilla. Näistä moni oli Coudenhove-Kalergin.²⁰⁸

Paneurooppa oli ilmestynyt *Rauhaa Kohti* -lehden sivuille 1929 lopulla J.A Mäkisen selostaessa *Tulenkantajien ja Tähystäjän* välistä sanailua aiheesta. Samalla hän referoi Coudenhove-Kalergin *Tulenkantajille* antamaa artikkelia. Lisäksi Mäkinen kertoo hyväksyvään ja isälliseen sävyyn tulenkantajien kirjoittaneen ”runoja, joissa sotaa ja rauhaa kosketellaan rauhanystävällisessä hengessä.”²⁰⁹

Kun kysymys Euroopan Yhdysvalloista oli tulossa Kansainliiton yleiskokoukseen syksyllä 1930, *Rauhaa kohti* uhrasi asialle etusivunsa. Artikkelin oli suoraa Kansainliiton ylistystä. Muutos maailmansodasta ja ajasta, jolloin ”turhanaikainen kansallisylypeys eli niin voimakkaana, että valtioiden solidaarisuuden asettaminen kunkin suvereenisuuden tilalle tuntui suorastaan kansallistunnon loukkaamiselta,” oli valtava ja Kansainliiton ansiota.²¹⁰

Euroopan Yhdysvaltain yltäminen Kansainliiton pariin oli Rauhanliiton mielestä suuri edistysaskel. Ennen siihen olivat uskoneet vain epäkäytännölliset rauhanystävät vuosisatojen ajan, mutta nyt se pääsisi ”reaalipoliitikkojen käsittelyn alaiseksi Genèveessä.” Vaikka Briandin muistiota vastaan oltaisi voitu huomauttaa rauhanaatteen kannalta, se nähtiin todistuksena valtavasta edistyksestä. Yleinen mielipide ei enää pitänyt kansoja vihamielisinä toisilleen vaan yhteenkuuluvina. Taakse oli jäänyt aika, jolloin valtioiden solidaarisuus oli niiden suvereenisuuden vastakohta ja kansallistunnon

²⁰⁶ F.I.: *Kansainliitosta kansojen liitto*. *Rauhaa kohti* 1934:8, 87-88.

²⁰⁷ ”Käytännöllinen idealismi”. *Rauhaa kohti* 1932:7, 56-57.

²⁰⁸ Esim. *Rauhaa kohti* 1930:8 63. ”Euroopan koko poliittinen historia on kristillisten ihanteiden pilkkaamisen historiaa. Eurooppa ei ole lähtenyt Kristusta seuraamaan - vaan niitä roomalaisia sotilaita, jotka hänet ristiinnaulitsivat.”

²⁰⁹ J.A.M.: *Tulenkantajat ja rauhanasia*. *Rauhaa kohti* 1929:17, 111-112.

²¹⁰ *Euroopan Yhdysvallat*. *Rauhaa kohti* 1930:17, 133-134.

loukkaus. Yhteistyö oli silloin alistumista ja omista oikeuksista luopumista.²¹¹ Samalla Rauhanliitto piikitteli yltiöisänmaallisia piirejä jäämisestä ajastaan jälkeen.

Kun *Rauhaa kohti* esitteli Euroopan Yhdysvaltain käsittelyä Kansainliiton yleiskokouksissa syksyllä 1929 ja 1930, asia sivuutettiin pienillä maininnoilla. Briandin ja Stresemanin puheissakin keskitytään niiden muihin kohtiin. Niiden jälkeen siirrytään muihin saavutuksiin, kuten uusien valtioiden liittyminen Haagin kansainvälisen tuomioistuimen vaihdannaiseen sääntöihin, valiokuntien perustaminen ja aseistariisumiskonferenssin valmistelun edistyminen. Vaikka ”Euroopan kansojen taloudellisen yhteenliittymisen v ä l t t ä m ä t t ö m y y t t ä” korostettiin, asia ohitettiin nopeasti, ikäänkuin se olisi itsestäänselvyys tai liian vähäinen maailmanlaajuisten ongelmien rinnalla.²¹² Seuraavana vuonna Euroopan Yhdysvallat käsiteltiin yhdessä kappaleessa, eikä muutenkaan kokouksen asialista ollut mieluinen. Kokonaisuudessaan kokous oli kuitenkin ’kaunis todistus’ Kansainliiton työstä. Päähuomion kokouksesta saivat jälleen aseistariisunta sekä Suomen ehdotus finanssiavusta hyökätyle maalle, jonka saattamista voimaan vasta aseistariisumisen alettua pidettiin onnellisena asiana.²¹³

Paneurooppalaisen yhdistyksen perustaminen kerrottiin pienellä uutisella sivun alalaidassa. Yhdistyksen arveltiin herättävän ”kansainväliseen katsantotapaan ja yhteistyön ymmärtämykseen laajoja kansalaispiirejä, joille koko ihmiskunnan yhteenkuuluvaisuus on yhä vielä käsittämätön.”²¹⁴ Samoin Suomen Paneurooppalaisen Liiton perustava kokous uutisoitiin vain lyhyesti Paneurooppalaisten toimintaa rauhanliitto ”heidän päämääränsä on tosin rajoitettu ja tilapäinen, mutta silti tärkeä askel rauhantyössä.” Toihan heidän toimintansa uusia voimia mukaan rauhantyöhön.²¹⁵

Rauhanliiton entinen puheenjohtaja Arvi Grotenfelt oli aluksi täysin Paneurooppaa vastaan. Vaikka hän muutti kantaansa myönteisemmäksi, Paneurooppa oli yhä pelkästään välivaihe ja hätävara, tosin arvokas ja merkityksellinen. Lopulliseksi ihanteeksi Grotenfelt ei missään tapauksessa sitä kelpuuttaisi. Paneuroopan ideassa oli ”paha sisäinen ristiriita”. Vaikka se halusi esiintyä rauhanliikkeenä, jonka avulla seuraava sota voitaisiin estää, se oli myös suunnitelma

²¹¹ *Rauhanaatteen voittoja*. Rauhaa kohti 1930:12-13, 95; *Euroopan Yhdysvallat*. Rauhaa kohti 1930:17, 133-134 (lainaus); *Panamerikkalainen Uniooni*. Rauhaa kohti 1931:13-14, 98-99.

²¹² F.I.: *Kansainliiton nousu*. Rauhaa kohti 1929:21, 138.

²¹³ *Kansainliiton yhdestoista yleiskokous*. Rauhaa kohti 1930:20, 157-158.

²¹⁴ *Rauhanaatteen voittoja*. Rauhaa kohti 1930:10-11, 78.

²¹⁵ *Rauhanaatteen voittoja*. Rauhaa kohti 1930:24, 198.

puolustusliitoksi muita suuria liittoumia ja etenkin Venäjää vastaan. Tällaisten suppeampien liittoumien Grotenfelt pelkäsi rikkovan maailmanlaajuista veljeyttä ja estävän Kansainliiton toimintaa. Kuitenkin hänkin oli tahollaan pettynyt Kansainliiton ensimmäiseen vuosikymmeneen ja oli havainnut yleistä muutosta siihen suuntaan, että Paneuroopan kaltaiset liittoumat olisivat tarpeellisia. Näiden liittoumien piti luoda hyvät suhteet toisiinsa eikä sekaantua toisten asioihin.²¹⁶

Toisaalta Paneuroopan ja rauhantyön erilaisuudet tajuttiin. Rauhantyöstä kiinnostuneiden lisääntymisen sijaan heidän pelättiin jakaantuvan, mikä näytti olevan paneurooppalaisten tarkoituskin. Se oli uuden aseistautuvan imperiumin ensiaskel, joka ei johtaisi rauhan lisääntymiseen.²¹⁷

Pasifistien kiinnostus Paneurooppaan oli vähäistä eikä silloinkaan tukevaa. Varsinaisesti se tuli *Rauhaa kohti* -lehden sivuille Kansainliiton kautta Briandin esityksen mukana. Siinä yhteydessä Euroopan yhdentyminen oli erittäin positiivista, sillä suhtautuminen Kansainliittoon oli melko kriittikitöntä. Rauhanliiton taktisen uutisoinnin vuoksi on helppo ymmärtää vaikeneminen Kansainliiton vastaisesta liikkeestä. Esimerkiksi Iversenin oli ainakin tarkoitus pitää esitelmä Paneuroopasta ”Brysselin kongressin käsittelyn mukaan” Helsingin rauhankursseilla kesällä 1931.²¹⁸ Lehdessä yleensä julkaistiin tämän kaltaiset esitelmät, mutta ei tätä. Aikaisemman tutkimuksen kuva Rauhanliitosta ja pasifismista yleensä Paneuroopan tukijana johtunee rauhanliikkeen merkityksestä toisen maailmansodan jälkeisessä integraatiossa. Vaikka sen pohja olikin taloudellinen, syyt olivat hyvin paljon rauhan vahvistamisessa Saksan ja Ranskan välillä.

---

²¹⁶ Grotenfelt 1930.

²¹⁷ Monen täytyi seisoa Paneuroopan liiton Tampereen paikallisyhdistyksen perustavassa kokouksessa. Jokaviikko 1928:5

6 Kiihkoa vastaan

6.1 Sivistyksen puolesta

Nationalismin tutkimuksessa uskonnon ja kansallisuusaatteen yhteyttä on tutkittu paljon. Toisaalta korostetaan kansan korvanneen jumalat ihmisen kuolemattomuuden tavoittelussa, toisaalta uskonto esiintyy universaalina oppina, nationalismin ollessa sidottu tietyn alueen väestöön. Papiston suhtautuminen on ollut yhtä kahtalaista.²¹⁹

Coudenhove-Kalergi selitti uskonnon muuttuneen valistuksesta alkaen yhä enemmän yksityisasiaksi. Samalla sen fanaattisuus oli siirtynyt kansallisuuteen. Niinpä uuden valistuksen tehtävänä oli julistaa kansallista suvaitsevaisuutta ja saattaa kansallisuus ihmisen yksityisasiaksi. Kirkon ja valtion eron jälkeen erotettaisiin kansallisuus ja valtio. Ne toimivat eri tasoilla, joten sitä voitiin perustella ohjeella, ”antakaa keisarille, mikä keisarin on, ja Jumalalle, mikä jumalan on.” Kansalaisuus siis säilyisi legaalisenä tekijänä. Kansallisuus oli Euroopan rajojen suurin peruste, joten sen kadotettua merkityksensä rajat voitaisiin Paneuroopan merkeissä poistaa.²²⁰

Suomessa Eino Kailan mukaan kielten ja etnisten ryhmien sekoittuminen ja lomittainen sijainti teki mahdottomaksi kansallisvaltioiden järjestelmän. ”Paneuropalaisuus ei ole sopusoinnussa voimakkaan kansallistunnon kanssa.” Se oli saanut monessa maassa uskonnon aseman, joten samanlainen muutos olisi saatava aikaan laissa eli kansallisuus olisi julistettava kunkin yksityisasiaksi. ”Jos tämä paneuropalainen järjestäytyminen merkitsee, että täytyy luopua joistakin mystillisen kansallistunnon sanelemista haaveiluista, niin se hinta on maksettava.”²²¹ Kailalle tuskin kyse oli uhrautumisesta.

Eurooppaa uhkaava sisäinen vaara tuli oikealta laidalta eli fasisteilta ja kiihkonationalisteilta, joilla kansa todella oli korvannut uskonnon. Esimerkin tarjosi Italia, joka oli asettunut Eurooppaa vastaan julistamalla Rooman maailman henkiseksi keskukseksi ja fasistien valtaantumisen uuden ihmiskunnan alkuketkeksi. Tarkoitusta varten oli perustettu Anti-Euroopa-liitto.²²²

²¹⁸ *Helsingin rauhankurssien ja -kokousten ohjelma*. Rauhaa kohti 1931:13-14 97-99.

²¹⁹ Anderson 1989, 18-19; Alter 1989, 9-10, 78, 94; Gellner 1988, 56; Hobsbawm 1994, 79-84.

²²⁰ Coudenhove-Kalergi 1930, 124, 128-130.

²²¹ Kaila 1931b.

²²² Vala 1929c. Myös Stirk 1989, 12.

Coudenhove-Kalergin mukaan Euroopan valtioiden sisäinen turvallisuus olisi hyvin pian mennyttä, elleivät he ensin edes huomaisi suurkaupunkien kurjuutta ja tekisi sille jotain. Työttömät kuolevat nälkään ja viluun turvautuen mihin tahansa paitsi olemassaolevaan järjestykseen. Vaarana olivat sekä kommunismi että fasismi, jotka molemmat toisivat entistä suuremman hävityksen. Euroopan täytyi löytää hätänsä keskellä jotain Venäjän viisivuotissuunnitelman tai Hooverin taloudellisen yleisesikunnan tapaista, eikä jatkaa kansojen kiihottamista toisiaan vastaan. ”On jo aika Euroopan herätä julistaakseen sota eurooppalaista kurjuutta vastaan, että se tässä kansojensa yhteisessä työssä löytäisi yhteisen omantuntonsa.”²²³ Paneuroopan tavoitteena oli suojella kansallista sivistystä kansalliselta politiikalta.

Kailan mielestä Paneurooppa oli suomalais-kansalliseltakin kannalta suositeltavaa, koska se vahvisti itsenäisyyttä. Se olisi tasa-arvoon ja rauhaan perustuva poliittis-taloudellinen valtioliitto, eikä vieraan kansallisuuden valloitus tai yliajo. ”Mikään ei meille varmemmin takaisi sitä, mitä meillä nyt on, valtiollista ja sivistyksellistä itsenäisyyttämme, kuin eurooppalaisen kansakunnan herääminen täyteen tietoisuuteen.”²²⁴ Suomalaisuutta ei voinut olla olemassa ilman suurempaa, eurooppalaista yhteyttä, jolloin niiden poliittinen liittoutuminen oli välttämätön. Suomalaisuuden arvolle kuuluisi, että se olisi yhdessä tasa-arvoisena muiden sivistyskansojen kanssa.

Erkki Valalle Euroopan Yhdysvaltoja perusteli ennen muuta ”yhteinen hätä ja taloudellinen pakko”,²²⁵ Koska sitä seurasi oikeistokapinan mahdollisuuden kasvu. Hänellekään yhtyminen ei merkinnyt kansallisten ominaisuuksien kieltämistä, vaan itse asiassa Suomen kansan parasta mahdollista turvaamista. ”Euroopan Yhdysvaltojen vastustaminen merkitsee samaa kuin koko Suomen kansan olemassaolon vastustaminen.”²²⁶ Valalle kansallisen turvaaminen oli kaksi asiaa. Ensinnäkin Suomen aluetta tuli puolustaa, jota varten olisi olemassa Eurooppalainen puolustusliitto Venäjää vastaan. Toiseksi eurooppalainen kansa olisi eri ulottuvuudella kuin suomalainen kansallistunto eikä voisi sitä uhata. Tämä uusi tapa tuntea yhteisöllisyyttä olisi seurausta uudesta ihmistyyppistä, jonka nähtiin nousevan maailmansodan tuhosta ja tekniikan uhosta.

²²³ Coudenhove-Kalergi: *Mitä odotamme? Rauhaa kohti* 1930:19, 155.

²²⁴ Kaila 1934. Myös Kaila 1931a.

²²⁵ Vala 1929c. Kursiivit E.V.

²²⁶ Erkki Vala: *Tulilinja. ”Tulenkantajain” ja ”Tähystäjän” välienselvittelyä*. Tulenkantajat 1929:16, 274.

Vala perusti syyskuussa 1929 Tulenkantajien seuran taistelemaan konservatiivisuutta, sotakiikkaa ja lainvastaisuutta vastaan. Kansanvaltaista ajattelutapaa ja kansalaisten vapautta tuli lujittaa. Näiden ohella seuran tehtävänä oli tukea ”niitä pyrkimyksiä, jotka tarkoittavat Euroopan Yhdysvaltojen muodostamista.” Tarkoituksena oli perustaa piirijärjestöjä ympäri maata ja luoda täten suoraan kansaan perustuva ja järjestelmällisesti sitä yhdistävä järjestö.²²⁷

Tulenkantajien seura ei toiminut kauan ja Vala syrjäytettiin myös lehden kirjoittamisesta. Saatuaan vapaa-aikaa Vala haki Kansallisen Edistyspuolueen puoluesihteerin paikkaa helmikuussa 1930 ajakseen omalla panoksellaan puolueen mielipiteitä, joita hänen omat mielipiteet olivat lähentyneet. Jo aiemmin Vala oli toiminut kotikaupunkinsa Porvoon Edistysmielisten sihteerinä ja sen edustajana puoluekokouksessa 1927. Valan valinta oli puolueelle pakkopaikka, sillä häntä pidettiin ainoana pätevänä, toisaalta hänen maineensa pelotti. Paneurooppalaisessa yhdistyksessä mukana ollut Urho Toivola kannatti Valaa eniten, muttei mitenkään jyräten vaan myös varauksin, joten hänen annettiin yrittää kuukauden irtisanomisajalla.²²⁸

Vala ei kuitenkaan kauan viihtynyt virassa. Itse asiassa edistyspuolueen arkistossa vain yksi puoluevaltuuston ja yksi puoluetoimikunnan kokous, jossa Vala toimi sihteerinä. Toukokuussa järjestetyn puoluekokouksen pöytäkirjassa Valaa ei mainita puoluesihteeriksi. Koko puolue kärsi äänestäjäkadosta ja järjestökentän väsymisestä. Vala ei keksinyt keinoja suunnan muuttamiseksi ja erosi heinäkuun alusta. Samalla Vala pettyi puolueeseen: ”edistyspuolue ei enää edusta mitään nousevaa, eteenpäinpyrkivää ihmisluokkaa, joka ajaisi uusia aatteita edellään.”²²⁹

Lapuanliikkeen ja lehden poistumisen myötä Vala muutti taktiikkaansa vaikuttaa suomalaiseen kulttuuriin. Valan avainromaanissa *Leijonajuhla* vuodelta 1930 nuoret idealistit Vanteen veljekset, maisteri Karanko ja Jussi Harju perustavat Myrskylintu-lehden nostamaan Suomesta länsimaisen sivistyskansan johtamaan Euroopan kulttuuria Norjan tilalle. Lehden kohdattua vastarintaa ja

²²⁷ *Tulenkantajain seura perustettu*. Tulenkantajat 1929:18, 304. Johtokunnan jäseniksi valittiin puheenjohtaja Erkki Valan lisäksi Pentti I. Nikulainen, J.E. Kaukoma, Liisa Rauni, Lahja Salonen, varajäseniksi Armas Heikel ja Y. Kankaanpää. Kts. myös Erkki Vala: *Uusi vuosi 1930*. Tulenkantajat 1930:1 1-3. Seuran ohjelma: ”1. Kansainliiton ja paneurooppalaisuuden ajatustavan tunnetuksi tekemiseksi Suomessa, 2. rauhanpolitiikan puolesta kansainvälisiä ja kansallisia väkivaltaliikkeitä vastaan, 3. kansanvaltaisen ajatustavan syventämiseksi, 4. tieteellisemmän valtiollisen käsityksen hyväksi, 5. ajatuksenvapauden ja yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden puolesta.” (Rauhaa kohti 1930:8 63 *Rauhanaatteen voittoja*. mukaan.)

²²⁸ Edistyspuolueen arkisto. PR 56: Puoluetoimikunnan kokous 31.1.1930 ja liite: Valan hakemus. Muut hakijat olivat E.J. Kerkelä, Simo Hartikainen ja Albert Hämäläinen.

²²⁹ Edistyspuolueen arkisto. PR 56: Puolueuuvoston kokous 16.5.1930. PR 58: Puoluevaltuuston kokous 30.6.1930. PR 54: Puoluekokous Helsingissä 3-4.5. 1930. Pöytäkirja.

taloudellisia ongelmia sekin kaatuu ja johtoryhmä lähtee rauhoittumaan maaseudulle! Palattuun päähenkilö asettaa ryhmälle uuden tehtävän: suomalaisuudelle pitää luoda uusi perusta kovalla työllä, sillä vain kansan kautta voidaan tehdä palveluksia ihmiskunnalle. Jo aiemmin Vala tunnusti Euroopan yhtymisen vieneen aikaa ja huomiota kotimaan asioilta.²³⁰

Muista mielipide-eroista huolimatta August Pekkanen ja Vala olivat samaa mieltä Euroopan yhtymisestä. Pekkanen oli huomattavasti epäilevämpi sen toteutumisen suhteen kansallisten lyhytnäköisyyksien takia. ”Euroopan yhtyminen! Suuri ajatus, joka saa herkkäuskoiset optimistit pyhään innostukseen ja kylmät pessimistit halveksivasti hymähtämään.” Jokatapauksessa Euroopan yhtyminen olisi suuri rauhan tae ja samalla hän asettaa työn ja pääoman välien selvittelyn sen ehdoksi. Sodat johtuvat suurelta osin kapitalistisesta taloudesta, joten sen ongelmat olisi ensin ratkottava ja poistettava.²³¹

6.2 Aitosuomalaisuuden kanta

Suomalais-kansalliset piirit katsoivat ”tien kosmopolitismien vapautteen johtavan natsionalismin ahtaan portin kautta”. Oikeastaan se olikin triumphikaari.²³² ”Eurooppalainen kosmopoliittisuus (muiden kansojen oikeuksien tunnustaminen)...on kansalliselle liikkeelle vieras vain silloin, jos se saa unohtamaan oman suomalaisuutemme.” Suomalaisuus ei ollut tarpeeksi vahva ottamaan osaa keskusteluun eurooppalaisten kansallisuuksien kanssa. Sitä heikensi jähmettynyt ruotsalaisuus niin Ruotsissa kuin Suomessakin. ”Me suomalaiset emme ole olleet tietoisesti eurooppalaisia emmekä tietoisesti suomalaisia, vaan haparoivia.”²³³

Tulenkantajien johdon Valalta kaapannut neuvottelukunta (Martti Haavio, Yrjö Jylhä, Arvi Kivimaa, Lauri Viljanen, Elsa Enäjärvi-Haavio, Uuno Laakso, Eino Salmelainen, Väinö Aaltonen, Yrjö Ollila, Niilo J. Mäki, Helvi Salminen, Tauno Tattari ja Toivo Rautavaara) ilmaisi tosiasiana, että Eurooppa ”uudestisyntyy vain kansakuntien sisäisen - siis ‘kansallisen’ työn avulla. Kansallisen työn uudessa mielessä: ilman chauvinismia ja suvaitsemattomuutta.” Samassa pääkirjoituksessa esiteltiin sen käytännöllistä puolta, joista tärkein oli suomalaisen yliopiston luominen.

²³⁰ Vala 1930, erit. 16, 72-73, 233-236. Myrskylinnun vastustaja oli Mastokori.

²³¹ August Pekkanen: *Suurten kysymysten edessä*. Tulenkantajat 1929:15, 238-240.

²³² P.Mustapää: *Lauseita passiivisesta kansasta*. Tulenkantajat 1928, 4. Myös Martti Haavio: *Sodanjälkeiset ylioppilasliikkeemme*. Tulenkantajat 1930:3, 36-40.

²³³ E.Evi: *Suomalainen - eurooppalainen?* Tulenkantajat 1928, 10-12.

Tulenkantajista yritettiin tehdä ylioppilasnuorison kulttuurilehti, jossa kansan yhtenäistämistä voitaisiin jatkaa.²³⁴

Filosofi J.E. Salomaa perusteli saman asian sillä, että ”sivistystä voivat luoda vain sivistystehtävästään tietoiset kansallisuudet.” Kansainvälinen sivistys perustui kansallisten sivistysten monipuolisuuteen ja vuorovaikutukseen. Elävä kansallisuus pystyy valikoimaan mitä vaikutteita se ottaa ja mitkä se torjuu. Vastaanotetutkin vaikutteet se pystyy sulattamaan itseensä.²³⁵

Salomaakin nautti tunnustusta aitosuomalaisten piirissä, lähinnä Snellman-tutkimustensa takia, mutta varsinainen suomalaisuuden filosofi oli Yrjö Ruutu. Ruudulle oli ominaista luoda kaikelle toiminnalle teoreettinen pohja ja kansallisuuden teorian hän esitteli väitöskirjassaan *Kansakunta* vuonna 1922. Ruudun mukaan vahva kansa oli sisäpoliittisesti kokonaisuus ja ulkopoliittisesti yksikkö. Hänen oppinsa vaikuttivat vahvasti 1920-luvun ylioppilaselämässä ja sitä myöhemmissä vaatimuksissa kansan eheyttämisestä.²³⁶

Aitosuomalaisten joukossa torjuttiin väitteet sen vihamielisyydestä Paneuroopan aatteelle. Päinvastoin ”se vain tehostaa sitä yleiseksi havaittua totuutta, että mahdollisimman itsenäisten ja omintakeisten kansakuntien välille vasta voi syntyä paras mahdollinen yhteistoiminta.” Kansainvälinen yhteistyö, jota Euroopan Yhdysvallatkin luettiin, oli kiipeämistä latvasta puuhun, mikäli se pyrki poistamaan kansalliset erikoisuudet. Sen sijaan tuli vahvistaa ennestään vahvoja puolia, joka ”itsenäisellä kansakunnalla on omaleimaisen kulttuurin luoma taloudellinen ja henkinen omintakeisuus.” Ellei kansakunta luota itseensä, muut jyräävät ja alistavat sen.²³⁷

Kapitalismin vastustamisen takia Paneurooppaa kannattanut August Pekkanen moitti yllättäen tulenkantajia samoin liiallisesta innosta suunnata katset Eurooppaan. Pyrkimys oli toki hyvä, mutta heiltä puuttui pohjaa. Suurelle osalle suomalaisista tulenkantajien taide oli vierasta, sisäsyntyistä innostusta ja sisäpiirin vitsejä. Ilman kannatusta ”ei haparoimisenne Eurooppaan merkitse mitään.”²³⁸ Oikeaa ja kansallisesti arvokasta kulttuuria edustivat koko kansan tuntemat ja omaksi tunnustamat Saarinen, Gallen-Kallela, Sibelius ja Kivi. Vasta luomalla heidän tapaista taidetta

²³⁴ Tulenkantajain neuvottelukunta: *Uudet tulenkantajat*. Tulenkantajat 1930:9-10,125-126 Toukokuun kaksoisnumero.

²³⁵ Salomaa 1924, 464-465.

²³⁶ Soikkanen 1991; Allardt 2000, 499-500.

²³⁷ Manninen 1929.

²³⁸ August Pekkanen: *Keskustelua työväenkysemyksestä. Tulenkantajille!* Tulenkantajat 1929:4 66.

pystyttäisiin tasapuoliseen vuorovaikutukseen Euroopan kanssa. Tähän asti tulenkantajat olivat esittäneet varsin vaatimattomia tuloksia ”Siis kääntäkää huomio sisäänpäin ja luokaa ensin pohja, ennenkuin käynte pystyttämään huippua!”²³⁹

Paneurooppalaisuus ja aitosuomalaisuus olivat molemmat kansallisia liikkeitä, joiden kansa oli riippumaton toisista kansoista. Aitosuomalaiset halusivat Euroopan muodostuvan itsevarmoista etnisistä eli kielen kansoista, jotka pärjäisivät yksinään. Paneurooppalaisia kauhistutti tämäntapaisten kansallisten liikkeiden tapa vahvistaa kansallisuutta toista samantapaista aatetta vastaan. Vastakkainasettelun välttämättömänä lopputuloksena nähtiin väkivaltainen välienselvittely. Paneurooppalaiset halusivat Eurooppaan muodostuvan kulttuuristaan ylpeän kansallisuuden, jota myös tuettiin vähättelemällä muita, eli venäläisyyttä ja Afrikan kulttuureja. Tätä puolestaan kauhisteli rauhanliike. Koska paneurooppalaisuus sisälsi Euroopan etnisten kansojen tapaan myös suomalaisuuden, näiden kahden liikkeen törmäämisen oli pakko tapahtua. Yleensä suomalais-kansallinen liike ei havainnut paneurooppalaisuudessa kansallista liikettä, vaan kohteli sitä vihollisenaan, kuten muitakin ulkopuolisia vaikutteita ilman enempiä pohdintoja.

6.3 ”Puolipasifistinen suunta”

Ensimmäisessä tasavallassa erittäin arvostetun, entisen kalterijääkäarin Yrjö Ruudun silmissä paneurooppalaisuus oli ”erikoinen pasifistinen tai puolipasifistinen suunta”, lähinnä siksi, ettei se perustunut ihanteisiin vaan reaalipolitiikkaan.²⁴⁰ Muutenkin niiden erottaminen oli ulkopuolisille vaikeaa, mutta molemmilla puolilla haluttiin vetää selvä raja näiden kahden välille.

Pasifismi on koomillista ja äärimmäisen huonoa itäisen naapurin varustautuessa kiihkeästi sodan mahdollisuuteen.²⁴¹ *Valvoja-Ajan* toimituksen mukaan ulkomaiden, kyseisessä tapauksessa Britannian, rauhanliikkeessä ”ei ensinkään oteta huomioon maamme uhattua asemaa, mikä vaatii meitä horjumatta pitämään yllä lujaa puolustustahtoa” ja ylipäättään ”pasifistiset periaatteet Suomen oloihin soveltumattomiksi.”²⁴² Oikeiston silmissä rauhanliike oli kansaa passivoivaa, maanpuolustusaatetta kalvavaa äärivasemmiston myyräntyötä. Toisaalta vasemmistossa Suomen

²³⁹ August Pekkanen: *Tämän hetken suurin kysymys*. Tulenkantajat 1929:6-7 108-110

²⁴⁰ Ruutu 1929.

²⁴¹ Arvi Kivimaa: *Suomalainen ylioppilasnuorisio ja nykyhetki*. Tulenkantajat 1930:2, 17-18; Martti Haavio: *Sodanjälkeiset ylioppilasliikkeemme*. Tulenkantajat 1930:3, 36-40.

²⁴² Crohns, Hjalmar: *Asevelvollisuus ja omantunnonpäälykset*. Toimituksen lisäys. *Valvoja-Aika* 1931:433-443.

Rauhanliitto nähtiin porvarien haihatteluna, jolla ei saada mitään aikaan. Työväenliikkeellä oli oma pasifistinen leimansa.²⁴³

Runoilija Bertel Gripenberg kirjoitti tavoilleen ja tyylilleen uskollisena: ”Ne pasifistit, jotka ajavat aseistariisuntaa ennen Venäjän riisumista, eivät ole vain arvostelukyvottomia ja mielettömiä, vaan myös vahingollisia ja vaarallisia yhteiskunnanvihollisia, turmiollisia vihollisia Euroopan turvallisuudelle ja länsimaiselle kulttuurille.” Hän yhdistää Paneuroopan rauhanaatteen kanssa, jonka ajama aseistariisunta on itsemurha. Muutenkaan se ei tuo tarpeeksi turvallisuutta niin Suomelle kuin Baltiallekaan.²⁴⁴

Suomen Heimon nimimerkit Mörssäri ja Suomen Mies yhdistivät Paneuroopan ja rauhanliikkeen. Edellisen ironisessa kirjoituksessa ”toiskieliset” ja juutalaiset johtivat suomalaisuuden hajottamista. Mörssäri ehdotti AKS:n rahoittavan Hagar Olssonin, Erkki Valan ja Felix Iversenin matkan Venäjälle opettamaan rauhanaatetta. Jälkimmäinen pelkäsi Suomen Paneurooppalaisesta Liitosta muodostuvan johtavista poliitikoista huolimatta ”kosmopoliittien ja puolustusnihilistien liitto”, jonka turmiollinen vaikutus puolustustahtoon, kansallistunteeseen ja isänmaallisuuteen olisi Suomen Rauhanliittoa suurempi johtuen komeista eleistä ja suurista nimistä. Aatteen todelliset puuhamiehet niputettiin kommunisteiksi, kosmopoliiteiksi ja fanaattisiksi pasifisteiksi. Omalla nimellään herkkäuskoisista idealisteista kirjoitti V. Manninen.²⁴⁵

AKS:ssa epäiltiin, että useimmat olivat lähteneet mukaan tarkemmin ajattelematta eivätkä olleet selvillä siitä, mihin suuntaan liikettä olisi kuljetettava.²⁴⁶ Kritiikki oli oikeutettua, sillä Pennanen oli puhelimitse soitellut kokoon valmistelevan valtuuskunnan ja sen puheenjohtajana toiminut Paavo Virkkunen oli etäistä sukua Pennaselle.²⁴⁷

Oikeiston puolelta onkin havaittavissa pasifismin ja paneurooppalaisuuden yhdistämistä. Oli tavallaan helpompaa niputtaa kaikki kansallistuntoa heikentäviksi kuvitellut liikkeet ja siirtää yhden mielikuva niihin kaikkiin. Sen sijaan *Itsenäisen Suomen* Ensio Kytömaa mainitsi Paneuroopan

²⁴³ Halila 1969, 243.

²⁴⁴ Gripenberg 1930.

²⁴⁵ Mörssäri: *Pan-Eurooppaa ja ikuista rauhaa rakentamassa*. Suomen Heimo 1929:11, 238. Manninen 1929. Suomen Mies: *Poliittinen kronikka*. Suomen Heimo 1930:5, 128-129.

²⁴⁶ Suomen Mies: *Poliittinen kronikka*. Suomen Heimo 1930:5, 128-129.

²⁴⁷ Pennanen 1970, 82-83.

vastustajiksi sekä rauhanliikkeen että nationalistit.²⁴⁸ Itsenäisyyden liitto ei ollut hänen mielestään nationalistinen. Se näyttääkin olleen tuon ajan poliittinen haukkumasana, jonka merkitystä ei mietitty vaan se liitettiin maailmansotaa edeltäneeseen aikaan, jollaisen ei uskottu palaavan. Esimerkiksi J.E. Salomaa moitti kansalliskiihkon johtavan sivistyksessä turmiollisiin tuloksiin.

Oikeistolehtien kirjoituksiin vastasi sihteerin ominaisuudessa Jarno Pennanen ja valitteli *Suomen Heimon* ottaneen kantaa jopa ennen rekisteröintiä ja toiminnan aloittamista. Samalla SPL sanoutui irti Iversenistä ja puolustusnihilismistä. Liitto oli ”perustettu levittämään ja lujittamaan eurooppalaisen kulttuuriyhteyden, talousyhteyden ja poliittisen yhteyden tietoisuutta Suomessa ja täydentämään kansallista rakennustyötä kansainvälisellä yhteistyöllä, jonka merkitystä ei myöskään A.K.-S. kieltäne.”²⁴⁹

Tosin paneurooppalaisten puolella Johannes Öhquist mainosti pasifismia sen rinnakkaisliikkeenä. Mainostamisesta oli tosiaankin kysymys, sillä artikkeli julkaistiin *Aamu*-lehdessä, jonka lukijakunta ei luultavasti muuten tuntenut paneurooppalaisuutta. Pasifismi oli tutumpi ja uusi aate voitiin sen avulla markkinoida lukijoille. Öhquist ei kuitenkaan ollut varsinainen pasifisti, hän ei kuulunut Suomen Rauhanliittoon tai kirjoittanut *Rauhaa kohti* -lehteen. Vaikka pasifismi oli jakaantunut moniin erilaisiin katsantoihin ja järjestöihin, Öhquistilla oli täysin omalaatuinen näkemys pasifismista. Hänen pasifisminsa kielsi vain hyökkäyssodan, puolustussota oli pasifistillekin velvollisuus ja vapaussodat hyväksyttiin, kunhan niiden taakse ei verhottu ajatusta valloitusodasta, kuten ”bolshevismi” teki. Rauhanaate ajaa Öhquistin mukaan vain rajoitettua aseistariisumista, sillä täydellisessä muodossaan se ”on sekä käytännössä mahdoton että epäviisaskin vaatimus”. Paneurooppaliike oli rauhanaatteen kehittyneempi muoto, sillä ”tunnustautumalla pelottomasti rauhan kannattajaksi, mutta pelkäämättä taistelua sotaa vastustaessaan se tehostaa rauhanaatteen voiton välttämättömyyttä niin ulos kuin sisäänpäin ei vain sanoin, vaan tilanteen pakottaessa myöskin voimakeinoin.”²⁵⁰ Perusteluissa on sisäinen ristiriita, mutta samalla Öhquist paljastaa sen, että Suomen paneurooppalaisille rauha tarkoitti nimenomaan Euroopan turvaamista ulkoisilta valloilta eli Neuvostoliitolta.

Muutoin paneurooppalaiset pelkäsivät, että heidät yhdistettäisiin pasifisteihin tai erityisesti siihen kuvaan, joka heillä rauhanaatteen kannattajista oli. Esimerkiksi Öhquistin mukaan suuri yleisö

²⁴⁸ Kytömaa 1927.

²⁴⁹ Jarno Pennanen: *Suomen Paneurooppalaisen Liiton perustaminen*. Suomen Heimo 1930: 7-8, 183.

kuvitteli pasifistien olevan spiritistien veroinen lahko, jänishousuja ja ”maanpettureita, jotka olisi väkivalloin hävitettävä maan piiriltä, he ovat mielipuolia, joiden oikea paikka olisi mielisairaalassa j.n.e.” mikä olikin totta monen kohdalla.²⁵¹

Myös Eino Kaila irtisanoi paneurooppalaisuuden pasifistisesta ideologiasta, jolle ”sota ja veriset vaatteet on epämukavaa.” Vastaitseenäistyneessä maassa passiivisuus oli suurin synti ja vaikka hän itse oli hylännyt jääkäri liikkeen ja aitosuomalaisuuden, sukulaissuhteet liittivät hänet niihin, joten hän tiesi mistä puhui. Paneurooppa tulisi olemaan itsetietoisien, puolustuskykyisten ja elinvoimaisten kansojen liitto. Kyseessä ei ollut vaatimus aseistariisumista vaan niiden uudelleensuuntaamisesta. Lisäksi pasifismi oli pelkoon perustuva negatiivinen liike, eikä tämän ominaisuuden vuoksi voinut menestyä. Pasifismia vastustettiin, koska sen lisäksi, että se vei tarmoa isänmaallisilta harrastuksilta, se oli ”ase viekkaan vihollisen kädessä.”²⁵²

Kaila painotti Keski-Euroopan ja Suomen erilaisia tilanteita. Edellisessä sotilaallinen uhka tuli toiselta eurooppalaiselta valtiolta, missä aseistariisuminen oli järkevästi perusteltua. Sen sijaan Suomen itärajalta varustuksia tulitaisiin lisäämään. ”Jokainen tykki ja jokainen lentokone, joka meillä on, kuuluu eurooppalaiseen puolustusvoimaan - niitä ei koskaan voi olla liian monta.”²⁵³ Käytännössä Kaila ehdotti eurooppalaista armeijaa. Tuskin hän odotti suomalaisten puolustavan yksinään koko Eurooppaa, vaan vastakkain kohdistetut aseet siirrettäisiin Euroopan itärajalle.

Paneurooppalaisilla oli vahvaa pyrkimystä vakuuttaa suomalais-kansalliset piirit tavoitteiden samanmukaisuudesta ja heidät ymmärrettiin sekä aatteiltaan elinvoimaisiksi että vaikutusmahdollisuuksiltaan merkittäviksi. Vakuuttelut olivat turhia ja suomalais-kansallisissa piireissä paneurooppalaisuus ymmärrettiin eräänä kansainvälisyyden muotona, joka yrittää heikentää suomalaista aatetta.

6.4 Kieli, ei mieli

Kielten katoaminen oli liberaalin nationalismin mukaan evoluution laki. Maailmassa hallitsisi yksi maailmankieli, jonka rinnalla tosin eläisi kansallisia kieliä enemmän tai vähemmän murteina ja

---

²⁵⁰ Öhquist 1929b.

²⁵¹ Öhquist 1929b.

²⁵² Kaila 1931b. Myös Kaila 1931a. Salmela 1998, 171.

²⁵³ Kaila 1931b. Kaila 1934. (lainaus).

tunteita herättävinä.²⁵⁴ Esimerkkinä tästä kansalliseksi suurmieheksi historiankirjoituksessa nostettu H.G. Porthan ennusti suomen kielen katoavan sivistyksen edetessä.²⁵⁵

Useimmat kansalliset kielet ovat puoliksi keinotekoisia eliitin murretta, painetun sanan ja koulutuksen kieltä. Ne eivät ole nationalistisen mytologian mukaisesti kulttuurin tai mielenlaadun perusta. Kielen käyttäminen kansan perusteena oli olennaista Herderiä seuraaville filosofeille, kuten Snellmanille. Eliitille kieli saattoi olla kansan kriteeri nimenomaan sillä perusteella, että sen rajaama alue oli myös eliitin vallan alue. Alueen asukkaat eivät pystyneet läheskään kommunikoimaan keskenään, sillä alueellisten murteiden erot olivat niin suuret. Kielet muuttuvat käytössä ja niiden kohdatessa toisia. Se on täysin kommunikaation väline.²⁵⁶

Näin siis suomalaisen kansallistunteen esitaistelijatkin J.V. Snellmanista Yrjö Koskiseen eivät pitäneet maamme kahta kieltä merkinä kahdesta kansasta. Snellman kannatti sivistyneistölle suomen opettelemista mutta vain kommunikaatioon tarvittavan verran. Koskiselle kansa oli yhä yhteisten lakien alainen väestö ja jakamaton vallan lähde, jota kielikään ei saisi erottaa. Opit muuttuivat käytännössä, kun Koskisen puolueen liike muuttui yläluokkaa vastustavaksi ja tuo yläluokka oli ruotsinkielinen.²⁵⁷

Myöhemmässä etnisessä nationalismissa kehitys siirrettiin johtamaan kohti kielten määrittelemiä kansoja ja kansallisuuden pyrkimykseen kohti yksikielisyyttä. Arvi Grotenfeltin ja J.E. Salomaan 1920-luvun alun teksteissä kieltä ei suoraan mainittu kansallisuuden määrittelijöinä, mutta sen merkitys todettiin suureksi ja entisestään kasvavaksi. Molemmat sanoivat yksikielisyyden olevan kansallisuuden seuraus, kun vilkastuva keskustelu samankielisten kesken johtaisi aikaa myöden kieliryhmien eroon tai sulautumiseen. Suomen tapauksessa maantieteelliset olot määräisivät jälkimmäisen.²⁵⁸

Toisaalta kieltä ei pidetty kansallisuuden merkinä, sillä sen saattoi helposti vaihtaa ja moni osasi kahta kieltä yhtä sujuvasti, mikä ei estänyt heitä kuulumasta vain yhteen kansallisuuteen. Lisäksi oli olemassa kieliä, kuten englanti, jota puhui moni kansa. Arvi Grotenfelt sanoi kielen olevan ”hyvin

²⁵⁴ Hobsbawm 1994, 49-50.

²⁵⁵ Liikanen 1995, 80.

²⁵⁶ Hobsbawm 1994, 63-72; Deutsch 1969, 10-11.

²⁵⁷ Liikanen 1995, 127-128, Koskisesta esim. 287. Vrt. Ahtiainen&Tervonen 1996, 42-44.

²⁵⁸ Salomaa 1924, 462-463; Grotenfelt 1921.

tärkeä ja vaikuttava” muttei ratkaiseva. Kaksikielisyttä perusteli mm. kansallisen liikkeen historia. Kielen pulmallisuudesta kertoo se, etteivät kumpikaan käsitellyt asiaa suoraan ja esittivät Sveitsin ja Belgian esimerkkeinä monikielistä kansoista, eivät Suomea. Artikkelinsa johdosta AKS:n arvostusta nauttinut Salomaa joutui seuran kanssa väittelyyn juuri kielen merkityksen takia.²⁵⁹

Kielestä tuli Suomessa merkittävin ja kuuluvuin kansallisuuden kriteeri. Yksikielinen valtio koettiin vahvemaksi kuin kaksikielinen. Monilla ruotsinkielisillä oli separatistisia ajatuksia liittymisestä Ruotsiin, mutta RKP:n johtajat eivät eroa puoltaneet, ajatellen jäljelle jäävien heikkoa asemaa. Suomenkielisten puolella oli yleinen mielipide, että Suomessa oli yksi kansa, jolla oli kaksi kieltä. Syynä tähän oli mm. Kansainliiton vaatimus itsehallinnon tarjoamisesta kansallisille vähemmistölle, mikä oli kallista. 1920-luvun alussa ruotsinkielisten pyrkimykset itsehallintoon loppuivat, tyydyttiin kansalliskielen asemaan ja puolustamaan sitä aitosuomalaisen hyökkäyksiltä. Sitä johti Akateeminen Karjala-Seura, joka halusi käytännössä eristää pienemmän ruotsinkielisyyden. Toisella puolella eristäytymisellä oli kannattajansa, mutta enemmistö puolusti osallistumista valtakunnalliseen politiikkaan. Heidän perustuslaillinen ja kansanvaltainen kantansa lapuanliikettä vastaan yhdessä suomenkielisen enemmistön kanssa viilensi taistelun muuttumattomana.²⁶⁰ Kielilakien säilyminen ennallaan ei tarkoita yleisen mielipiteen kannattaneen kahden kielen kansallisuutta. Sen sijaan kielikysymys ei ollut enemmistön mielestä sellainen ykköskysymys, että sen vuoksi olisi voitu uhrata tärkeämpiä asioita. Tilanne oli päinvastainen.

Kielten moninaisuus ei ollut Coudenhove-Kalergille eurooppalaisen kansallistunteen synnylle. Sveitsi ja Intia olivat esimerkkejä monikielisistä kansoista. Toisaalta koulutuksella voitaisiin englannista luoda kaikille yhteinen toinen äidinkieli. Samalla suhteet Paneuroopan ulkopuolelle toimisivat helpommin.²⁶¹

Ainakin Eino Kailalle kielten erilaisuus ei tarkoittanut Paneuroopan mahdottomuutta. Kieli oli tosin hänenkin mielestään tärkein kansakunnan symboli, muttei missään nimessä ainoa eikä edes aina ratkaiseva.²⁶² Erkki Valalle kieli ei ollut sellainen tunteita herättävä ominaisuus, jonka olisi pitänyt määrätä kansallisuutta. Suomalaisten piti opiskella vieraita kieliä pysyäkseen perillä uusista

²⁵⁹ Salomaa 1924, 462-463; Grotenfelt 1921; Salmela 1998, 248-249.

²⁶⁰ Hämäläinen 1968; Alapuro 1973, 97-98; Paasivirta 1984, 215, 290-291; Engman 1990, 46; Soikkanen 1991, 225-258.

²⁶¹ Coudenhove-Kalergi 1930, 140-141.

²⁶² Kaila 1934.

ajatustavoista ja kehityksestä. Toisaalta Vala yhtyi aitosuomalaisten ajatukseen Ruotsista ja ruotsin kielestä suomalaisen kulttuurin esteenä. Ruotsin asenne Suomeen oli ”vanhan rehtorin ärtymystä nuorukaista kohtaan, jolla on omia ajatuksia.”²⁶³ Tilanteen surkeutta korostaakseen toimitus pyysi anteeksi englanninkielisessä tiivistelmässä ilmenneitä kirjoitusvirheitä. Syykin oli selvä. Aikaa vievistä historiallisista (ja turhista) syistä Suomen kouluissa opetetaan ruotsia eikä englantia, kuten nuorten mielestä pitäisi, kansainvälisyyden lisääntymiseksi.²⁶⁴

Vaikka paneurooppalaisten suunnitelmissa erikielisyys ei tarkoittanut erillistä kansaa, todellisuus ei ollut yhtä sujuva. Ulkomaanmatkallaan Wieniin loppukesällä 1930 sihteeri Pennanen poikkesi Puolan vastaavan järjestön johtohenkilön luona, mutta keskustelusta ei tullut mitään, vaikka puolalainen ”puhui kaikkia eurooppalaisia kieliä”.²⁶⁵

Myös Vala koki samankaltaisia tuskanhetkiä matkallaan Pariisissa. Hän osasi saksaa, jota ranskalaiset osaamisestaan huolimatta eivät halunneet typerässä kansallistunnonaan käyttää, ja englantia, jonka käyttäminen vihjasi pariisilaisille puhujan olevan rikas amerikkalainen turisti. Vala syytti tässäkin yhteydessä Kansainliittoa, sen pitäisi asettaa jokin kieli, esperanto tai englanti, viralliseksi kansainväliseksi kieleksi, jota opetettaisiin kaikkien maiden kouluissa. ”Itseasiassa ei ruotsinkieli pian ole tarpeellinen muuta kuin historiantutkijoillemme, ja heitä varten ei totisesti kannata koko kieltenopetusta järjestää.”²⁶⁶

6.5 Valkoisen rodun sivistys

Rodun käsitteellä tarkoitan Isaksonin ja Jokisaloon tapaan biologisen determinaatian lisäksi ”puhein, tekstein ja kuvin esitettyjä väitteitä ja mielikuvia rotujen olemassaolosta ja erilaisuudesta, joka arvotetaan fyysisin, esteettisin, psyykkisin, sosiaalisin tai kulttuurisin kriteerein tai jolla selitetään historian kulkua ja yhteiskunnallisia tai kulttuurisia ilmiöitä.”²⁶⁷

Ajatusta valkoisesta, eurooppalaisesta yhteisestä rodusta ja sen ylemmyydestä oli vallalla 1700-luvulta eteenpäin, kunnes kreivi Arthur de Gobineau jakoi sen 1850-luvulla raamatullisesti

²⁶³ Vala 1929a. Myös Vala 1929b.

²⁶⁴ *To our English Readers!* Tulenkantajat 1929:4, 63.

²⁶⁵ Pennanen 1970, 83-84.

²⁶⁶ Erkki Vala: *Taidetta ja kansainvälisyyttä. Pariisinkirje Tulenkantajille.* Tulenkantajat 1929:12, 186-188.

²⁶⁷ Isakson & Jokisalo 1998, 7.

haamilaiseen, seemiläiseen ja jaafetilaiseen eli arjalaiseen. Vuosien saatossa kehiteltiin entistä useampia alarotuja, joilla pyrittiin selittämään nimenomaan yhteiskunnan sisäisiä eriarvoisuuksia. Yhtenäinen eurooppalainen rotu siirtyi historiaan ja ryhdyttiin etsimään kaikkien valkoisten rotujen alkurotua. Tällainen oli mm. turaanilaisteoria, jonka mukaan suomensukuinen kansa oli joskus asuttanut koko Eurooppaa ja saamelaiset olivat turaanien lähimpiä säilyneitä sukulaisia.²⁶⁸

Rotutieteet institutionalisoituivat jo 1800-luvun puolella ja sen tuloksista tuli tieteellisiä tosiseikkoja.²⁶⁹ Tätä taustaa vasten ei ole yllättävää, että Coudenhove-Kalergi uskoi rotujen olemassaoloon ja perusteli eurooppalaisuutta monesti yhteisellä valkoisella rodulla. ”Eurooppalainen sivistys on *valkoisen rodun* sivistystä.” Sen sijaan nationalistien puheet kansallisuudesta veriyhteisönä hän leimasi saduiksi. Kaikki kansakunnat olivat eri tavoin sekoittuneita eivätkä kieliryhmät määritelleet rotuja, joten romanialaisilla ei ollut mitään yhteistä ranskalaisten kanssa, paitsi eurooppalaisuus.²⁷⁰ Rotuja oli Coudenhove-Kalergin mukaan vain muutama, tärkeimpänä jakajana ihonväri. Vaikka eurooppalaisen rodun pystyisikin jakamaan, se oli silti muista poikkeava. Coudenhove-Kalergi ei yleensäkaan puuttunut Paneuroopan sisäisiin asioihin, joten ei voida sanoa, mitä hän ajatteli yhteiskunnan sisäisestä rotujaosta.

Suomessa rotuun perustuvalla kansallisuudella ei alusta alkaen ollut paljoakaan mahdollisuuksia, sillä auktoriteetit Snellmanista alkaen väheksyivät luonnontieteitä. Lisäksi rotutieteilijöiden mongoliväite herätti epäilystä koko tieteenhaaran luotettavuudesta. Suomalaiset eivät kuitenkaan olleet täysin kuuroja rotutieteelle. Siitä kertoo osaltaan toistuvat yritykset kehittää teorioita itäbalttilaisesta tai muusta rodusta, joka poistaisi suomalaisten maineen itäisenä rotuna. Toiseksi Suomessakin tehtiin kraniologisia tutkimuksia, etenkin saamelaisten parissa. Itsenäistymisestä huolimatta Suomessa podettiin rodullista alemmuudentuntoa, jota niin urheilu, kauneuskilpailut kuin kuvanveisto yrittivät lieventää. Ester Toivosen valinnan miss Euroopaksi 1934 katsottiin lopullisesti hautaavan mongoliväitteet.²⁷¹

Käyttämäni suomalaisten kansallisuuden määrittelijöiden J.E. Salomaan ja Arvi Grotenfeltin mielestä rotu ei muodosta kansallisuutta, sillä niitä ei ole puhtaina.²⁷² Myös johtavat rotutieteilijät

²⁶⁸ Isakson & Jokisalo 1998, 96-99, 123-124, 140, 145-146.

²⁶⁹ Isakson & Jokisalo 1998, 130.

²⁷⁰ Coudenhove-Kalergi 1930, 29, 118-120.

²⁷¹ Tarkka 1987, 98-99; Isakson & Jokisalo 1998, 143-148.

²⁷² Salomaa 1924, 460-462; Grotenfelt 1921.

Kaarlo Hildén ja Rolf Nordenstreng päätyivät monista erimielisyyksistään huolimatta samaan johtopäätökseen, ettei rotua ja kansaa voinut verrata keskenään. Toinen oli biologinen ja toinen kulttuurinen käsite. Näin ollen kansoissa esiintyi vaikutteita monista roduista, ja rotutieteen tehtävänä oli selvittää, missä suhteessa mitäkin rotuominaisuutta kussakin kansassa esiintyi. Samoin eurooppalaisessa eli kaukaasialaisessa rodussa oli vaikutteita värillisistä ulkoeurooppalaisista roduista ja senkin pystyi jakamaan alarotuihin, jakamisen kriteereistä oltiin monta mieltä.²⁷³

Suomen politiikassakaan rotu ei noussut jakavaksi tekijäksi vaan pysyi pienissä piireissä. 1910-luvulla Helsingin yliopiston ruotsinkielisessä Uusmaalaisessa osakunnassa esiintyi rasisia oman aseman perusteluja ja rannikkoseutujen eroamista ajanut folktinget erotti oman ryhmänsä suomenkielisistä myös rodun avulla. Tällaiset vastakkainasettelut hävisivät ruotsinkielisten joukosta jo 1920-luvun alussa siirtyen suomenkielisten sanavarastoon.²⁷⁴ Siellä se toimi äärioikeistolaisissa liikkeissä, kuten AKS:ssa ja suojeluskunnissa, suhteessa venäläisiin. Tällöinkään ei mainittu suomalaista rotua vaan puhuttiin venäläisten rotuominaisuuksista, mutta rotuun kuuluvan dialektiikan toinen kohde oli eittämättä suomalaiset eivätkä eurooppalaiset. Väitteet rotujen sekoittumisesta torjuttiin eri rotuominaisuuksien kamppailussa syntyvällä dynamiikalla.²⁷⁵

Rotutiede alkoi saada entistä kuuluvampaa kritiikkiä 1920-luvulta alkaen niin meillä kuin muuallakin. Tutkimusaineistoa vaadittiin ja pystyttiinkin tuottamaan koko ajan enemmän ja tarkemmin, mutta samalla vaikeus löytää määräävä ominaisuus kasvoi.²⁷⁶ Suomessa rotu ei missään vaiheessa pieniä vähemmistöjä lukuunottamatta määritellyt kansaa, ei suomalaista eikä eurooppalaista.

Sen sijaan Coudenhove-Kalergin ja muidenkin paneurooppalaisten rodullinen ajattelu sekä rasismi tulevat esille selvästi suhteessa Afrikkaan, joka oli ”troopillinen Eurooppa.” Coudenhove-Kalergin visiossa nämä maanosat olivat elimellisestä kiinni toisissaan. Eurooppa olisi Eurafrikan pää ja Afrikka ruumis tai Afrikka oli Euroopan talon puutarhana. Tulevaisuudessa sinne pääsisi Gibraltarin salmen ali kulkevalla junalla ja rautatieverkosto kattaisi koko Afrikan. Aarniometsät eli viidakot olisi raivattu, arot kostutettu, kulkutaudit hävitetty, kosket valjastettu, kansa kasvatettu. Suurin

²⁷³ Hildén, Kaarlo: *Suomalaiset rotututkimuksen valossa*. Valvoja-Aika 1928, 282-291. Nordenstreng, Rolf: *Ras, folkgrupp och naturomgivning*. Finsk Tidskrift 1927:103, 249-257.

²⁷⁴ Hämäläinen 1968, 25-28, 70; Klinge 1972, 51-56, 108.

²⁷⁵ Nygård 1982,60-61, 66-67; Klinge 1972, 65.

²⁷⁶ Isakson & Jokisalo 1998, 220-222.

taistelu käytäisiin kuumaa ilmanalaa vastaan, mutta sekin kääntyisi voitolliseksi maanalaisilla kaupungeilla ja keskusjäähdytyslaitoksilla. Oikealla hallitsemisella ja asuttamisella Afrikka tarjoaisi raaka-aineita, ravintoa, asuin-alaa, markkinoita ja työtä. Erityisesti siirtomaattomilla Saksalla ja Italialla oli edessään suuri tehtävä siirtää väestöään Afrikkaan ja siirtomaakysymys aiheutti Euroopan valtioille suurimman keskinäisen sodan uhan, joka yhteisellä hallinnolla poistuisi.²⁷⁷

Samanlaista suhtautumista oli suomalaisessakin kommentissa, jonka antoi yllättäen eläkkeelle siirtynyt filosofian professori Grotenfelt. ”Nämä tuottoisat siirtomaat lämpimissä maanosissa ovat riittävät Pan-Euroopalle, kun se vain osaa järkevästi ja hyvässä yhteisymmärryksessä niitä käyttää ja kansoittaa.”²⁷⁸ Paneurooppalaiseen yhdistykseen kutsuttu Eljas Erkko hylkäsi kutsun vetoamalla mm. suuntautumisella Yhdysvaltoja vastaan. Toiseksi Paneuroopan takana näkyi olevan saksalaisten pyrkimys saada takaisin siirtomaita. ”Tämän seikan voisin ehkä suomalaisena niellä, sillä voihan siitä olla meillekin käytännöllistä merkitystä.”²⁷⁹

Hakkapeliitan Ilmari Wirkkalalle Paneurooppa ja Briandin aloite olivat vain sumuverhoa, jonka takana oli kuihtuvan kansan (ranskalaisten) oljenkorsi yhdistää Eurooppa nousevaa voimaa (Italiaa) vastaan. Osoituksena heikkoudestaan Ranska oli käyttänyt maailmansodassa siirtomaista koottuja joukkoja. Tulevaisuudessa syttyisi varmasti sota Rooman perillisen ja Ranskan välillä. ”Voisivatko suomalaiset käydä neekereiden rinnalla taistelemaan Pan-Euroopan puolesta tällaisin edellytyksin?”²⁸⁰ Tulenkantajista Lauri Viljasella ja Erkki Valalla oli selviä epäluuloja mustia ihmisiä kohtaan, mutta toisaalta Olavi Paavolaisen ’neekerijazzin’ ihailu oli hyvin tunnettua.²⁸¹

Pelkkään ihonväriin perustuva rasismi erotti Euroopan muista maanosista. Muun värinen ihminen oli Suomessa sellainen harvinaisuus, ettei sen toiseus voinut toimia politiikassa. Suomalaisia ei mitenkään häirinnyt se, että eurooppalaisten valtioiden valta Afrikassa ja muualla jatkuisi. Tämän lisäksi heillä oli tiettyä ylimielistä paremmuudentuntoa nimenomaan eurooppalaisen sivistyksen paremmuudesta. Eino Kailan sanoin: ”Europa, ihmiskunnan sivistyksen verraton helmi.”²⁸²

²⁷⁷ Coudenhove-Kalergi 1930, 63-76. Myös 1800-luvun alussa Euroopan liittovaltiota esittänyt Saint-Simon ehdotti koko maailman asuttamista eurooppalaisella rodulla. Isakson & Jokisalo 1998, 117-118; Mikkeli 1994, 82.

²⁷⁸ Grotenfelt 1930.

²⁷⁹ Procopén arkisto. Pan-Euroopa-Yhdistys. 2.5. -30 Elj. Erkko - Hj. J. Pr. (kirje).

²⁸⁰ Ilmari Wirkkala: *Pan-Eurooppa-ajatus. Suurin vaara Euroopan rauhalle*. *Hakkapeliitta* 1930:30, 899-900, 912.

²⁸¹ Mikkeli 1996, 127.

²⁸² Kaila 1931a.

7 Itäinen vastinpari

7.1 Itse - Toinen

Kollektiivinen identiteetti ei perustu ainoastaan oman Itsen kuvitelluille ominaisuuksille, vaan negatiivinen kuva Toisesta on sen erottamaton osa. Identiteetit eivät synny tyhjästä vaan peilautumisena Toiselle, jonka ominaisuudet määritellään Itselle vastakkaisina. Toisen ominaisuudet ovat siis kiinteästi yhteydessä Itseen ja muuttuvat sen mukana. Juuri Toisen olemassaolo ja taistelu sen pitämiseksi loitolla pitää Itsen identiteetin koossa: Toinen on välttämättömyys.²⁸³

Erottautuminen naapureista on yksi tärkeimmistä kansallisen rakennustyön elementeistä. Epätieteellisemmin kansan voikin määritellä joukoksi ihmisiä, joita yhdistää virheellinen sukupuu ja naapurien inhoaminen. Kansallistunnon kohentamisessa ja kansallisen identiteetin luomisessa varma mutta kyseenalainen keino on aina ollut viholliskuvien korostaminen.²⁸⁴

J.E. Salomaan tulkinnassa kansallistunne on voimakkaimmillaan sen erottaessa tietyn kansan toisesta, kun omat erikoispiirteet ja laitokset on ymmärretty erikoisiksi ja arvokkaiksi. ”Se on tavallisemmin ollut kovan ulkonaisen paineen seuraus. Suuressa vaarassa ollen kansallisuus oppii parhaiten tuntemaan itsensä.”²⁸⁵

Itsenäisessä Suomessa itänaapurille asetettiin entisenä emämaana lähes luonnollisesti Toiseuden rooli. ”Me olemme länsimaisen sivistyksen etuvartio itää vastaan” muodostui sananparreksi.²⁸⁶ Sillä myös haettiin myötätuntoa muilta Euroopan mailta vetoamalla Suomen asemaan etuvartijana itää vastaan. Vain tämän takia Suomen eurooppalaisuutta korostettiin.²⁸⁷ Oikeistopiireissä pidettiin yllä ryssänvihaa kansallisen yhtenäisyyden saavuttamiseksi. Oma työtä oli helpompi perustella, kun sille voitiin osoittaa selvä kohde. Oikeistoliikkeiden tehtävänä oli ylläpitää valmiutta bolsevismin romahtamiseen saakka, jolloin Suomen heimot voitaisiin saattaa yhteen. Perusasetelmana oli siis

²⁸³ Kaunismaa 1995; Kaunismaa 1997; Mikkeli 1998a, 18-20.

²⁸⁴ Deutsch 1969, 3; Niiniluoto 1996, 37; Kaunismaa 1995.

²⁸⁵ Salomaa 1924, 457.

²⁸⁶ Linkomies, Edwin: *Roomalainen sivistys länsimaisen kulttuurin perustana*. Valvoja-Aika 1930 262-269.

²⁸⁷ Paasivirta 1984, 284-285.

järjestelmän kestättömyys ja pikainenkin romahdus. Toisaalta Neuvostoliitto säilyi ‘punaisen hämärän maana’, josta tiedot olivat vähäisiä.²⁸⁸ Tietoja ei tarvittukaan mielikuvien säilyttämiseen.

Eurooppalaiselle kulttuurille dialektisyys on ollut ominaista. Onkin perustellusti esitetty, ettei se olisikaan inhimillinen piirre vaan ainoastaan länsimaihin rajoittuva. Niinpä on ennalta arvattavissa, että Euroopan yhtenäisyyttä on aina perusteltu ulkoisella uhalla. Vaikka uhka olisikin ollut mongolit, turkkilaiset tai venäläiset, se on aina tullut idästä. Eihän mikään muu ole mahdollistakaan maantieteellisesti syistä. Se on vain muuttanut muotoaan.²⁸⁹

Coudenhove-Kalergin Eurooppa sijaitsi ”venäläisen sotilasdiktatuurin Skyllan ja amerikkalaisen finanssidiktatuurin Kharybdiksen” välissä. Edellinen halusi valloittaa sen ja jälkimmäinen ostaa eikä Eurooppa voinut odottaa kummaltakaan apua.²⁹⁰ Seuraavassa luvussa käsitelen tarkemmin jälkimmäistä, jossa selviää, että ainoa torjuttava uhka tuli idästä.

Monelle suomalaiselle negatiivinen asettuminen Venäjää ja Neuvostoliittoa vastaan oli luultavasti suurempi syy kuin yksinomaan positiivinen eurooppalaisen kulttuurin puolustaminen. Paneuroopasta haettiin turvaa pelkästään suomalaisista syistä. Useimmat laskivat venäläisyyden barbariaksi, mutta muillekin venäläinen kulttuuri oli selvästi eurooppalaisesta erottuva ja kuului omaan luokkaansa.

Venäläisyyden ja kommunismin uhan erotteleminen on vaikeaa, sillä sotien välisellä ajalla oli varsin tavallista tarkastella ulkomaita poliittiselta kannalta eli maantiede oli värittyntä tarkastelijan mukaan. Täten kotoisten kommunistien kumousaikeista puhuttaessa viitattiin samalla ulkopuoliseen, Neuvostoliiton johtamaan, solutukseen ja valloituspyrkimykseen. Neuvostoliitosta puhuttiin kauan Venäjänä ja samalla korostettiin asioiden ja uhan säilyneen samanlaisina. Neuvostoliitto oli sekä territoriaalinen että ideologinen vaara.²⁹¹

²⁸⁸ Nygård 1982, 59-63; Alapuro 1973, 133-134.

²⁸⁹ Mikkeli 1998a, 18-20; Galtung 1994, 215-218.

²⁹⁰ Coudenhove-Kalergi 1930,8. Mm. Robert Michels käyttää samaa kielikuvaa teoksessaan *Puoluelaitos nykyajan demokratiassa*.

²⁹¹ Klinge 1972, 159-161; Paasivirta 1984, 212-213, 227-231.

7.2 Venäjä ja venäläisyys

Axel Grönvikin havainnon mukaan Itävalta-Unkari oli toiminut Euroopan rajavartijana itäistä uhkaa vastaan ja sen keisarillisessa linnassa, Wienin Hofburgissa, päämajaansa piti Paneurooppalainen liike. Grönvik huomioi liikkeellä olevan muutakin yhteistä paikan edeltäjän kanssa. Sekin halusi nostattaa arvoaan vetoamalla yhteiseen viholliseen, jonka vastaista taistelua juuri se johtaisi.²⁹²

Euroopan maantieteellisenä itärajana pidettiin ja pidetään Ural-vuoristoa, mutta Coudenhove-Kalergi piti sitä mielivaltaisena, koska se perustui politiikkaan enemmän kuin maantieteeseen; vuoristona tai jokena se ei ollut kummoinenkaan. Maantieteellisesti Euroopalla ei ollut itärajaa, mutta politiikan ja erityisesti Neuvostoliiton vaikutuksesta Euroopan itäraja oli sen länsiraja.²⁹³ Suomesta katsottuna oli selvää, että Venäjä kuuluu Eurooppaan maantieteellisesti. Paneurooppa ymmärrettiin ”suppeammassa merkityksessä kuin maanosa Eurooppa”.²⁹⁴ Mutta siihen Venäjän eurooppalaisuus rajoittuikin.

Coudenhove-Kalergi selitti Venäjän vaaran lisäntyneen historian kuluessa. Pietari Suuresta alkaen se oli siirtynyt länttä kohti. Maailmansodan alla Venäjä oli liittolaispolitiikalla pohjastanut Euroopan itäisen muurin sortumisen. Uudet valtiot olivat liian heikkoja torjumaan uhkaa. Venäjän muuttuminen Neuvostoliitoksi oli korostanut sen ei-eurooppalaisuutta ja luonut uhan myös Euroopan sisälle, muuta vaikutusta muutoksella ei ollut. ”Heti kun Venäjälle tarjoutuu mahdollisuus saada Eurooppa valtaansa, niin - olkoonpa se punainen tai valkoinen - se käyttää hyväkseen tätä tilaisuutta.” Ehkäistäkseen Venäjän hyökkäystä Euroopan valtioiden tulisi solmia puolustusliitto, jotta Venäjällä tiedettäisiin hyökkäyksen Itä-Euroopan maihin johtavan sotaan kaikkien eurooppalaisten kanssa. Tuo raja oli Euroopan ainoa maaraja ja siitä pitäisi koko Euroopan vastata yhteisesti. Samalla oli tehostettava eurooppalaista yksimielisyyttä, ettei Venäjä liittoutuisi toisen kiistakumppanin kesken. Suhteiden Venäjään täytyi säilyä rauhallisina ”- mutta varustautua kaikkien vaarojen varalta.”²⁹⁵

Paneuroopan rauha oli tyypillinen eurooppalainen muunnelma aiheesta: keskinäinen liitto idästä uhkaavia vihollisia vastaan. Myös nykyinen EU kuuluu tähän kategoriaan. Uudemmallalla ajalla

²⁹² Axel Grönvik: *Paneuropeiska konjukter*. Nya Argus 1927:16, 189-191.

²⁹³ Coudenhove-Kalergi 1930, 24-28.

²⁹⁴ Grotenfelt 1930.

²⁹⁵ Coudenhove-Kalergi 1930, 44-49.

mukaan on tullut myös universaali liitto mutta tiukasti eurooppalaisella pohjalla eli Kansainliitto ja Yhdistyneet Kansakunnat.²⁹⁶

Venäjän suhteet olivat läheisesti yhteydessä aseistariisumiseen, koska pysyvä epäily piti sen rajanaapureita aseissa. Toisaalta eurooppalaisten toisiaan vastaan kohdistamat aseet edustivat Venäjälle sodan uhkaa ja estivät sen aseistariisumisen. Mutta maailman jakaantuminen maanosien mukaisesti mahdollistaisi aseistariisumisen. Asukasluvun perusteella Paneurooppa saisi ylläpitää kaksi kertaa Venäjää suurempaa armeijaa ja lisäksi edellisen tekninen etumatka paljastaisi jälkimmäiselle tilanteen toivottomuuden. Tämän vuoksi Venäjä lakkauttaisi sotavoimansa ja kaikki muutkin seuraisivat sitä. Asevelvollisuus lakkautettaisiin ja tilalle otettaisiin miliisijärjestelmän uuden siveellisen ja taloudellisen aikakauden alkuna.²⁹⁷

Coudenhove-Kalergille syyt vastustaa kansallista politiikkaa olivat myös syytä vastustaa Venäjää. Kansallisvaltioiden eripuraisuuden takia saattoi hajottaa eurooppalaisten välejä ja sen takia, että se jatkoi sodan rintamalinjojen ylläpitämistä. Seurauksena olisi välttämättä keskinäinen sota, joka olisi niin tuhoisa, (kansanmurhaa, lentopommituksia, kaasuhyökkäyksiä) että Venäjän olisi helppo vallata voittajan alueet.²⁹⁸

Samaa polkua kulkivat Eino Kailan ajatukset. Hän julkaisi viimeisen Paneurooppaa käsittelevän artikkelinsa hetkenä, jolloin oli hänen mielestään ”viimeisen eurooppalaisen suursodan alkamisen 20-vuotinen muistopäivä.” Seuraava sota tulisi olemaan sitäkin julmempi ja tuhoisampi, mutta sitä seuraava euraasialaisen kommunismin Euroopan valloitus lopettaisi Euroopan sivistyksen eli eurooppalaisuuden.²⁹⁹

Kailalle uhka oli venäläisyys eli erilainen kulttuuri. Nimenomaan rajamaan asemassa eurooppalaisuus oli myös isänmaallisuutta eli turvallisuutta. Hän löysi eurooppalaisuuden vähättelyä ja jopa pilkkaa Tolstoin ja erityisesti Dostojevskin teoksista. Niissä Kaila löysi vastakohtan hahmottelemalleen eurooppalaiselle ihmiselle.³⁰⁰ Euroopan ja Venäjän vastakkainasettelua löydettiin myös toiselta puolelta ja tuskin sitä olisi löydetty, ellei sitä olisi ollut myös tällä puolella.

²⁹⁶ Galtung 1994, 217.

²⁹⁷ Coudenhove-Kalergi 1930, 52-53.

²⁹⁸ Coudenhove-Kalergi 1930, 87-92.

²⁹⁹ Kaila 1934.

³⁰⁰ Niiniluoto 1996, 44; Salmela 1998, 171-172; Kaila 1934.

Spengleriin nojautuen F.E. Sillanpää lukitsi Suomen eurooppalaiseen kulttuuriin, mutta ”slaavilaiset kansat ja slaavilainen kulttuuri eivät ytimeltään kuulu Euroopaan eivätkä euroopalaisen kulttuurin piiriin.” Se oli köyhempää kuin eurooppalainen mutta jälkimmäisen heikentyessä leviämässä kohti Atlanttia.³⁰¹ Coudenhove-Kalergi perusteli Venäjän uhkaa historialla ja Sillanpää biologialla. Vaikka syyt olivat erilaisia, johtopäätökseksi tuli Venäjän kasvava uhka. Se tuli pysäyttää yhteisellä puolustusliitolla, sillä alueelliset liittoumat olivat siihen liian heikkoja.

Jussi Teljo oli *Valvoja-Ajassa* valmis Suomen liittymiseen Euroopan Yhdysvaltoihin mahdollisista taloudellista vaikeuksista huolimatta, kunhan sen reunavaltioille voitaisiin tarjota erityisiä takeita turvallisuudesta korvauksena taloudesta. ”Varmaa on, että jollei tuleva Euroopan valtioliitto ole nimenomaan tähdätty - puolustusliiton luontoisena tietysti, muustahan ei voi olla puhettakaan - länsimaisen, eurooppalaisen kulttuurin suurta vihollista Venäjää vastaan, ei koko liitosta olisi ainakaan meidän maallemme suurta hyötyä.” Sarkastisen lisäyksen kärki lienee suunnattu joko pasifistista retoriikkaa kohtaan tai osoittamaan Venäjän hyökkäysluontoisuutta. Suomen hallituksen vastauksen mukaan tuleva liitto ei saa olla tähdätty ulkopuolista maata vastaan, mikä herätti Teljossa ”suurinta kummastusta”.³⁰² Sen sijaan Herman Gummerus ymmärsi hallituksen diplomaattisen mykkyyden ja hallituksenkin rakentavan yhteistyötä Venäjän vastaisena.³⁰³

7.3 Kommunismi

Kommunismien pelko Paneuroopan takana on selvä. Venäjän vallankumous sinällään sai Coudenhove-Kalergin jättämään akateemisen maailman ja etsimään ensin vastusta sille Kansainliitosta ja sen jälkeen kehittämään omaa suunnitelmaa. Hän ei puhu paljoa tulevan liittovaltion hallitusmuodo(i)sta, mutta tietyissä kohdissa hän arvostelee kapitalismia ja liberaalia demokratiaa kovinkin sanakääntein. Toisaalta hän piti juuri liberaalia demokratiaa nimenomaan eurooppalaisena kulttuurina, joten sen pitäisi olla kaikkien eurooppalaisten valtioiden hallitusmuoto. Individualismin voi katsoa olleen hänelle korkein arvo.³⁰⁴

Paneuroopan vetovoimaa Suomessa juuri turvallisuustakeena Neuvostoliittoa vastaan kuvaa se, että Coudenhove-Kalergin kirjoista toinen suomennettu oli nimeltään *Stalin & kumpp.* Lyhyen kirjan

³⁰¹ F.E.Sillanpää: *Teesejä Suomesta ja sen suuntautumisesta*. Tulenkantajat 1928 15-16.

³⁰² Teljo 1930, 300.

³⁰³ Gummerus 1931.

³⁰⁴ Coudenhove-Kalergi 1930, 32; White 1989, 27.

kansilehdellä on kuvattu Venäjä mustalla ja sen vieressä rajojen pirstoma Eurooppa. Sivuilla sama asenne jatkuu. Neuvostoliitto on järjestäytynyt kaikilla elämänaloilla ja muodostaa uhan propagandassa, taloudessa sekä sotilaallisesti. Stalinista oli tullut ”kommunistisen kirkon p a a v i; Venäjän k e i s a r i; neuvostotrustin y l i j o h t a j a.” Bolsevismi oli korkeamman asteen fasismia, ja se tahtoo tuhota länsimaisen sivistyksen. Kirjan lopuksi Coudenhove-Kalergi hahmottelee vielä Britannian, Pan-Amerikan ja Japanin liittoa ”rauhan ja länsimaisen sivistyksen säilyttämiseksi”.³⁰⁵

Vala oli huolissaan kommunismin voiman kasvusta, jonka hän pitkälti samaisti naapurivaltioon. Sen lisäksi kommunismi uhkasi Eurooppaa sisältäpäin, erityisesti nuoria kansoja, joille kommunismin voitto tarkoittaisi ”täydellistä tuhoutumista”. Senpä vuoksi näiden tehtävänä oli rikastuttaa eurooppalaista kulttuurielämää osallistumalla maanosan keskusteluun, jotta koko Eurooppa nousisi taisteluun kommunismia vastaan.³⁰⁶ Kuitenkin sisäinen uhka oli solutettu ulkopuolelta, joten varsinainen vihollinenkin oli siellä.

Vala uskoi muista poiketen bolsevikkien vallankumouksen selviytyvän vaikeuksistaan ennen pitkää. Syynä tähän eivät olisi Marxin tai Leninin opit vaan vallankumouksista yleensäkin syntyvä henki. Kun sen energia siirtyisi taloudelliselle ja henkiselle alalle, tapahtuisi ihmeitä! Niinpä Euroopan oli yhdyttävä nopeassa aikataulussa. ”Suuret Derby-kilpailut ovat tulossa! Aloittakaamme treenaus niin kauan kuin venäläisen jockeyn hevosella on patti jalassa!”³⁰⁷

Kaila torjui suomalaiskansallisten väitteet venäläisten vajavaisesta kyvystä korkeampaan sosiaaliseen elämään. Vaikka Venäjän vaara oli nykyisellään huomattava, mutta sen järjestäytyessä osittain länsimaisellakin rahalla kommunistisella puolueella olisi joukoissaan ”muutamia kymmeniä miljoonia sokeaan tottelevaisuuteen koulutettuja valtiorjia”. Niillä tuotanto saadaan eurooppalaiselle tasolle ja ylikin.³⁰⁸

Kansallisella puolella todella vähäteltiin kommunismin saavutuksia. *Valvoja-Ajassa* Jussi Teljo arvosteli *Paneuroopan* ja piti sen huonoimpana piirteenä muiden maanosien kehittymisen liioittelua. Panamerikka oli USA imperialismin sätkynukke ja Britannia kamppaili taloutensa ja siirtomaidensa kanssa. Suurin liioittelu ,Venäjän asettaminen Euroopan rinnalle, jopa ohitse, oli

³⁰⁵ Coudenhove-Kalergi 1931.

³⁰⁶ Vala 1929a.

³⁰⁷ Vala 1929b.

³⁰⁸ Kaila 1931b.

Teljon mielestä groteskia. Päinvastoin se oli ”lähestynyt Aasiaa, sekä poliittisesti että sivistyksellisesti”.³⁰⁹

Paneurooppalaisen yhdistyksen neuvoston kaksi jäsentä tulivat mukaan luultavasti yksinomaan sen Neuvostoliiton vastaisuuden takia. Heistä toinen Lauri Haarla löysi Hagar Olssonin tavoin 1920-luvun alussa Saksan ekspressionistien ihmisuuskajatuksen ja yritti perustaa vuosikymmenen puolivälissä kirjallista ns. toukokuun ryhmää, luultavasti juuri tähän ihmisuuskajatukseseen perustuen. Kaikesta huolimatta ryhmä säilyi hajanaisena. Tähän aikaan Haarlalla oli näytelmissään pyrkimystä lähestyä työväestöä, mutta epäonnistuttuaan hän oli vuosikymmenen loppuun mennessä selvästi siirtynyt jyrkkään kansalliseen oikeistoon kirjoittamaan historiallisia romaaneja ja näytelmiä.³¹⁰

Kai Donner nautti kunnioitusta entisenä aktiivisen komitean jäsenenä ja jääkärinä. Hänellä oli hyvät suhteet niin yritysmaailmaan kuin puolustusvoimien ja ulkopoliitiikan johtoon, mikä teki hänestä ’harmaan ylhäisyyden’. Hänen mainettaan kasvatti yleinen tietämättömyys hänen tavoitteistaan, mitä Donner tämän tietäessään itse entisestään sekoitti.³¹¹ Molemmat kuuluivat Kailan tapaan, ns. vapaussotasukupolveen, jolla ei ollut kokemusta autonomian kauden hyvästä ajasta.³¹² Heille Venäjän uhka oli suurin tekijä toiminnan takana, jonka vastustamisessa myös suomalais-kansallisen asian ajaminen voitiin, ainakin tilapäisesti, ohittaa.

Toisaalta iältään vanhemmat ja aatteiltaan konservatiivisemmat mutta kansallismieliset poliitikot torjuivat Paneuroopan reaalipoliitiikan vastaisena. Puheenjohtaja Procopé kysyi sihteeri Pennasen kautta pankinjohtaja J.K. Paasikiveä yhdistyksen jäseneksi, mutta tämä kieltäytyi vetoamalla liian vähäiseen turvaan Neuvostoliittoa vastaan.³¹³

Vanhoille paneurooppalaisille Jaakko Forsmanille ja Johannes Öhquistille kommunismin ja yleensä muutosten vastustaminen oli luonnollinen osa Paneurooppaa. Öhquistin mukaan bolsevismin päämääränä oli maailmanvalloitus, jonka se verhosi sinänsä kannatettavaan sotaan vapauden puolesta.³¹⁴

³⁰⁹ Teljo, Jussi: *Poliittista kirjallisuutta*. Valvoja-Aika 1930, 292-294.

³¹⁰ Saarenheimo 1966, 34, 40, 249-250. Tarkka 1987, 95-96; Immonen 1987, 577. Tommila 1989, 198, 285.

³¹¹ Lemberg 1994, 186; Nygård 1982, esim. 83.

³¹² Soikkanen&Vares 1998, 45-47.

³¹³ Pennanen 1970, 83.

³¹⁴ Öhquist 1929b.

Kansainvälisyydestä kiinnostuneilla poliitikoilla, kuten Urho Toivolalla, oli myös suuret antipatiat Neuvostoliittoa kohtaan. Uhka oli sotilaallinen ja aatteellinen. Kommunismi oli pystyttänyt sotilasvaltion, joka tämän luonteensa takia näki sodanuhkia kaikessa Euroopan yhteistyössä. Senkään rauhantahtoon ei voinut luottaa. Pidemmän päälle kommunismi kaatuisi omaan mahdottomuuteensa.³¹⁵ Sosiaalidemokraatti Väinö Voionmaa ajatteli samanlaisesti. Neuvostoliitto pysyi pystyssä vain järjestelmällisellä terrorilla sekä esti olemassaolollaan aseistariisumista ja Kansainliiton työtä. Eräässä puheessaan eduskunnassa hän asetti kommunismin ja Paneuroopan vastakkain: kuten edellinen oli hävittänyt rikkauden, tulee toinen hävittämään köyhyyden.³¹⁶

Kuten näkyy, Suomessa itänaapurin hallitusmuoto oli selvästi pelottavampi kuin venäläisyys. Coudenhove-Kalergilla asetelma oli päinvastainen, Venäjä säilyi uhkana kunnes se olisi riisuttu aseista. Hänen kanssaan samaa mieltä olivat vain Eino Kaila, Kai Donner ja Lauri Haarla. Heitä yhdistää kuuluminen vapaussotasukupolveen, mutta samanikäinen Urho Toivola vastusti nimenomaan kommunismia, ei pelkästään venäläisyyttä. Paneurooppalaiset nostivat Euroopan sisäiseksi uhaksi sen, että kansoja yllytettiin toisiinsa vastaan, mikä yksin piti niitä pystyssä. Ristiriitaisesti tätä uhkaa lievittämään korostettiin ulkoista uhkaa idästä.

Suomen asema Euroopan reunalla aiheutti kiistoja siitä, mitä vastaan itänaapuri oli. Koska Eino Kailalle suomalaisuus oli vain osa eurooppalaisuutta, Paneuroopan liikkeen kuihduttua oli helppo siirtyä kannattamaan suomalaisuuden asiaa. Yksilöllisyyden kannattajana Kaila katsoi muutenkin kokonaisuuden hyötyvän osan menestyksestä. ”Suomalainen, joka on tietoinen eurooppalaisen kansakunnan olemassaolosta ja jonka elämänusko on hartaudellista tuntoa kuulumisestaan tähän suurempaan yhteyteen, ei voi löytää korkeampaa tehtävää kuin kansallisen suomalaisen elämän palveleminen, sillä tämä palvelus on palvelusta sen hyväksi, joka lopulta yksinään voi suomalaisenkin elämän itsenäisyyden ja turvallisuuden taata, eurooppalaisen yhteyden hyväksi.” Kaila päätti paneurooppalaisuuden ajamisen hieman luovuttamisen hengessä.³¹⁷ Kaila ei kuitenkaan ryhtynyt aktiiviseksi suomalaisuuden kannattajaksi, vaan eristäytyi vuosiksi poliittisesta toiminnasta. Toisen maailmansodan aikana Eino Kaila hivuttautui lähelle saksalaisia, koska uskoi Wehrmachtin lyövän Neuvostoliiton ja säilyttävän paremmin länsimaisen kulttuurin.³¹⁸

³¹⁵ Verho 1972, esim. 49-51.

³¹⁶ Halila 1969, 240. Voionmaa 1928, 280-293, 332.

³¹⁷ Kaila 1934.

³¹⁸ Salmela 1998, 174-183.

8 Talouden yhteys

8.1 Amerikan malliin

Talous oli 1700-luvulta aina toiseen maailmansotaan asti valtioiden välistä ja kansantaloutta, vaikka tällä ajanjaksolla luotiin taloustieteen klassiset perusteet, jotka kertovat aivan toista. Kansantaloustiede oli täyttä totta sanan varsinaisessa merkityksessä. Ennen maailmansotaa oli vielä olemassa vahvaa suuntautumista yritysten kaupallisiin suhteisiin valtiollisten rajojen yli, mutta sodassa toteutettu valtion ohjaama kapitalismi jäi pysyväksi olotilaksi.³¹⁹

Itsenäistyneessä Suomessa valtioiden eli kansojen katsottiin käyvän kamppailua keskenään sodankin jälkeen, mutta nyt rauhallisemmin taloudellisella alalla. Suomen talouspolitiikan yleisenä linjana oli omavaraisuuden saavuttaminen kaikilla aloilla. Maataloudessa tuettiin peltoalan lisäämistä, teollisuudessa kehittyviä aloja suojattiin tulleilla ulkomaiselta kilpailulta ja erityisen tärkeillä aloilla, kuten puolustustarvikkeilla tai kuparilla, joilla ei ollut yksityistä yrittäjää, valtio ryhtyi sellaiseksi itse. Kaiken kaikkiaan Suomen protektionismi oli lamavuodetkin mukaan luettuna lievä.³²⁰

Jonkinlaisesta kiinnostuksesta tullivapaaseen Eurooppaan talouselämän piirissä kertoo Suomen agenttiyhdistyksen puheenjohtajan ja Finnish-American Foundationin hallituksen jäsenen liikemies Otto Lumpeen valinta yhdistyksen neuvostoon tai kauppaneuvos Hanna Parviaisen nimen mainintansa listoilla. Muista vain Erkki Valalle Paneuroopan muodostumiselle oli taloudelliset perusteet. Hän näki yhtymisen liittovaltioksi ainoana keinona nousta tasavertaiseksi Venäjän ja Amerikan rinnalle nimenomaan taloudellisella alalla. Taloudelliset ja poliittiset olot oli järjesteltävä uudelleen. Yhteiskunnallistamiset tai muut uudistukset kansallisvaltion piirissä olivat tehottomia. Valalle oli myös itsestään selvää, että Suomen talouden kannalta elintärkeä Britannia tulisi mukaan Coudenhove-Kalergin puheista poiketen.³²¹

³¹⁹ Hobsbawm 1994, 34-40, 145-146.

³²⁰ Halila 1969, 200; Ahvenainen&Vartiainen 1982, 182-188.

³²¹ Vala 1929b; Erkki Vala: *Suurten kysymysten edessä. "Eine kurze Einleitung."* Tulenkantajat 1929:15 238-242. Yleensä Paneuroopasta puhuttiin valtioliittona. Käsitteiden valtioliitto ja liittovaltio ero saattoi olla epäselvä Valalle. Siitä ei keskusteltu.

Muuten talouden kysymyksiin viitattiin harvoin, silloinkin se tapahtui jonkun toisen nostettua kysymyksen esille. Epäsuorasti taloudesta puhuttiin USA:n yhteydessä. Vaikka se palasi Monroe-oppiin ja isolaatiopolitiikkaansa virallisissa yhteyksissä, amerikkalainen raha virtasi Eurooppaan.³²² Sen laaja talousalue ilman tullirajoja ja vauraus olivat Paneuroopan ensisijaisia esikuvia. Vaikka Coudenhove-Kalergi pelotteli kirjansa lukijoita USA:n finanssidiktatuurilla, hän painotti samalla, että Atlantin vastaranta säilyisi uhkana vain niin kauan kuin Eurooppa olisi rikkonainen. USA ei ollut vaara vaan taloudellinen esikuva.³²³

Taloudellisen esikuvan lisäksi ei pidä aliarvioida amerikkalaisuuden henkistä vaikutusta edes maailmansotien välisenä aikana. Erkki Valalle amerikkalaisten terve optimismi tarjosi vastapainon eurooppalaisille ääriliikkeille fasismille ja kommunismille. Uusi elämänusko ja optimismi oli lahja Amerikasta.³²⁴ Yleensäkin Suomen kulttuuripiireissä amerikkalaisuutta kritisoitiin vähän. Ja siitäkin suurin osa oli käännöskirjallisuutta muualta Euroopasta. Niissä Amerikka ja Eurooppa asetettiin vastinpareiksi, joissa edellinen merkitsi määrää ja kansanjoukkojen viihdettä, jälkimmäinen laatua ja yläluokkaista kulttuuria. Enimmäkseen suhtautuminen amerikkalaisuuteen oli joka tapauksessa ymmärtävää vielä 1920-luvulla. Voimakkaampi kritiikki seurasi vasta seuraavalla vuosikymmenellä. Vain eräät liikemiehet ihannoivat Amerikkaa.³²⁵

Vain Rauhanliiton näkökulmasta Euroopan yhdistymisen perusajatuksena oli taloutta estävien tekijöiden poistaminen, jotka ovat seurausta eristäytymisestä. Tämän jälkeen ”Eurooppa voisi vapautua Yhdysvalloista käsin uhkaavasta taloudellisesta yliherruudesta.”³²⁶ Ehkä Yhdysvaltojen talouden ylivoimalla peloteltiin sen takia, ettei vastakkaista haluttu tehdä. Yleensäkin Rauhanliitto korosti hyvien naapuruussuhteiden tärkeyttä talousjärjestelmistä välittämättä.

New Yorkin pörssiromahdus murskasi mallin, jonka mukaan laaja talousalue tuo taloudellisen nousun, ja Paneuroopalta häipyi esikuva. Lamakausi alkoi eittämättä USA:sta mutta saapui eri viiveellä Euroopan maihin ja niiden vastaukset lamaan olivat erilaisia. Yleisesti ottaen vapaakaupasta luovuttiin ja se korvattiin valtion ohjauksella. Samalla voimistuivat vaatimukset kansan ja valtion entistä voimakkaammasta yhteydestä, mikä tarkoitti oikeistolaista diktatuuria.

³²² Stirk 1989, 4-5.

³²³ Coudenhove-Kalergi 1930, 54-62.

³²⁴ Haavikko 1976, 33. Erkki Vala: *Keskustelua työväenkysymyksistä. Vastaus edelliseen*. Tulenkantajat 1929:4, 66-70.

³²⁵ Koivisto 1992, 41-47, 51.

³²⁶ *Rauhanaatteen voittoja*. Rauhaa kohti 1930:12-13, 95.

Kuitenkaan laman vaikutusta demokratian tappajana ei pidä yliarvioida, sillä useimmat diktatuurit olivat syntyneet ennen vuotta 1930. Pikemminkin oli kyse demokratian kokeiluajan päättymisestä, sille oli annettu mahdollisuus, jota se ei ollut käyttänyt.³²⁷

Alkanut taloudellinen ahdinko ei ollut este yhdentymiselle Rauhanliiton mielestä, vaan päinvastoin liikkeellepaneva voima. Kun tavaravaihdon oli suurelta osin määrättyä, maanosan talouden ja luottamuksen kasvu estyivät, mikä jatkuisi ilman taloudellisen yksikön luomista.³²⁸ Saman havaitsivat myös Herman Gummerus ja Gunnar Landtman. Puheet ja innostus olivat lisääntyneet talouspulan myötä.³²⁹

Paneurooppalaiset tuskin koskaan vetosivat parantuviin kauppaan ja elinoloihin Paneuroopan myötä. Syynä tähän oli ensinnäkin se, että he olivat enemmän sivistyneistöä, jolle Euroopan yhentyminen oli henkisen elämän kysymys, mahdolliset taloudelliset edut tulivat sen vasta sen jälkeen. Toiseksi ideologisten syiden takia kotoisen teollisuuden päällimmäinen huolenaihe oli vastata kotimarkkinoiden kysyntään ja olisi helppo uskoa niillä olleen paljon tyydyttämätöntä kysyntää. Kolmanneksi Paneuroopan ideaalisuus ilmenee heti, kun mietitään sen vaikutuksia. EU:n yhteydessä käytetyt pitkät, useiden vuosien siirtymäkaudet eivät tunnu riittävilä ja Paneurooppa oli tarkoitus pystyttää muutamassa vuodessa. Oli helpompi vaieta mahdollisista vaikeuksista kuin selittää niitä, mutta valitettavasti heidän osaltaan muut puhuivat aiheesta.

8.2 Hegemoniapyrkimyksiä

Akateemisen Karjala-Seuran nimimerkki Suomen Miehen (eli Jussi Teljon) mukaan Suomessa ”kirjallisissa ja taiteellisissa piireissä, joissa kaikenlainen kansainvälisyys on suosittua” Paneuroopan ajaminen ymmärrettiin tahallaan väärin. Se oli irrotettu taloudellisen yhteistyön vaatimuksesta ja muutettu kansallistunteen ja isänmaallisuuden heikentämiseksi.³³⁰ Kuitenkin Paneurooppa oli nimenomaan rakentunut kansallisuuden uudelleenmäärittelyn pohjalle, taloudellista yhteistyötä ajoivat muut liikkeet. Suomalaisuusliike ei ymmärtänyt, miten sellainen voisi olla edes mahdollista, joten sitä ei kritisoitu.

³²⁷ Paasivirta 1984, 339-347.

³²⁸ *Euroopan Yhdysvallat*. Rauhaa kohti 1930:17, 133-134.

³²⁹ Gummerus 1931; Landtman 1932.

³³⁰ Suomen Mies: *Politiittinen kronikka*. Suomen Heimo 1930:5, 128-129.

Paneuroopasta Finsk Tidskriftiin kirjoittanut Bertel Gripenberg oli oikeistossakin poikkeuksellinen henkilö, etupäässä sotaa ihannoivien runojensa takia. Sisällissodan jälkeen hän toimi suojeluskunnan piiri-päällikkönä ja oli 1930-luvulla natsi-Saksan myötäilijänä.³³¹ Gripenberg epäili tullien poistamisen johtavan taloudellisiin ja sosiaalisiin vaikeuksiin, jolloin Suomen ”vakaa” yhteiskunta ryhtyisi horjumaan. Vaikeudet houkuttelisivat Venäjää entistä enemmän hyökkäyssuunnitelmiin, erityisesti Suomeen. Tulisivatko samanlaisen myllerryksen kourissa olevat muut Paneuroopan maat auttamaan, Gripenberg kysyy muttei väitä mitään.³³² Mutta kysyisikö hän, ellei olisi varma kielteisestä vastauksesta? Runoilijana Gripenberg ymmärsi retoriikkaa.

Pikaiset tullien poistot aiheuttaisivat suuria vaikeuksia kaikille aloille ja kaikkialla. Suomen maatalous oli jo ennestään suurissa vaikeuksissa ja teollisuus, erityisesti tekstiili-, rauta- ja konealat, kehittymätöntä avoimeen kilpailuun. Lisäksi Gripenberg viittaa valuuttojen ja valtionvelkojen järjestelyn ongelmiin.³³³

Kansallismieliset vastustajat pyrkivät katsomaan pidemmälle Paneuroopan vaikutuksia, jolloin he näkivät taloudelliset vaikeudet mutta eivät kyenneet irrottautumaan kansallisista näkökulmista. Heidän mukaansa olemassa olevat kansat ja valtiot säilyisivät kaikesta huolimatta niin tulliliitossa kuin liittovaltiossa. Sen vuoksi oli ”mahdollista, vieläpä luultavaakin, että pienet maat joutuisivat ikävään riippuvaisuuteen suurista taloudellisista maista”.³³⁴

Niinpä Euroopan yhdentymisen edellytti jonkun maan ylivaltaa muiden yli. Ehkä selvimmin Euroopan yhdentymissuunnitelmat hegemoniapyrkimyksinä näki Yrjö Ruutu. Tanskalaisen C.F. Heerfordtin Europa Communis -suunnitelma oli anglo-ranskalaisen imperialismin tukipylväs ja salaliitto muita maanosia vastaan. Britannian poissulkeva Paneurooppa oli puolestaan Saksan ja Itävallan pyrkimystä sotaa edeltäneeseen tilanteeseen. Briand yritti aloitteellaan kääntää niiden pyrkimykset Ranskan hyväksi.³³⁵ Samoin Jussi Teljon mukaan Briand halusi yhtenäistä Eurooppaa nimenomaan Ranskan johdolla ja nosti hänelle hattua, sillä vain suuri valtiomies pystyi yhdistämään

³³¹ Nygård 1982, 40; Paasivirta 1984, 284, 435.

³³² Gripenberg 1930.

³³³ Teljo 1930; Gripenberg 1930; Suomen Mies: *Poliittinen kronikka*. Suomen Heimo 1930:5, 128-129.

³³⁴ Teljo 1930, 299. Myös Gripenberg 1930 ja Wirkkala, Ilmari: *Pan-Eurooppa-ajatus. Suurin vaara Euroopan rauhalle*. Hakkapeliitta 1930:30, 899-900, 912.

³³⁵ Yrjö Ruutu: ”*European Yhdysvallat*”. Tähestäjä 1929:19 5-6,10; Ruutu 1929; Yrjö Ruutu: *Briand ja Euroopan Yhdysvallat*. Tähestäjä 1929:29-30, 5.

oman maan edut vastaamaan yleisiä etuja.³³⁶ *Suomen Heimossa* V.Manninen selitti Briandin aloitteen vain pyrkimykseksi Ranskan aseman vakiinnuttamiseen.³³⁷

Ruudun mukaan Eurooppaan pyrittiin saamaan omaa Monroe-oppia, jollainen oli jokaisella maailmanalueella. Lisäksi näillä valtaryhmittymillä oli selvä johtajansa, kuten USA Panamerikalla tai NL Aasian pohjoisosissa.³³⁸ Kysymys oli siitä, mikä maa Euroopassa saisi sellaisen aseman. Monroe-oppi oli muuttunut 1900-luvulla USA:n imperialismin ohjeeksi eli sen oikeutta puuttua muiden Amerikan maiden sisäisiin asioihin joko väkivalloin tai 'dollaridiplomatialla'. Panamerikkalainen liitto oli vain sen peiteverho. Luonnollisesti sen entinen tarkoitus, vastustaa Euroopan valtojen sekaantumista Amerikan mantereelle, säilyi. Vaikkei USA liittynyt Kansainliittoon, se oli saanut maininnan Monroe-opista sen peruskirjaan, mikä vaikeutti järjestön toimintaa.³³⁹

Vala pääsi näpäyttämään Ruutua tämän vaihdettua kuukauden välein ylivaltaan pyrkijää. Vaikka hän puhui eräästä poliittisesta aikakauslehdessä, vihjaus Ruudun *Tähystäjään* oli selvä ja yleisesti tiedossa. Vala kysyi suoraan "luuleeko tri Ruutu, että Euroopan yhtyessä enää kansat seisoisivat vastakkain? Eiköhän yhtä hyvin voisi ajatella, että sen sisällä eri kansojen samat yhteiskunnalliset intressipiirit olisivat yhteistoiminnassa?" Muutamaa kuukautta myöhemmin hän kertoi lukeneensa mielenkiinnolla Ruudun teoksen *Uusi suunta* pitäen sitä muuten erinomaisena paitsi sen korostaessa valtioiden riippumattomuutta toisistaan. Silti sen kunniaksi pystyi tarjoamaan kirjoittajalle päivällisen.³⁴⁰

8.3 Talouden pienet askeleet

Liikkeensä alussa ja kirjassaan Coudenhove-Kalergi oli pitänyt eurooppalaisen kansallistunteen nostattamista joko joukoissa tai johtajissa ensimmäisenä askeleena kohti Paneurooppaa. Poliitikkojen nuivaan asenteeseen hän kyllästyi neljässä vuodessa, jolloin toiminnan kohteeksi

³³⁶ Teljo 1930, 295.

³³⁷ Manninen 1929.

³³⁸ Ruutu 1929.

³³⁹ Teljo, Jussi: *Katsaus ulkomaihin. Erään nimen varjo*. Valvoja-Aika 1930, 394-400. Teljo, Jussi: *Poliittista kirjallisuutta*. Valvoja-Aika 1930, 295-300. Grönvik, Axel: *En politisk fetish*. Finsk Tidskrift 1928:105, 38-50.

³⁴⁰ Erkki Vala: *Suurten kysymysten edessä. "Eine kurze Einleitung"*. Tulenkantajat 1929:15 238-242; Vala 1929c; Erkki Vala: *Tulilinja. "Tulenkantajain" ja "Tähystäjän" välienselvittelyä*. Tulenkantajat 1929:16, 274.

muodostuivat joukot. Tämäkään ei onnistunut ja vuosikymmenen lopulla Coudenhove-Kalergi ryhtyi etsimään uutta tapaa Paneuroopan muodostamiseksi.

Syksyllä 1929, Briandin jo pidettyä puheensa, hän sanoi *Tulenkantajien* pyytämässä kirjoituksessaan sopimusten olevan yhtä tehottomia keinoja rauhaan kuin aseellisen varustautumisen. Näiden sijaan oli keksittävä jotain muuta ja varmempaa eli tulliliittoja ensisijaisesti Saksan ja Ranskan välille. Taloudelliset suhteet ovat kestävämpiä ja kumulatiivisia.³⁴¹ Tulliliitot tulevat vasta tähän aikaan *Paneuroopan* painoksiin, esimerkiksi suomennokseen. Sitä ennen viittaaminen talouteen liikkeen piirissä oli vähäistä ja usein muiden kuin Coudenhove-Kalergin vastuulla.³⁴² Vuodesta 1933 lähtien hän järjesti useita paneurooppalaisia talouskonferensseja vuoteen 1935, jolloin Wieniin perustettiin Paneurooppa-taloukeskus. Seuraavana vuonna järjestettiin Paneuroopan maatalouskongressi ja muodostettiin Paneurooppa-maatalousunioni.³⁴³

Muutenkin Coudenhove-Kalergi omaksui liikkeensä uusia piirteitä. Vuonna 1932 hän oli valmis tarkistamaan rauhansopimuksia, jotta aseistariisumiskonferenssilla olisi paremmat mahdollisuudet onnistua ja siinä kärsineissä maissa uhkaava vallankumous ja lähentyminen Neuvostoliittoon saataisiin estetyksi. Revisiota oli ensimmäisenä tässä tarkoituksessa vuonna 1930 esittänyt kirjoituskilpailun voittoisassa ehdotuksessa Robert Mang.³⁴⁴ Omaperäisyydestä Coudenhove-Kalergia ei voida syyttää, mutta ei myöskään aatteen muuttamattomuudesta. Liikkeeseensä otettiin uusia kysymyksiä, jotta omaa ääntä saataisiin kuuluville. Koska liike oli poliittinen ja pyrki lisäämään kannatustaan, sen sanoma pyrittiin pitämään mahdollisimman yksinkertaisena. Vaikka muutoksia tapahtuikin, yhdistymisen piti koskea koko Eurooppaa, alueelliset liittoumat eivät käyneet Coudenhove-Kalergille.

Baselin Paneurooppa-kongressissa 1932 perustettiin Eurooppalainen puolue ajamaan eurooppalaisen valtioliiton perustamista ja yhteiskunnallisia uudistuksia. Perustavassa kokouksessa oli koolla muiden valiokuntien lisäksi myös naiskomissio ja puolueen tavoitteisiin sisällytettiin naisten poliittinen, taloudellinen ja yhteiskunnallinen tasa-arvo miesten kanssa. Sosiaalipoliittikkaa

³⁴¹ R.N.Coudenhove-Kalergi: *Sodan ja rauhan ongelma. Sotilaallinen vaiko taloudellinen varmennus*. Tulenkantajat 1929: 8-9 122-124.

³⁴² Rauatmaa 1992, 43-44.

³⁴³ 35a. Paneurooppalainen liitto. Kirjeenvaihtoa. Kirje An das Präsidium des Nobelpreis-komitees. Näiden lisäksi järjestettiin yleisiä Paneurooppakongresseja 1926 Wienissä, 1930 Berliinissä, 1932 Baselissa ja 1935 Wienissä.

³⁴⁴ *Nykytilanne paneurooppalaisen kannalta*. Rauhaa kohti 1932:1, 4; *Pan-Eurooppa-liikkeen kongressi*. Rauhaa kohti 1932:20, 163; Mikkeli 1994, 115.

alettiin muutenkin korostaa. Kaikille työtä haluaville oli saatava jonkinlainen toimeentulo ja työaika oli lyhennettävä tekniikan kehityksen myötä. Lisäksi vaadittiin ”äitien, lasten, sairasten ja vanhusten hyväksi” parempaa lainsäädäntöä.³⁴⁵

Naisasia oli noussut liikkeeseen muiden toiminnan kautta. Suomesta Hagar Olsson ja Tilma Hainari on jo mainittu, mutta paneurooppalaisen yhdistyksen neuvoston nousi myös Annie Furuhjelm, naisasialiikkeen veteraani ja kansainvälisen naistenäänioikeusliiton (IWSA) entinen varapuheenjohtaja. Myös Erkki Vala yhdisti eurooppalaisen joukkoliikkeen ja yhteiskunnallisen radikaalisuuden tarkemmin erittelemättä.³⁴⁶ En väitä juuri heidän vaikuttaneen kongressin sisältöön, mikä luonnollisesti oli mahdollista, mutta oletettavaa on, että kaikkialla Euroopassa samanlaiset ryhmät kiinnostuivat Paneuroopasta ja ajoivat sen avulla omia asioitaan.

Paneuroopasta puhuneet liittivät sen myös aiheisiin, jotka eivät Coudenhove-Kalergille käyneet. August Pekkaselle Euroopan yhdentymisen oli ratkaisu yhteiskunnallisiin ongelmiin. Hänen perustelunsa lähtee taloudellista seikoista, jotka johtavat myös yhteiskunnallista kehitystä. Tullirajat ovat rikkoneet luonnollisia talousalueita, joten nämä täytyisi poistaa. Sen lisäksi talouselämän kiihtyvä kehitys oli tuonut ongelmia yhteiskunnallisissa suhteissa ja yksityisten pääomien vaikutusvallan kasvussa, joiden ratkomiseksi talousaluetta olisi suurennettava ja talouselämä otettava yhteiskunnan hallintaan. Pekkanen näki kapitalismin ja nationalismin samana tai ainakin niitä molempia voitiin vastustaa yhteisesti. ”Kansallisen valtion ja yksityisomistuksen ‘pyhä’ aate istuu syvällä ihmisten ennakkoluuloisissa mielissä ehkäisten ihmiskunnan sopusuhtaista kehitystä.”³⁴⁷

Suomalaisetkin kannattajat muuttivat kantaansa Suomalaisista kannattajista Gunnar Landtman esitteli mahdollisia vaikeuksia, jotka kuitenkin hänen silmissään näyttivät peloteltua pienemmiltä. Vaikka taloudellisen alan yhdentymisen oli vaikein, se oli myös tehokkain ja siksi siitä oli aloitettava. Antropologia ja sosiologia olettivat yleensäkin, että taloudelliset suhteet muokkaavat muuta yhteiskuntaelämää. Tämä puoli nousee esille selvemmin vasta Landtmanin myöhemmissä Paneurooppa-kirjoituksissa. Maailmanlaajuinen talous edellytti suvereenien valtioiden korvaamista

³⁴⁵ *Pan-Eurooppa kongressi*. Rauhaa kohti 1932:19, 155; *Pan-Eurooppa-liikkeen kongressi*. Rauhaa kohti 1932:20,163.

³⁴⁶ Aikalaiskirja 1934; Vala 1929b.

³⁴⁷ Pekkanen 1929.

lähemmällä yhteistyöllä. Talouden kiedottua valtiot yhä lähentyvään yhteistyöhön edessä olisi myös poliittinen yhteenliittyminen turvallisuuden takaamiseksi.³⁴⁸

Selvempi muutos oli Erkki Valan tapauksessa. Hänen vuoden 1932 lopulla henkiinherättämänsä *Tulenkantajien* poliittinen linja kannatti pohjoismaista talousaluetta. Paneurooppa oli unohdettu seikkailu.³⁴⁹

Taloudellisten suhteiden painottaminen ei noussut Coudenhove-Kalergin aatteeseen sen sisältä vaan sen vastustajien puolelta. Jo 1927 *Itsenäisen Suomen* Ensio Kytömaa kirjoitti taloudellisella alalla olevan poliittista paremmat näkymät eurooppalaiseen yhteistyöhön, tuloksiakin oli jo saatu.³⁵⁰ Hän viittasi luultavasti noin vuotta aiemmin solmittuun kansainväliseen Terässopimukseen, johon liittyi seitsemän Euroopan keskeistä valtiota. Sitä pidettiin talouspiireissä Euroopan Yhdysvaltojen alkuna. Tavoitteena oli rajoittaa tuotantoa ja sitä myötä hintojennousua, mikä ei toteutunut vaan kaikki toimivat itsekkäästi etsien omaa etua. Sopimus kuihtui nopeasti kuolleeksi kirjaimeksi, vaikka useita eri tuotteiden kartelleja solmittiin sen jälkeen.³⁵¹

Rauhanliiton piirissä pidettiin todennäköisenä, että Euroopan Yhdysvallat toteutuessaan aloittaisi paitsi ”taloudellisella pohjalla ilman kiinteätä poliittista yhteisohjelmaa” myös lukumäärältään rajoitettuna. Tämä ydinryhmä, perustavat jäsenet, vaurastuisi ilman muuta, mikäli se toimisi keskinäisen luottamuksen ja yhteisymmärryksen periaatteilla. Menestys syventäisi yhteistyötä ydinryhmän kesken ja mikäli se pitäisi välinsä ystävällisinä muiden valtioiden kanssa, eli ei käyttäisi lisääntyvää taloudellista valtaan niitä vastaan, se kasvaisi myös ulkoisesti. Liittyminen vaurastuvaan Euroopan Yhdysvaltoihin tulisi olemaan niille ”suoraan etunäkökohtien perusteella” hyödyllistä.³⁵²

Myös entinen puheenjohtaja Arvi Grotenfelt painotti taloudellisia näkökohtia. Niiden lisäksi oli saatava kylläkin muidenkin alojen sopimuksia ja yhteistyötä, ”jotta sellainen saataisiin toimeen ja varmasti säilyisi”. Grotenfeltin mielestä ”kaikkein huutavin on yleis-eurooppalaisen tulliliiton tarve.” Sotaa seuranneet rauhansopimukset olivat rikkoneet vanhat, ’luonnolliset’ talousalueet, jolloin tuotantolaitokset oli erotettu tullimuureilla sekä niiden raaka-aineista että kuluttajista.³⁵³

³⁴⁸ Landtman 1932; Landtman 1933.

³⁴⁹ E.V.: *Selvään veteen*. Tulenkantajat 1932: näytenumero 2, 1. E.V.: *Pohjoismaat ja me*. Tulenkantajat 1933:3, 1.

³⁵⁰ Kytömaa 1927.

³⁵¹ Arter 1993, 61. Stirk 1989, 16.

³⁵² *Euroopan Yhdysvallat*. Rauhaa kohti 1930:17, 133-134.

³⁵³ Grotenfelt 1930.

Lamakausi johti monet merkittävät maat protektionismiin ja lopetti maailmankaupan vähäisenkin vapauden, mutta saattoi yhteistyöhön sellaisia pieniä maita, joilla ei ollut realistisia mahdollisuuksia omavaraisuuteen. Ns. Oslon sopimus koski lähinnä tulli- ja kauppasopimuksia, mutta tällä vuonna 1930 solmitulla Ruotsin, Norjan, Tanskan, Belgian, Hollannin ja Luxemburgin sopimuksella oli myös poliittista merkitystä, ja sen tarkoituksena oli kaupan lisäksi maiden turvallisuuden parantaminen.³⁵⁴

Rauhanliitolle todellista Euroopan yhdentymistä oli Oslo-sopimuksen valmistuminen joulukuussa 1930. Kaikkein eniten miellytti sopiminen läheisemmästä yhteistyöstä, etenkin Kansainliitossa. Jo otsikossa *Rauhaa kohti* kertoi Euroopan Yhdysvaltojen olevan toteutumassa ja sopimuksen toteuttavan ”huomattavan osan Euroopan Yhdysvaltojen taloudellisesta ohjelmasta.” Aluksi uuden liittouman ja vapaakaupan odotettiin kohtaavan vaikeuksia mutta voittavan ne ja osoittautuessaan hyödylliseksi jäsenvaltioille saavan uusia jäseniä, jotka liittyvät siihen omaksi parhaakseen.³⁵⁵ Samanlaisen innostuksen sai aikaan Saksan ja Itävallan tulliliitto keväällä 1931. Tätäkin sopimusta pidettiin suuremman yhteyden alkuna ja tärkeänä rauhantyönä, jolla sodan taloudelliset syyt voitaisiin poistaa.³⁵⁶

Rauhanliiton lisäksi ulkoasiainministeriön Ensio Hiitonen ei pitänyt Coudenhove-Kalergin hahmottelemaa valtioliittoa epätodennäköisenä, joten yhdentymisen oli aloitettava ”rajoitetummalla alalla.” Samoin talouden kansainvälinen organisointi saattoi olla helpommin aloitettavissa muutaman naapurimaan kesken. Tässä Hiitonen viittasi Saksaan ja Itävaltaan. ”Mikäli tahdotaan pysyviä ja jatkuvasti runsaita hedelmiä tuottavia tuloksia, on toiminta suunnattava paljon laajemmalle alalle asettamatta tällöin toistensa vastakohdiksi esim. poliittista, taloudellista tai moraalista yhteistoimintalinjaa. Ne ovat kaikki tarpeellisia ja myöskin toisistaan riippuvaisia sekä toisiaan täydentäviä toimintamuotoja.”³⁵⁷ Sen sijaan ulkoministeri Procopé mainitsi vastahakoisesti Kansainliiton yleiskokouksessa 1930 ehdotetun alkuvaiheeksi alueellisten liittoumia.³⁵⁸

³⁵⁴ Kallenautio 1985, 138.

³⁵⁵ *Rauhanaatteen voittoja. Euroopan Yhdysvallat toteutumassa. Rauhaa kohti* 1931:1, 3. Myöhemmän kehityksen kannalta Rauhanliiton into osoittautui näiivn petolliseksi. Vuonna 1936 Italian Abessinian sodan jälkeen samaisen sopimuksen pohjalta eräät Euroopan maat, Suomi mukaan luettuna, julistivat pidättävänsä itsellään oikeuden osallistua Kansainliiton säädösten toimeenpanoon. (Kallenautio 1985, 143.)

³⁵⁶ *Rauhanaatteen voittoja. Saksan ja itävallan tulliliitto. Rauhaa kohti* 1931:8, 59.

³⁵⁷ Hiitonen 1931.

³⁵⁸ Procopén arkisto. Hj. J. Pr. puhe.

Saksa ja Itävalta olivat miltei salaa solmineet tulliliiton maaliskuussa 1931, mikä saattoi Euroopan Yhdysvallat lähes koomiseen valoon. Saksalaiset pystyivät sanomaan tulliliittoa hyväksi esimerkiksi ja kutsuivat muutkin mukaan siihen. Muissa maissa sopimus tulkittiin Saksan ja Itävallan ensimmäiseksi askeleeksi kohti yhteistä valtiota. Sopimus kuitenkin kaatui taloudelliseen lamaan, joka kosketti Ranskaa kaikkein vähiten. Täten se pystyi asettamaan apunsa ehdoksi tulliliiton mitätöimisen. Sen sijaan Ranskan ja Saksan välille asetettiin taloudellista yhteistyötä tutkiva sekakomitea, jonka toivottiin tasoittavan maiden poliittisia suhteita.³⁵⁹ Coudenhove-Kalergi ei kannattanut *Anschlussia*. Itävalta oli hänen kotimaansa ja hän oli varannut sille roolin Paneuroopan raivaajana.³⁶⁰ Lisäksi se olisi vienyt Euroopan kohtalonkysymystä, Saksan ja Ranskan suhteita, väärään suuntaan. Saksasta olisi tullut liian voimakas Ranskalle, joka ei olisi missään nimessä suostunut Saksan hallitsemaan Paneurooppaan.

Hallitus erotti Euroopan yhteyspyrinnöistä puolustuksellisen ja taloudellisen puolen, jotka olivat sidoksissa toisiinsa. Edellisen takia sitä oli tuettava. Tullien poistamisen ei uskottu yksin johtavan ”taloudellisen yhteyden luomiseksi, vaan tarvitaan myöskin itse tuotannon, vaihdon ja myynnin kansainvälistä organisointia.” Nopeat toimenpiteet voisivat vain pahentaa talouden tilaa ja entisestään heikentää taantuneimpien valtioiden tilaa kehittyneempien eduksi. Tarvittaisiin pitkään kestävä neuvottelujärjestelmä ja kattava sopimus, sillä yksittäinen maa ei voi aloittaa kehitystä hylkäämällä tullimaksunsa. Silti talousalueessa nähtiin järkevä vaihtoehto omavaraisuuden tavoittelulle, joka oli kiinteä osa sotilaallista varustautumista toista eurooppalaista valtiota vastaan. Keskinäisen liiton solminen loisi hyvät kauppasuhteet ja mahdollistaisi keskittymisen omimmalle tuotannonalalle sekä puolustusrahojen suuntaamisen muille aloille.³⁶¹

Myös Urho Toivolaa houkutti myös syvemmän yhteistyön aloittaminen alueellisesti rajatumalla alueella. Näissäkin alku voisi olla varsin löysä. Myöhemmin edettäisiin aloittain erikoissopimuksilla entistä kiinteämpään yhteistyöhön. Suomelle luonnollinen suuntautumisalue olisi Baltia, mutta liittyminen Oslon sopimukseen kelpasi mainiosti.³⁶²

³⁵⁹ Teljo, Jussi: *Katsaus ulkomaihin. Saksan ja Itävallan tulliliitto*. Valvoja-Aika 1931, 259-264. Teljo, Jussi: *Katsaus ulkomaihin. Saksan ja Ranskan lähentyminen*. Valvoja-Aika 1931, 461-467.

³⁶⁰ Rauatmaa 1992, 65.

³⁶¹ Hiitonen 1931.

³⁶² Verho 1972, 32-33, 62-66, 111-112.

1930-luvun alussa useat tapahtumat loitonnuttivat Suomea Kansainliitosta. Ensinnäkin Suomen aloite finanssiavun tarjoamisesta hyökkäyksen kohteelle viivytettiin alkavaksi vasta aseistariisumisen aikana. Toiseksi aseistariisumiskonferenssi 1932-33, jota oli valmisteltu vuosikaudet, epäonnistui täysin. Lisäksi Japanin hyökkäys Mantsuriaan syksyllä 1931 osoitti Kansainliiton olevan voimaton suurvaltoja vastaan. Kansainliittopolitiikan henkilöitymän ulkoministeri Procopén vaihto entiseen Moskovan lähettilääseen Antti Hackzelliin kertoo muutoksesta.³⁶³ Varmasti myös Eurooppa-komissionin jumiutuminen kieli kykenemättömyydestä muutoksiin ja toimintaan.

Neuvottelut aiemmin hylätystä hyökkäämättömyyssopimuksesta Neuvostoliiton kanssa pääsivät vauhtiin elokuussa 1931. Seuraavan vuonna sopimus allekirjoitettiin. Kollektiivisesta turvallisuustakuusta siirryttiin takaisin kahdenkeskisiin sopimuksiin. Sopimusten takana oli myös sisäisen uhan eli kommunistien toiminnan lakkauttaminen ja Neuvostoliiton pyrkimys rakentaa muuri teollistamisen turvaamiseksi. Lopullinen luopuminen Kansainliitosta tapahtui, kun sen tilalle nousi mahdollisuus pohjoismaiseen suuntaukseen. Se voidaan ajoittaa alkaneeksi noin vuonna 1933 Suomen liittyessä Oslo-sopimukseen ja tuli hallituksen viralliseksi linjaksi vuonna 1935.³⁶⁴

Samana vuonna ulkoasiainministeriö rajoitti osallistumisensa Paneurooppaan samalla tavalla. Neljänteen Paneurooppalaiseen kongressiin Suomesta osallistui tarkkailijana lähetystöneuvos Nyysönen. Kongressiin oli harkittu korkeamman tason edustusta eli Itävallan lähettilästä, mutta sekä lähettiläs itse että ministeriö pitivät samaan aikaan käytäviä kauppaneuvotteluja Turkin, Bulgarian ja Jugoslavian kanssa tärkeämpinä. Paneurooppalaisen yhdistyksen puheenjohtaja Eino Kaila oli menossa ja pyysi tarkoitukseen rahaa ministeriöltä, mutta ei saanut eikä siis mennyt.³⁶⁵

³⁶³ Paasivirta 1984, 345-346, 361. Kallenautio 1985, 137-138

³⁶⁴ Kallenautio 1985, 130-143; Paasivirta 1984, 363.

³⁶⁵ UM 15 VII 35a: P a n e u r o p a -konferenssit 1925-1935.

9. Lopetus: Paneuroopasta Euroopan Unioniin?

Peter Alterin mukaan ”on mahdotonta katsoa läpi sormien sitä vaikutusta, jonka sotien välinen paneurooppalaisuus antoi vuoden 1945 jälkeiselle Euroopan yhdentymisen politiikalle.”¹ Paneurooppalaiseen liikkeeseen kuului monia sodanjälkeisen ajan suurimpia poliitikkoja niin kansallisesti kuin Euroopan yhdentymisen kannalta, kuten Ranskan Georges Pompidou ja Robert Schuman, Saksan Konrad Adenauer, Itävallan Bruno Kreisky, Italian Carlo Sforza ja Alcide de Gasperi. Henkilöiden lisäksi sodan yli kesti suunnitelmien mantereenkattava luonne. Tämän seurauksena saatiin aikaan Euroopan Neuvosto vuonna 1949, jota Coudenhove-Kalergi piti Paneuroopan perillisenä. Sitä ennen hän pyrki edistämään Euroopan federaation perustamista YK:n suojiin. Euroopan Neuvosto vaati toimiakseen yksimielisyyttä ja nopeasti havaittiin sen toimintakyvyttömyys. Tämän jälkeen ryhdyttiin rakentamaan yhtenäisyyttä talouden keinoilla pienin askelein ja pienellä alueella ilman Britanniaa ja, kaikkein tärkeintä, ennalta määrättyä päämäärää. Vuonna 1951 solmittiin Euroopan Hiili- ja Teräsyhteisö, nykyisen EU:n juuri.²

Sekä Paneurooppa että EU olivat maailmansodan jälkeisiä unelmia kestävästä rauhasta. Suurimpana erona Paneuroopalla oli selvät tavoitteet ja perustelut. Se halusi Eurooppaan yhden kansallisvaltion viimeistään kahden vuosikymmenen kuluttua. Käytännön keinoista varsinkin alkuaikoina oltiin vähäpuheisia, kaikkien maiden oli kuitenkin osallistuttava. Lähtökohtana yhtyneelle Euroopalle oli kulttuurin perustuva eurooppalainen kansa. Vasta monen vuoden jälkeen tulivat taloudelliset suhteet ja tällä se pääsi edes lähelle tavallista kadunmiestä. Ylipäätään paneurooppalaisuus perustui liikaa filosofiaan ollakseen poliittisesti merkittävä liike.

Paneurooppalaisuus haki ja sai kannattajia samoista piireistä kuin nationalismit alkuvaiheissa ennenkin: kirjailijoita ja filosofejä. Henkilöinä paneurooppalaiset eivät myöhemminkään nousseet Suomessa merkittäviin tai vaikuttaviin poliittisiin virkoihin. He säilyivät loppuelämänsä ajan niissä piireissä, joissa he Paneuroopan huippuaikoina olivat. Joskus he nousivat kritisoimaan vallitsevaa järjestelmää kohtaan mutta laskeutuivat nopeasti takaisin kammioihinsa.

Paneurooppalaisuuden harrastajien suhteet olivat henkilökohtaisella tasolla ristiriitaisia. Vaikka Erkki Vala saattoi olla yksityiselämässään sydämellinen ihminen, hänen keinonsa nostattaa

---

¹ Alter 1989, 91.

keskustelua provosoinneilla tekivät hänen julkisesta kuvasta vähemmän mukavan ja suorastaan aggressiivisen. Eino Kaila osoitti peittelemättömästi kyllästymisensä, jos seura tai puheenaihe ei kiinnostanut. Johannes Öhquist varoitteli Coudenhove-Kalergia Jarno Pennasesta. Näiden suhteiden takia yhteinen esiintyminen oli hankalaa ja kuva liikkeestä jäi hajanaiseksi.

Paneurooppa oli liberaalinationalistinen liike. Se ei ollut liberaalinen vain kriteerien (yhteinen eliitti ja kulttuuri) puolesta vaan myös evoluution lakien takia. Kehitys ei voinut pysähtyä saavutetulle tasolle. Siitä vihjasivat taloudellinen ja teknologinen kehitys, mutta myös ihmisyyden jatkuva muuttuminen. Muuttumisen suunnasta oltiin kahta mieltä. Eino Kaila esitti ihmisyyden kasvaneen elämellisestä laumatunteesta individualismiksi, jolle ryhmän merkitys on mitätön. Nuorten *Tulenkantajien* mielestä kehitys kulki päinvastaisesti: Luolamies oli ollut yksilö sanan puhtaimmalla merkityksessä ja vain kollektiivisuuden tunteen kasvaessa kehitys ylipäättään oli mahdollista. Ensimmäisen maailmansodan kokemukset herättivät tajuamaan koko ihmiskunnan yhteyden. Kun liikkeen taustalla olevat aatteet ovat tällä tavoin vastakkaiset, käytännön toimista sopiminen on luonnollisesti vaikeaa.

Mieltymystä erilaisiin ihmiskäsityksiin voidaan osin selittää sukupolvilla. Yleensäkin vitalismin korostaman intuition, kollektiivisuuden ja elämänjanon kannatus oli suosittua nuorten parissa. Yleisesti Paneurooppaa kannatettiin, koska sen kautta vastustettiin kansallista kapeaa politiikkaa. Toisaalta vanhemmilla liittoutuminen Neuvostoliittoa vastaan oli selvemmin esillä. Sukupolviteoria ei alkuaankaan tarjoa selitystä syytä Paneuroopan kannattamiselle, sillä suurin osahan kustakin sukupolvesta jäi sen ulkopuolelle, ei esimerkiksi sitä, miksi vitalismin vaikuttaneista nuorista toinen valitsi yhteisökseen Suomen ja toinen Euroopan kansan. Suurin osa eroista johtuu yksinkertaisesti siitä, että he olivat kukin omia persoonallisuuksia.

Paneuroopan nationalistisen liikkeen johtajana Coudenhove-Kalergi yritti ensimmäiseksi ottaa yhteyttä kaltaisiinsa yhteiskunnan eliittiin, jotta nämä toimisivat paneurooppalaisen liikkeen herättämiseksi. He eivät kuitenkaan lämmenneet, ja seuraavaksi Coudenhove-Kalergi pyrki itse luomaan massaliikettä. Tämäkin epäonnistui tarkoituksessaan, mutta Suomessa Paneurooppa nousi keskustelun aiheeksi. Keskustelun vilkastuessa Ranskan pääministeri Aristide Briand teki aloitteen

---

² Arter 1993, 114-118; Mikkeli 1994, 125-128; Tuomainen 1994, 253; Toivanen 1996, 49-56. Paneurooppalainen liike toimii yhä ja sen internet-sivut löytyvät osoitteesta: www.paneuropa.org.

Kansainliitossa, mutta Coudenhove-Kalergi teki jälleen muutoksen liikkeensä suunnassa ja alkoi painottaa taloudellisen yhteistyön tehokkuutta matkalla poliittiseen yhteyteen.

Suomessa Rauhanliitto vastusti Paneurooppaa lähinnä sen Kansainliitto-vastaisuuden takia, mutta myös epäillen sopimusten johtavan vahvaa poliittiseen yhteyteen. Sen sijaan se korosti taloudellisia suhteita naapurimaiden kesken. Samaa tähdensi Suomen hallitus Ensio Hiitosen nimiin laitettussa artikkelissa. Pohjoismaiseen suuntaukseen oli haluja jo paneurooppalaisuuden käydessä huipullaan. Vasta muutama vuosi myöhemmin Suomi pystyi liittymään Oslon sopimukseen ja eduskunnan julistuksella Suomen viralliseksi linjaksi tuli yhteistyö Skandinavian maiden kanssa.

Myös yksi ensimmäisistä Paneuroopan suomalaisista kannattajista Gunnar Landtman perusteli vasta myöhemmissä kirjoituksissaan taloudellisten suhteiden johtavan kiinteämpään yhteistyöhön muilla aloilla. Ehkä suurempi muutos oli Paneuroopan äänekkäimmän tukijan, Erkki Valan, ja hänen toimittamiensa lehtien kohdalla. Ennen Briandin esitystä paneurooppalaisuus henkilöityi hyvin pitkälle häneen ja *Tulenkantajat*-aikakauslehteen. Vuonna 1932 palannut lehti kannatti avoimesti yhteyksiä muihin Pohjoismaihin.

Täytyy muistaa myös Hiili- ja terässopimuksen olleen samanlainen alueellinen sopimus tiukasti taloudellisella alalla. Joten Oslon sopimusta voi pitää tärkeämpänä vaikuttajana EU:n historiassa kuin Briandin aloitetta. Aikalaisten keskuudessaan käymä keskustelu osoitti uusia mahdollisuuksia yhteistyöhön ja niitä alettiin myös soveltaa. Paneurooppalaisuudelle alueelliset sopimukset olivat väärä keino tavoitteeseen, koska mukana eivät olleet kaikki Euroopan valtiot.

Paneurooppalaisten kansa oli riippuvainen ainoastaan kulttuurista, joka määritelmänsä mukaan on kaikkea mitä me teemme. Sellaisesta kehyksestä emme voi irtaantua, joten paneurooppalaisten kansa oli vahva eikä tarvinnut tuekseen valtiota. Euroopan kansallisvaltioon tähdännyt liike kuitenkin yritti liittoutua olemassaolevien valtio-organisaatioiden kanssa. Samaa olivat tehneet kansalliset liikkeet aiemminkin ja tuolloinkin liike oli muuttanut olemustaan. Paneuroopan tapauksessa muutos oli niin suuri, että kansallisvaltioiden johtajien voidaan sanoa suorastaan vesittäneen aiemman hankkeen. Niin teki Briand ja niin teki myös Procopé. Tällaisen työn yhteydessä on vaikea puhua kansallisista tulkinnoista ja mitä paneurooppalaisuus kertoo suomalaisuudesta, mutta ainakin valtion saaminen yhdistykseen oli niin tärkeää, ettei sitä voida ohittaa. Auktoriteetit olivat tärkeämpiä kuin itse asia.

Suomessa oli Paneuroopalla samat syyt kannatukselle, samasta yhteiskunnan sivistyneistöstä tukijoita ja samanlainen juuttuminen marginaaliin kuin muuallakin Euroopassa. Vaikka poliittinen yhteys jäi saavuttamatta, Suomi oli kulttuurisesti osa Eurooppaa. Vaikka paneurooppalaiset puhuivat nimenomaan eurooppalaisesta kansasta, heidän kansallisuuden käsitteellä oli lähtökohdat suomalaisessa perinteessä. Näin paneurooppalaisuus kertoo myös suomalaisuudesta ilman vertailevaa tutkimustakin.

Paneuroopan takana oli alusta alkaen vastakkainasettelu venäläisyyden kanssa. Neuvostoliiton muodostuminen entisestään lisäsi uhkaa ja ilmensi voimakkaammin eroja. Venäjä oli niin poliittisesti kuin sivistykseltään eri maata. Rajamaana Suomessa Neuvostoliiton vastaisuus korostui, sillä muualla Euroopassa uhkana oli keskinäinen sota, jollaista Suomen kohdalla ei voitu kuvitellakaan. Esimerkiksi hallituksen yleisestä linjasta poiketen ulkoasiainministeri Procopé, entinen aktivisti, ei kannattanut alueellisia liittoumia. Taustalla oli mahdollisimman suurten turvallisuustakeiden saaminen itänaapurია vastaan.

Paneurooppalaisuus oli ylikansallisuutta, joka sisältäisi kielten erottamat eurooppalaiset kansat. Se vastusti kansallisten liikkeiden hurmoksellisuutta, varsinkin kun kielikansoilla ei ollut perusteluja. Lisäksi kansoja pidettiin yllä alentamalla muita koulutuksessa ja tiedotuksessa. Välttämättömänä seurauksena olisi sota, jonka jälkeen Neuvostoliitto valloittaisi koko Euroopan. Vaikka paneurooppalaisuus kritisoi kansallisten liikkeiden vastakkainasettelua, se syyllistyi itse samaan.

Toisaalta venäläisyyden vastaisuus oli ainoa asia, jolla tultiin lähelle tavallisia suomalaisia. Kuitenkin se oli jo merkittävä osa suomalais-kansallista liikettä, jolloin paneurooppalaisuuden suosio ei venäläisvastaisuuden takia kasvanut vaan sai aitosuomalaisilta hyväksymätöntä torjuntaa. Vaikka paneurooppalaisuutta ei voida selittää pelkästään kansallinen/kansainvälinen -dikotomialla, suomalais-kansalliset siten asiaan suhtautuvatkin. Se esitti vain kansallisen tietoisuuden kasvun vahvistavan puolustuskykyä, jota ulkopuoliset vaikutteet puolestaan heikentäisivät. Suomalaisuus oli heikkoa, se näki uhkia kaikessa valtakunnanrajojen takaa tulevilla aatteilla. Keskustelu paneurooppalaisuudesta osoitti osaltaan niiden hatarat perustelut ja idealistisuuden.

Paneurooppalaiset tosin yrittivät selittää olevansa myös suomalaisuuden asialla. Heidän mukaansa suomalaisuus oli osa eurooppalaisuutta ja siksi eurooppalaisuuden ajaminen parasta tukea myös

suomalaiselle kulttuurille. Tulenkantajien julistusta lukuun ottamatta kaikki paneurooppalaiset olivat individualisteja, eli ajattelivat yhteisön menestyvän yksilöiden henkilökohtaisten menestysten kautta. Täten myös yhden kansallisuuden menestys koituisi eurooppalaisen ylikansallisuuden hyödyksi. Kuuluminen tähän suurempaan yhteyteen täytyi saada paremmin esille, jotta eurooppalaiset kansallisuudet eivät kilpailisi keskenään ja hyötyisivät vain toistensa kustannuksella.

Briandin aloitteen myötä keskustelut Euroopan yhdentymisestä siirtyivät poliittisen historian puolelle. Aloitetta ei kuitenkaan pidä yliarvioida varhaisena integraation yrityksenä, vaan sitä tärkeämpiä olivat aikalaiskeskustelun muut osallistujat. Tietenkin Briandin aloite toi yhdentymisen aatteen suuremmassa laajuudessa keskusteluun, kun vastustajat ryhtyivät kritisoimaan sitä. Tällöin vasta moni puoli-innostunut, kuten Herman Gummerus, löysi aiheen.

Kaikenkaikkiaan poliittisen historian tutkiminen muista kuin virallisista, poliittisista lähteistä on osoittanut merkittäviä eroja aatteen sisällä. Hallitusten tasolla liikuttaessa tulisi esille vain pienen ryhmän kanta. Lisäksi sen tason tekstit sisältävät varauksia, toisin sanoen poliittisia tavoitteita. Lehtien palstoilla yksityishenkilön oli helpompi esiintyä ja julistaa kantojaan. Näitä onkin ilmennyt miltei laidasta laitaan. Tutkijallekin 1920- ja 1930-luku näyttäytyivät ennen tutkimuksen aloittamista monoliittisena suomalaisuuden rakentamisena. Tämä kuva on murentunut täysin.

Kaikille osapuolille oli hyödyllistä sekoittaa Coudenhove-Kalergin Paneurooppa ja Briandin Euroopan Yhdysvallat. Tavallaan puhuttiin samasta aiheesta, joka levisi muuttumattomana saavuttaen uusia tukijoita tai jota leimattiin epäisänmaalliseksi. Eräs pieni ero oli, joka näkyy parhaiten *Hakkapeliitan* kahdessa artikkelissa (Gummerus ja Wirkkala). Kannattajien oli helpompi puhua Yhdysvalloista, sillä se viittasi taloudelliseen vaurauteen ja liittovaltioon Atlantin toisella rannalla eikä niin selvästi yhtenäiseen valtioon. Vastustajat puolestaan halusivat korostaa jälkimmäistä, jossa pieni osa suurta Paneurooppaa kärsisi tärkeämpien osien kasvaessa. Kuitenkin Coudenhove-Kalergi oli valinnut Paneuroopan juuri päinvastaisesta syystä. Suomennettuina käsitteiden merkitykset vaihtuivat.

Suomen ulkopolitiikka keskittyi toisen maailmansodan jälkeen toiseen ilmansuuntaan kuin ennen sitä. Nyt tehtäväksi tuli osoittaa Neuvostoliitolle halua luottamuksellisiin suhteisiin. Tästä huolimatta ennen Euroopan Neuvoston perustamista syntynyt European Movement -liike sai Suomessakin jalansijaa ja innokkaan tukijan kotimaahan palanneesta, entisestä ulkoministeristä ja

paneurooppalaisen yhdistyksen puheenjohtajasta, Hjalmar Procopéesta. Tämä vaihe Suomen poliittisessa historiassa on jäänyt vaille tutkimusta.

Ainakin Paneurooppa osoittaa sen, etteivät nations by design -teoriat toimi. Kansakuntaan tarvitaan paljon enemmän kuin eliitin kirjoittamat toimintaohjeet ja profetiat. Tämä on myös nykyisen EU:n ongelma. Vaikka kansa ja valtio eivät kuuluakaan enää tiiviisti yhteen ja kansan merkitys on suuresti muuttumassa, valtiollisille laitoksille kaivataan yhä historiaa. EU esittää itsensä monikulttuurisena yhteisönä, jolla on yhteinen perusta. Tarkemmin erittelemättä sitä pyritään suojelemaan perussopimuksia myöden.³ Mikä tahansa viittaaminen menneisyyden tapahtumiin viittaa myös jäsenvaltioiden välisiin kiistoihin, ja siksi niistä vaietaan. Yhteisen historian rakentaminen sellaiselle perustalle on vaikeaa.

Euroopan kansoilla on monia yhtäläisyyksiä mutta samalla huomattavia eroja. Paneurooppalaisessa keskustelussa eroista nousi esille jako ns. historiattomiin eli pitkään ilman valtiota olleiden kansoihin, joihin Suomikin kuului, ja ns. valtiollisiin kansoihin. Edellisten tapauksessa historiaa tapahtui valtioiden ulkopuolellakin. Suomen paneurooppalaiset vetosivat eurooppalaisuuden olevan kehittyneen aikojen kuluessa valmiiksi poliittiseen todellisuuteen.

Nykyaikana käsitteet kansalaisuus, kansallisuus ja valtio ovat eriytymässä. Globalisoituminen, ihmisoikeuskeskustelut ja alueellistuminen ovat johtaneet kansallisvaltion merkityksen vähenemiseen. Ihmisten oikeudet ja velvollisuudet määritellään sen sijaan kansainvälisillä sopimuksilla, mutta toisaalta identiteetit ovat yhä partikulaarisia ja perustuvat suurelta osin alueisiin. Voidaankin puhua 'postnationaalisesta kansalaisuudesta', jossa eriperustaisilla yhteisöillä on mahdollisuus toimia samalla laajalla kentällä.⁴

Juuri tämän takia mahdollisen Euroopan kansan ei voida odottaa olevan samanlainen kuin entiset mutta isompi. Silti nykyinen EU:n identiteettipolitiikka rakentuu hyvin paljon 1800-luvun nationalismien pohjalle: lippu, päivä, hymni. Lisäksi eurooppalaisen kulttuurin eri ilmenemismuodoista esitetään vain alueisiin perustuvat kulttuurit, muista kuten siirtolaisidentiteeteistä vaietaan. Uutta taloudellista ympäristöä eli unionia tarjotaan identiteetin ytimeksi entisten, erityisesti kansallisvaltion, kustannuksella. Kyseenalaista on myös se, kuinka

---

³ Möttönen 1998, 80-90.

⁴ Möttönen 1998, 70.

paljon tarjotut symbolit kuvaavat eurooppalaisuutta eivätkä pelkästään läntisiä arvoja, eli tuleeko Euroopan kansallisuus muodostumaan useille ominaisuuksille vai levittäytyykö niistä yksi muiden yli. Kaikesta virallisuudesta huolimatta tämä unity in diversity -ajatus ei ole saanut ilmaa alleen.⁵

Paneurooppa sopisi omalta osaltaan huonosti siihen historialliseen kertomukseen, joka päättyisi EU:iin ja muodostaisi osan sen kansallisesta historiasta. Kaksi seikkaa puhuu sitä vastaan: Paneuroopan kaksi tärkeintä syytä oli vastustaa sekä Neuvostoliittoa että tunteisiin vetoavaa kansallisvaltiota. Toisaalta kommunismin vastustaminen on ollut puhumattoman tärkeä EU:n kehityksessä, ja sen romahdus on vaikeuttanut integraation legitimaatiota eikä vastaavaa uhkakuvaa ole näköpiirissä. Muutenkin Paneurooppa oli suorastaan rasistinen ylimielisyydessään muita maanosia kohtaan ja vakuuttunut itseriittoisuudestaan. Ylipäätään kansan rakentaminen ulkoista vihollista vastaan on varsinkin pidemmän päälle kyseenalaista. Sen sijaan Euroopan tulisi etsiä sisältään oma tiensä.

Jälkimmäinen puolestaan on mahdoton yhtälö. Kuitenkin Paneuroopan ylikansallisuus kelpaa hyvin esimerkiksi EU:n identiteettipoliitikalle. Paneurooppalaisuus ylitti kollektiivisten identiteettien absoluuttisuuden sallien ihmisten olla eurooppalaisia ja suomalaisia yhtä aikaa. Monikulttuurisen Rooman valtakunnan Marcus Tullius Cicero sanoi jokaisella olevan kaksi isänmaata: luonnollinen syntymäalue ja lain sitoma yhteisö. Valinnan paikassa uskollisuus piti ilman muuta osoittaa jälkimmäiselle, sillä edelliseen sitovat kaikki muut yhteydet.⁶ Vaikka Euroopan Unioni muuten ei kaipaakaan historiallista taustaa, antiikin sivistystä ei voida sivuuttaa. Ja vaikka periaate ei mahdollistakaan tunteisiin vetoavaa kansallisvaltiota, sen omaksuminen nykyisen kansallisuuden käsitteen aikana on perusta EU:n identiteetille. Se ei kuitenkaan määrittele, miten poliittista yhteisöä voidaan muuttaa. Tällöin perusaatteesta tulee pelkästään vallitsevien olojen puolustaja.

Risto Alapuron mukaan suomalainen eliitti on joutumassa samanlaiseen ristiriitatilanteeseen kuin autonomian aikana, kenelle osoittaa lojaalisuutta: ylöspäin hallitsijalle vai alas kansalle. Ennen sortokausia valinta oli selvä: Yrjö Koskinen vakuutteli suomalaisten puolustavan Venäjän valtakunnan osan lisäksi omaa kansallista ja valtiollista asemaa. Koskisen kansallisliike korosti

⁵ Smith 1991, 174-175; Mikkeli 1998, 20-22; Möttönen 1998, 64-79. Smithin mukaan edellinen on ainoa mahdollisuus, jälkimmäinen ei ole enää eurooppalaisuutta.

⁶ Isaksson&Jokisalo 1998, 22.

muutenkin olemassaolevan hallinnon säilyttämistä ja uskollisuutta keisarille.⁷ Samalla pitää tosin muistaa, ettei Koskinen millään muotoa tuntenut itseään venäläiseksi.

Uuden poliittisen tilanteen myötä Euroopan historiaa on syytä pohtia uudelleen, vaikkei sitä kirjoitettaisikaan kansalliseen muottiin. Ennen Euroopan historia samastui maailmanhistorian kanssa, mutta nykyään sen on oltava muutakin kuin läntisten arvojen ja joukkojen levittäytymistä kolonisaation merkeissä. Toinen ristiriita ilmenee suhteessa kansallisiin historioihin. Miten useasta saadaan yksi eurooppalainen historia? Tärkein seikka on korkeiden ihanteiden (vapauden, veljeyden, tasa-arvon, yhdentymisen, keskinäisen yhdenvertaisuuden ja suvaitsevaisuuden) ohella ottaa huomioon vähemmän kunniakkaat tapahtumat, miljoonia ihmisiä tappaneet kansanmurhat niin Euroopassa kuin muuallakin.⁸

On kuitenkin havaittavissa eräänlaista Euroopan kansallishistorian kirjoittamista. Esimerkiksi omasta kritiikistään huolimatta Heikki Mikkeli otsikoi yhden luvun ”yhdentymiskehityksen vähittäinen voittokulku”. Samoin kritiikkiä esittäneen Johan Galtungin mukaan EU:ssa on kyse siitä, että eurooppalainen ylikansallisuus etsii instituutioita eikä päinvastoin.⁹ Unionin kansallisen historian kirjoittaminen on lähes mahdotonta muuttuneen kansallisuuden takia. Pyrkimyksistä huolimatta politiikka ohjaa historiantutkimusta eikä kansallinen viitekehys ole ainoa, joka käyttää hyväkseen täysin muihin tarkoituksiin tehtyjä tutkimuksia.

Tutkimuksen loppusanoiksi on turha odottaa ennustuksia Suomen tai EU:n tulevaisuudesta. Poliittinen kehitys riippuu paljolti siitä, miten ihmiset valitsevat yhteisöjään. Ehkä näitä valintoja voidaan ohjata osittain poliittisilla päätöksillä, mutta kaikenkaikkiaan ne määräytyvät ihmisten jokapäiväisten tekojen ja valintojen kautta. Ihmisten identiteetit ja samaistumiskohteet tule säilymään samoina ja täten myös kollektiiviset identiteetit eli yhteisöt muuttuvat.

⁷ Klinge 1972, 76; Liikanen 1995, esim. 224; Alapuro 1998.

⁸ Galtung 1994, 222-225; Mikkeli 1998, 22-26.

⁹ Mikkeli 1994, 187-188; Galtung 1994, 220.

Lähteet:**ALKUPERÄISLÄHTEET:****Arkistolähteet:**

Kansallisarkisto:

Procopén arkisto. Hj. Procopén kokoelma. C Dossierit a. vuosilta 1918-1935. Kansio 62:
Pan Europa.

Edistyspuolueen arkisto. Kansallisen Edistyspuolueen kokoelma. C pöytäkirjat Ca Pöytäkirjat.
PR 54 Puoluekokousten pöytäkirjat liitteineen
PR 56 Puoluetoimikunnan pöytäkirjoja liitteineen
PR 58 Puolueneuvoston pöytäkirjoja liitteineen

Ulkoasiainministeriön arkisto:

Ryhmä 15. Osasto VII. Asia 35 a: Paneurooppalainen liitto.

Ryhmä 15. Osasto VII. Asia 35 b: Euroopan valtioiden liittoa kosk. Briandin aloite.

Procopé 1930. Ulkoasiainministeri Procopén alustuspuhe Suomen paneurooppalaisen liiton
perustavassa kokouksessa toukokuun 2 p:nä 1930.

Ryhmä 15. Osasto VII. Asia 35 d: Eurooppaliiton tutkimuskomissioni.

Ryhmä 15. Osasto VII. Asia 35 e: Eurooppaliiton tutkimuskomissioni.

Ryhmä 15. Osasto VII. Asia 35 f: Eurooppaliiton tutkimuskomissioni. Asiakirj.

Ryhmä 15. Osasto VII. Asia 35 g: Eurooppaliiton tutkimuskomissioni. Asiakirj.

Ryhmä 43. Osasto A. Asia Itävalta: Paneuroopan maatalouskonferenssi Wienissä.

Aikalaiskirjallisuus:

Aikakauslehdet: (tärkeimmät artikkelit yksilöity)

Aamu. Perheaikakauskirja 1927-1932.

Finsk Tidskrift 1927-1932.

Hakkapeliitta. Suomen suojeluskuntajärjestön äänenkannattaja 1930.

Itsenäinen Suomi. Puolueeton kuukausijulkaisu 1929-1931.

Jokaviikko 1928.

Nya Argus 1927-1932.

Rauhaa kohti. Maailmanrauhaliikkeen äänenkannattaja Suomessa 1925-1932. (Alanimeke v. 1929)

Suomen Heimo. Kansallis-poliittinen aikakauslehti 1929-1931.

Tulenkantajat. Kahdesti kuussa ilmestynvä aikakauslehti. 1928-1930.

Tulenkantajat. Tulenkantajien seuran äänenkannattaja. 1932-1933.

Tähystäjä. Poliittis-kirjallinen viikkolehti 1928-1930.

Valvoja-Aika 1927-1932.

Artikkelit ja kirjat:

- Aikalaiskirja 1934.** *Aikalaiskirja. Henkilötietoja nykypolven suomalaisista 1934.* Otava Helsinki 1933.
- Coudenhove-Kalergi 1931.** Coudenhove-Kalergi, Richard: *Stalin & Kumpp.* Suom Eino Palola. Otava Helsinki 1931.
- Coudenhove-Kalergi 1930.** Coudenhove-Kalergi, Richard N.: *Paneurooppa.* suom Weikko Pakarinen. WSOY Porvoo 1930.
- Erich 1924.** Erich, Rafael: *Valtio I. Oikeudellinen rakenne.* teoksessa *Valtiotieteiden käsikirja IV. Aakkosellinen tietoteos* (Päätoim. Leo Harmaja) s. 327-331 Tietosanakirja-osakeyhtiö Helsinki 1924.
- Ervast 1933.** Ervast, Pekka: *Eurooppalaisia näköaloja. Helsingin esitelmiä syksyllä 1929.* Ruusu-risti-kirjasto n:o 42. Ruusu-ristin kirjallisuusseura r.y. ja Kristosofinen kirjallisuusseura r.y. Ensimmäinen painos 1933. II painos 1983.
- Forsman 1923.** Forsman, Jaakko: *Saint-Simon, Claude Henry de.* teoksessa *Valtiotieteiden käsikirja III. Aakkosellinen tietoteos* (Päätoim. Leo Harmaja) s. 304-306. Tietosanakirja-osakeyhtiö Helsinki 1923.
- Forsman 1935.** Forsman, Jaakko: *Mihin olemme menossa? Aikamme arvostelua.* Otava Helsinki 1935.
- Gripenberg 1930.** Gripenberg, Bertel: *Pan-Europa och Europas fara.* Finsk Tidskrift 1930 I, 363-369.
- Grotenfelt 1921.** Grotenfelt, Arvi: *Kansallisuus.* teoksessa *Valtiotieteiden käsikirja. Aakkosellinen tietoteos* (Päätoim. Leo Harmaja) s. 411-418 Tietosanakirja-osakeyhtiö Helsinki 1921.
- Grotenfelt 1930.** Grotenfelt, Arvi: *"Pan-Eurooppa", - Yleis-Eurooppalainen liitto.* julkaisussa Kansanvalistusseuran Kalenteri 1931. Otava. Helsinki 1930. 53-64.
- Gummerus 1931.** Gummerus, Herman: *Pan-Eurooppa.* Itsenäinen Suomi 1931:2, 18-20.
- Hiitonen 1931.** Hiitonen, Ensio: *Kansainliitto ja Euroopan yhteyspyrinnöt.* Valvoja-Aika 1931, 394-404.
- Kaila 1925.** Kaila, Eino: *"Aitosuomalaisuudesta".* Valvoja-Aika 1925, 186-194.
- Kaila 1931a.** Kaila, Eino: *Uudenvuoden mietteitä.* Aamu 1931:1, 5-8.
- Kaila 1931b.** Kaila, Eino: *Paneurooppalaisuus nykyisessä vaiheessa.* Uusi Suomi 22.3.1931.
- Kaila 1934.** Kaila, Eino: *Eurooppalainen kansakunta. 28. VII 1914 - 28. VII 1934.* Uusi Suomi 28.7.1934.

- Kaila 1921.** Kaila, Erkki: *Aikojen murroksia. Ajatuksia Euroopan kohtalosta.* Otava Helsinki 1921.
- Kuka kukin oli.** *Kuka kukin oli. Henkilötietoja 1900-luvulla kuolleista julkisuuden suomalaisista.* Otava Helsinki 1961.
- Kuka kukin on.** *Kuka kukin on. Henkilötietoja nykypolven suomalaisista 1950.* Otava Helsinki 1949.
- Kytömaa 1927.** Kytömaa Ensio: *Euroopan Yhdysvalloista.* *Itsenäinen Suomi* 1927:10, 162-164.
- Landtman 1927.** Landtman, Gunnar: *"Europas förenta stater".* *Nya Argus* 1927:20, 233-236.
- Landtman 1932.** Landtman, Gunnar: *Idén om Europas Förenta Stater.* *Finsk Tidskrift* 1932 I:, 99-116.
- Landtman 1933.** Landtman, Gunnar: *Kansainväliset vastakohtat sosiologian valossa.* *Rauhaa kohti* 1933:24, 195-197.
- Lesch 1933.** Lesch, Bruno: *Självständighetsmännen och den nationella romantiken på Gustav III:s tid.* *Historiska och litteraturhistoriska studier* 9 1933, 283-305.
- Manninen 1929.** V. Manninen: *Aitosuomalaisuuden suhde pan-eurooppalaisuuteen.* *Suomen Heimo* 1929:12, 260-262.
- Pekkanen 1929.** Pekkanen, August: *Keskustelua Paneuropasta. Euroopan Yhdysvallat-ajatus.* *Tähystäjä* 1929:40, 9-10.
- Ruutu 1929.** Ruutu, Yrjö: *"Euroopan Yhdysvallat" II. Coudenhove-Kalergin Pan-Eurooppasuunnitelma.* *Tähystäjä* 1929: 22, 5-7, 15.
- Salomaa 1924.** Salomaa, J.E.: *Mitä on kansallisuus?* *Valvoja-Aika* 1924, 455-465.
- Ståhlberg 1987.** Ståhlberg, Ester: *Ester Ståhlbergin sodan ja rauhan vuodet. Päiväkirja 1935-1947.* (Toim. Hilka ja Olli Vitikka.) WSOY Porvoo 1987.
- Suolahti 1935.** Suolahti, Gunnar: *Suomalaisen kansallistunteen synty* teoksessa *Suomen kulttuurihistoria III. Säätö-yhteiskunnan aika 2.* (toim. Gunnar Suolahti et.al.) s. 516-524. WSOY Jyväskylä 1935.
- Teljo 1930.** Teljo, Jussi: *Katsaus ulkomaihin. Briandin ehdotus "Euroopan Yhdysvaltain" luomisesta.* *Valvoja-Aika* 1930, 295-300.
- Topelius 1930.** Topelius, Zachris: *Maamme kirja. Lukukirja Suomen alimmille oppilaitoksille.* 34., korjattu painos. (Näköispainos 1993) WSOY Porvoo 1930.
- Voionmaa 1928.** Voionmaa, Väinö: *Maailmanhistorian uusin vaihe. Lyhyt yleiskatsaus.* Kustannusosakeyhtiö Kansanvalta Helsinki 1928.
- Vala 1929a.** Vala, Erkki: *Uusi vuosi - uusi aika.* *Tulenkantajat* 1929:1-2, 2.

Vala 1929b. Vala, Erkki: *Tämän hetken suurin kysymys. Kuka on vanhoillinen? Mikä on uutta?* Tulenkantajat 1929:6-7, 110-113.

Vala 1929c. Vala, Erkki: *Geneve, Geneve, Geneve!* Tulenkantajat 1929:16, 254-255.

Vala 1930. Vala, Erkki: *Leijonajuhla.* Otava Helsinki 1930.

Vala 1933. Vala, Erkki: *Tulenkantajien vaiheet 1924-32. Historiikka ja käsitteiden selvittelyä.* Tulenkantajat 1933:6, 1-2.

Öhquist 1929a. Öhquist, Johannes: *Paneuropa. Uusi aate, joka leviää maasta maahan.* Aamu 1929:1, 8-9.

Öhquist 1929b. Öhquist, Johannes: *Paneuropa-aatteen rinnakkaisliike. Rauhan-aate (Pasifismi).* Aamu 1929:2, 44-46.

KIRJALLISUUS:

Ahtiainen&Tervonen 1996. Ahtiainen, Pekka & Tervonen, Jukka: *Menneisyyden tutkijat ja metodien vartijat. Matka suomalaisen historiankirjoitukseen.* SHS Vammala 1996.

Ahvenainen&Vartiainen 1982. Ahvenainen, Jorma & Vartiainen, Henri J.: *Itsenäisen Suomen talouspolitiikka* teoksessa *Suomen taloushistoria 2. Teollistuva Suomi.* (Toim. Jorma Ahvenainen, Erkki Pihkala ja Viljo Rasila) Tammi Helsinki 1982.

Alapuro 1973. Alapuro, Risto: *Akateeminen Karjala-Seura. Ylioppilasliike ja kansa 1920- ja 1930-luvulla.* WSOY Helsinki 1973.

Alapuro 1998. Alapuro, Risto: *Sivistyneistön ambivalentti suomalaisuus* teoksessa *Elävänä Euroopassa. Muuttuva suomalainen identiteetti.* (Toim. Pertti Alasuurtari ja Petri Ruuska) s. 175-189. Vastapaino Tampere 1998.

Allardt 2000. Allardt, Erik: *Yhteiskuntatieteet* teoksessa *Suomen tieteen historia 2. Humanistiset ja yhteiskuntatieteet.* (Päätoim. Päiviö Tommila) s. 474-535. WSOY Porvoo 2000.

Alter 1989. Alter, Peter: *Nationalism.* Saksankielinen alkuteos Nationalismus, käänös Stuart McKinnon-Evans. Edward Arnold London 1989. Reprinted 1990.

Arter 1993. Arter, David: *The Politics of European Integration in the Twentieth Century.* Dartmouth Cambridge 1993.

Anderson 1989. Anderson, Benedict: *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism.* Verso London 1983. Fifth impression 1989.

Bugge 1995. Bugge, Peter: *Europe 1914-1945: the nation supreme* teoksessa *The History of the Idea of Europe* (ed. Kevin Wilson & Jan van der Dussen) s. 83-149. Rev.Ed. Routledge Glasgow 1995.

- Deutsch 1969.** Deutsch, Karl W.: *Nationalism and Its Alternatives*. Alfred A. Knopf New York 1969.
- Engman 1990.** Engman, Max: *Valtakunnallinen, suomalainen vai suomenruotsalainen näkökulma? Ruotsinkielisestä historiantutkimuksesta Suomessa* julkaisussa *Historia Nyt. Näkemyksiä suomalaisesta historiantutkimuksesta* (toim. Pekka Ahtiainen et. al.) s. 39-63. WSOY Juva 1990.
- Galtung 1994.** Galtung, Johan: *The Emerging European Supernationalism* teoksessa *Toward a European Nation? Political Trends in Europe. East and West, Center and Periphery* (ed. Max Haller & Rudolph Richter) s.212-225. M.E.Sharpe London & Armonk 1994.
- Gellner 1988.** Gellner, Ernest: *Nations and Nationalism*. Basil Blackwell Oxford 1988.
- Haavikko 1976.** Haavikko, Ritva: *Johdanto niille, jotka eivät paljon tiedä tulenkantajista* teoksessa *Kirjailijat puhuvat. Tulenkantajat*. (toim. Ritva Haavikko) s. 13-40. SKS Vaasa 1976.
- Halila 1969.** Halila, Aimo: *Väinö Voionmaa*. Tammi Helsinki 1969.
- Hobsbawm 1994.** Hobsbawm, Eric: *Nationalismi*. Alkuteos *Nations and Nationalism since 1780* (2.ed) Suom. Jari Sedergren, Jussi Träskilä, Risto Kunnari. Vastapaino Jyväskylä 1994.
- Hroch 1985.** Hroch, Miroslav: *Social preconditions of national revival in Europe. A Comparative Analysis of the Social Composition of Patriotic Groups among the Smaller European Nations*. Cambridge University Press 1985.
- Huovio 1970.** Huovio, Ilkka: *Pasifismi ensimmäisen maailmansodan päättymisestä nykypäiviin* teoksessa *Rauhanajatus historiassa. Historian aitta XVIII*. (Toim. Jaakko Suolahti, Olli Vehviläinen, Markku Järvinen) Historian ystävien liitto WSOY Helsinki 1970.
- Hämäläinen 1968.** Hämäläinen, Pekka Kalevi: *Kielitaistelu Suomessa 1917-1939*. Suom. Osmo Mäkeläinen. WSOY Porvoo 1968.
- Immonen 1987.** Immonen, Kari: *Ryssästä saa puhua...Neuvostoliitto suomalaisessa julkisuudessa ja kirjat julkisuuden muotona 1918-39*. Otava Keuruu 1987.
- Jokisalo&Isakson.** Jokisalo, Jouko & Isakson, Pekka: *Kallonmittaajia ja skinejä. Rasismin aatehistoriaa*. Like ja Suomen rauhanpuolustajat Helsinki 1998.
- Kallenautio 1985.** Kallenautio, Jorma: *Suomi katsoi eteensä. Itsenäisen Suomen ulkopoliittika 1917-1955*. Tammi Helsinki 1985.
- Kaunismaa 1997.** Kaunismaa, Pekka: *Keitä me olemme? Kollektiivisen identiteetin käsitteellisistä lähtökohdista* julkaisussa *Sosiologia* 1997:3, s.220-230.
- Kaunismaa 1995.** Kaunismaa, Pekka: *Mennyt ja me. Historialliset kertomukset ja kansallinen identiteetti* julkaisussa *Kulttuuritutkimus* 1995:3, s.3-14.

- Klinge 1972.** Klinge, Matti: *Vihan veljistä valtiososialismiin. Yhteiskunnallisia ja kansallisia näkemyksiä 1910- ja 1920-luvuilta.* WSOY Porvoo 1972.
- Koivisto 1992.** Koivisto, Hanne: *Kaksi amerikkaa. Suomenkielisen kulttuuripiirin suhde amerikkalaisuuteen 1920-luvulla* teoksessa *Vampyyrinainen ja Kenkuinniemen sauna. Suomalainen kaksikymmenluku ja modernin mahdollisuus.* (Toim. Tapio Onnela) SKS Jyväskylä 1992.
- Koskimies 1975.** Koskimies, Rafael: *Jaakko Forsman esseistinä* julkaisussa *Suomi* 117:4 1975
- Lehti 1999.** Lehti, Marko: *A Baltic League as a Construct of the New Europe. Envisioning a Baltic Region and Small State Sovereignty in the Aftermath of the First World War.* Peter Lang Frankfurt am Main 1999.
- Leino-Kaukiainen 1991.** Leino-Kaukiainen, Pirkko: *Perinteiden vaalijat vastaan arvojen särkijät. Kulttuuripoliittiset keskustelulehdet Finsk Tidskriftin perustamisesta 1950-luvulle* teoksessa *Suomen lehdistön historia 8. Aikakauslehdistön historia. Yleisaikakauslehdet.* (Päätoim. Päiviö Tommila) s. 397-488. Kustannuskiila Oy Jyväskylä 1991.
- Lemberg 1994.** Lemberg, Magnus: *Hjalmar J. Procopé. Isänmaanystävä ja maailmankansalainen.* Suom. Kauko Kare ja Katariina Kare-Evan. Alea-Kirja Oy Helsinki 1994.
- Liikanen 1995.** Liikanen, Ilkka: *Fennomania ja kansa. Joukkojärjestymisen läpimurto ja Suomalaisen puolueen synty.* SHS Jyväskylä 1995.
- Mikkeli 1994.** Mikkeli, Heikki: *Euroopan idea. Eurooppa-aatteen ja eurooppalaisuuden pitkä historia.* SHS Jyväskylä 1994.
- Mikkeli 1996.** Mikkeli, Heikki: *Kulttuurikriisi sotienvälisessä Suomessa - mikä oli kriisissä?* Historiallinen Aikakauskirja 1996:2, 122-140.
- Mikkeli 1998a.** Mikkeli Heikki: *Eurooppalainen identiteetti ja federalismi* teoksessa *Westfalenista Amsterdamiin. Nykyaika - historia - EU.* (Toimituskunta Eino Lyytinen, Juha Parikka, Jukka-Pekka Pietiäinen) s. 17-38. Eurooppa-tiedotus. Oy Edita Ab Helsinki 1998.
- Mikkeli 1998b.** Mikkeli, Heikki: *Massayhteiskunnan nousu ja eliitin tehtävät* teoksessa *Uusi uljas ihminen eli modernin pimeä puoli* (toim. Marja Härmänmaa ja Markku Mattila) s. 20-40. Atena Kustannus Oy Jyväskylä 1998.
- Möttönen 1998.** Möttönen, Katja: *Riitasointuja vai tema con variazioni. Eurooppalainen identiteetti EU:n kulttuuritiedonannoissa.* Nykykulttuurin tutkimusyksikkö Jyväskylän yliopisto Saarijärvi 1998.
- Niiniluoto 1996.** Niiniluoto, Ilkka: *Mitä on olla eurooppalainen?* Teoksessa *Euroopan henkinen tila ja tulevaisuus* (toim. Ilkka Niiniluoto ja Paavo Löppönen) s. 19-67. WSOY Juva 1996.

- Nygård 1982.** Nygård, Toivo: *Suomalainen äärioikeisto maailmansotien välillä. Ideologiset juuret, järjestöllinen perusta ja toimintamuodot.* Studia Historica Jyväskyläänsia 25, Jyväskylän yliopisto Saarijärvi 1982.
- Paasivirta 1984.** Paasivirta, Juhani: *Suomi ja Eurooppa II 1918-1939.* Kirjayhtymä Hämeenlinna 1984.
- Pennanen 1970.** Pennanen, Jarno: *Tervetultoa tervemenoa. Jarnon saaga II.* WSOY Porvoo 1970.
- Pietarinen 1974.** Pietarinen, Anja: *Rauhaa kohti kahden sodan välissä. Suomen rauhanliitto ja sen äänenkannattaja "Rauhaa kohti" vuosina (1920-) 1925-1939.* Pro gradu. Suomen ja Skandinavian historia Helsingin yliopisto 1974.
- Pietikäinen 1993.** Pietikäinen, Maarit: *Europeisk integration under mellankrigstiden. R.N. Coudenhove-Kalergis Paneuropa-idé och dess mottagande i Finland.* Pro gradu. Allmän historia Åbo Akademi 1993.
- Rauatmaa 1992.** Rauatmaa, Kimmo: *"Eurooppa eurooppalaisille". Kreivi Coudenhove-Kalergin paneurooppalaisuus I maailmansodan jälkeisen Euroopan pelastajana.* Pro gradu. Yleinen historia Helsingin yliopisto 1992.
- Ringbom 1986.** Ringbom, Sixten: *Art history in Finland before 1920.* Societas Scientiarum Fennica Helsinki 1986.
- Saarenheimo 1966.** Saarenheimo, Kerttu: *Tulenkantajat. Ryhmän vaiheita ja kirjallisia teemoja 1920-luvulla.* WSOY Porvoo 1966.
- Salmela 1998.** Salmela, Mikko: *Suomalaisen kulttuurifilosofian vuosisata.* Otava Keuruu 1998.
- Seppinen 1972.** Seppinen, Ilkka: *Lehdistö ja ulkopoliittikka 1928-1932.* Helsingin yliopiston poliittisen historian julkaisuja 1/1972.
- Smith 1991.** Smith, Anthony J.: *National Identity.* Penguin Books London 1991.
- Soikkanen 1991.** Soikkanen, Timo: *Yrjö Ruutu. Näkijä ja tekijä. Itsenäisyyden, eheyttämisen ja uuden ulkopoliittikan juurilla.* WSOY Juva 1991
- Soikkanen&Vares 1998.** Soikkanen, Timo & Vares, Vesa: *Sukupolvi selittäjänä Suomen historiassa.* Historiallinen Aikakauskirja 1998:1, 37-53.
- Stirk 1989.** Stirk, Peter M.R.: *Introduction: Crisis and Continuity in Interwar Europe* teoksessa *European Unity in Context. The Interwar Period.* (Ed. Peter M.R. Stirk) s. 1-22. Pinter Publishers London 1989.
- Susiluoto 1994.** Susiluoto, Ilmari: *Westermarckin koulukunta kolmantena voimana eli miksi Suomessa ei syntynyt Kansallissosiologiaa ja Valtakunnanhistoriaa* teoksessa *Historia, sosiologia ja Suomi. Yhteiskuntatutkimus itseymmärryksen jäljillä.* (Toim. Pekka Ahtiainen et.al.) s. 187-215. Hanki ja jää Tampere 1994.

- Tarkka 1987.** Tarkka, Pekka: *Nuoren tasavallan taide ja tiede* teoksessa *Suomen historia 7. Itsenäisyyden alku. Toisen maailmansodan aika.* (Toim. Yrjö Blomstedt et.al.) s. 80-121. Weilin+Göös Espoo 1987.
- Toivanen 1996.** Toivanen, Erkki: *Euroaate eilen, tänään, huomenna* teoksessa *Eurooppa-almanakka* (toim. Timo Harakka) s. 43-59. Eurooppalainen Suomi ry. ja Edita Helsinki 1996.
- Tommila 1989.** Tommila, Päiviö: *Suomen historiankirjoitus. Tutkimuksen historia.* WSOY Porvoo 1989.
- Tuomainen 1994.** Tuomainen, Tuulikki: *Paneurooppalaisuuden utopia* teoksessa *Eurooppalainen ihminen. Todellisuutta, ihanteita ja pelkoja.* (Toim. Anssi Halmesvirta) s. 251-270. Atena kustannus Oy Jyväskylä 1994.
- Tuulio 1952.** Tuulio, Tyyni: *Tilma Hainari. Karjalan tytär* WSOY Porvoo 1952.
- Uino 1991.** Uino, Ari: *Kuvalehtien kehitys yleisaikakauslehdiksi 1918-1934* teoksessa *Suomen lehdistön historia 8. Aikakauslehdistön historia. Yleisaikakauslehdet.* (Päätoim. Päiviö Tommila) s. 79-104. Kustannuskiila Oy Jyväskylä 1991.
- Verho 1972.** Verho, Timo: *Turun Sanomat ja ulkopolitiikka päätoimittaja Urho Toivolan aikana vuosina 1925-1937.* Pro gradu. Poliittinen historia Turun Yliopisto 1972.
- White 1989.** White, Ralph: *The Europeanism of Coudenhove-Kalergi* teoksessa *European Unity in Context. The Interwar Period.* (Ed. Peter M.R. Stirk) s. 23-40. Pinter Publishers London 1989.
- Virkkunen 1954.** Virkkunen, Paavo: *Itsenäisen Suomen alkuvuosikymmeniltä. Elettyä ja ajateltua.* Otava Helsinki 1954.
- Zuck 1997.** Zuck, Virpi: *Pan-European Rhapsody in a Nordic Key* julkaisussa *Journal of Finnish Studies*, 80-89. vol.1 nro 2, August 1997.

Liite 1. Suomen paneurooppalaisen liiton ja yhdistyksen neuvoston jäsenet ikäryhmittäin.

Furuhjelm, Annie Fredrika Kirjailija, Helsinki s. Sitka 11.12.1859	I	Donner, Karl (Kai) Reinhold Fil. toht., Helsinki s. Helsinki 1.4.1888	I
Hainari, Tilma Sofia Tohtorinrouva, Helsinki s. Ruskeala 1.9.1861	I+II	Lesch, Bruno Lorenz Nicolaus Fil. toht., Helsinki ”S. paneuropal. yhdist. varapuheenj. v:sta 30” s. Turku 2.8.1888	II
Öhquist, Johannes Vilhelm Professori, Kirkkonummi s. Venjoki (Inkeri) 6.12.1861	I+II	Procopé, Hjalmar Johan Fredrik Ministeri, Helsinki s. Helsinki 8.9.1889	I
Forsman, Kaarle Juhana <u>Jaakko</u> Fil. toht., Helsinki s. Turku 27.9.1867	II	Haarla, Lauri Sulo Armas Kirjailija, fil. maist., Helsinki s. Korpilahti 18.2.1890	I
Castrén, Zachris Professori, Helsinki s. Oulu 12.12.1868	I	Schultz-Cajander, Märta Rouva, Helsinki s. Raahe 28.2.1890	II
Voionmaa, Kaarle <u>Väinö</u> Professori, Helsinki s. Jyväskylä 12.2.1869	I+II	Kaila, Eino Sakari Professori, Helsinki ”S. paneuropalaisen yhdist. puheenj. 31” s. Alajärvi 9.8.1890	II
Sinervo, Göta Maria Aamu-lehden rahoittaja s. 1870	II	Toivola, Urho Vilpitön Konstantin Päätoimittaja, Turku s. Heinola 17.9.1890	I+II
Schauman, Georg Carl August kirjastomies, historiantutkija, poliitikko s. Helsinki 14.9.1870, k. 6.10.1930	I	Jutila, Kalle Teodor Agraaripolitiikan professori, Helsinki s. Pirkkala 27.1.1891	I+II
Lumme, Otto Johtaja, liikemies, Helsinki s. Iitti 2.3.1873	I+II	Olsson, Hagar Kirjailija, Helsinki s. Kustavi 16.9.1893	II
Lavonius, Wilhelm Aleksander Pankki- ja vakuutusmies s. Helsinki 22.6.1874, k. 11.3.1932	I+II	Viljanen, Lauri Sakari Kirjailija, Helsinki ”S. paneurooppal. yhdist. neuv. jäsen v:sta 31” s. Kaarina 6.9.1900	II
Parviainen, Hanna Maria kauppaneuvos, Jyväskylä s. Jyväskylä 3.8.1874 Nimi mainitaan toisessa listassa, mutta ilmeisesti ei valittu.		Vala, Erkki August Valdemar s. Porvoo 17.12.1902	I+II
Virkkunen, Paavo Eemil Teol. toht., Helsinki s. Pudasjärvi 27.9. 1874	I	Paavolainen, Olavi Kirjailija, Helsinki s. Kivennapa 17.9.1903	I
		Pennanen, Jarno Elisar s. Helsinki 8.10.1906	I

Lähteet: Aikalaiskirja 1934

Paitsi: Schauman ja Lavonius: Kuka kukin oli.

Vala ja Pennanen: Kuka kukin on 1950.

Sinervo: Ståhlberg 1987, 402.

Roomalainen numero osoittaa osallistumista ensimmäiseen ja toiseen neuvostoon.

Liite 2. Suomen Paneurooppalaisen Yhdistyksen säännöt.

Suomen Paneurooppalaisen Yhdistyksen r.y. - Finlands Paneuropeiska Förening r.f.

SÄÄNNÖT

1 § Yhdistyksen nimi on Suomen Paneurooppalainen Yhdistys r.y. - Finlands Paneuropeiska Förening r.f. ja sen kotipaikka Helsingin kaupunki.

2 § Yhdistyksen tarkoituksena on levittää ja syventää europalaista yhteistuntoa ja Kansainiiton tuntemusta sekä edistää europalaisten valtioiden yhteistoimintaa.

3 § Yhdistys on yhteistoiminnassa samoihin päämääriin pyrkivien kansainvälisten järjestöjen kanssa.

4 § Ohjelmansa toteuttamiseksi yhdistys järjestää kokouksia sekä esitelmä-, luento- ja juhliailaisuuksia, toimittaa sanomalehtiin uutisia ja kirjoituksia, harjoittaa omaa julkaisu- ja toimintaa, järjestää kermo- y.m.s. työtä ja avustaa, lähettämällä puhujia sekä antamalla käytettäväksi kirjoituksia ja asiatietoja, valistus- y.m. järjestöjä niiden halutessa tehdä tunnetuksi liiton edustarnia aatteita.

5 § Yhdistyksen jäseneksi voi liittyä Suomen kansalainen tai Suomessa toimiva järjestö. Jäsenet ottaa yhdistyksen neuvosto.

6 § Jäsenmaksun määrää vuosittain yhdistyksen neuvosto.

Vuosimaksu on oleva vähintään 20 markkaa. Suorittamalla neuvoston määräämän kertakaikkisen maksun vapautuu jäsen vuosimaksujen suorittamisesta.

7 § Neuvosto voi erottaa jäsenen, joka on toiminut vastoin yhdistyksen tarkoituspertiä.

8 § Yhdistys saattaa muodostaa paikallisia työpiirejä, jotka kuitenkin eivät ole juridisia henkilöitä.

9 § Yhdistyksen hallituksena toimii vuodeksi kerrallaan valittu neuvosto, johon kuuluvat yhdistyksen puheenjohtaja, molemmat varapuheenjohtajat ja 12 yhdistyksen syyskokouksen valitsemaa jäsentä. Neuvosto on oikeutettu täydentämään itseään enintään seitsemällä kunniajäsenellä ja enintään kolmella vuodeksi kerrallaan kutsutulla neuvoa-antavalla jäsenellä.

Kunnia- ja neuvoa-antavalla jäsenillä on oikeus osallistua neuvoston kokouksiin ilman äänioikeutta.

10 § Neuvosto valitsee keskuudestaan rahastonhoitajan ja ottaa yhdistyksen sihteerin.

11 § Juoksevia asioita hoitamaan ja neuvoston käsiteltäviä kysymyksiä valmistamaan asettaa neuvosto seitsenhenkisen työvaliokunnan, johon kuuluvat puheenjohtaja, varapuheenjohtajat, rahastonhoitaja ja 2 muuta neuvoston varsinasta jäsentä sekä sihteeri.

12 § Neuvosto kokoontuu puheenjohtajan tai vähintään viiden varsinaisen jäsenen aloitteesta sihteerin toimitamasta kirjallisesta kutsusta.

Neuvosto on päätösvaltainen puheenjohtajan ja vähintään neljän varsinaisen jäsenen läsnäollessa.

13 § Työvaliokunta kokoontuu puheenjohtajan tai rahastonhoitajan aloitteesta sihteerin kutsumana. Työvaliokunta on päätösvaltainen puheenjohtajan ja kahden jäsenen läsnäollessa.

14 § Yhdistyksen nimen kirjoittavat seuraavat toimihenkilöt, kaksi yhdessä: puheenjohtaja, varapuheenjohtajat, rahastonhoitaja ja sihteeri.

15 § Yhdistyksen tilit päätetään kalenterivuositain ja ne on neuvoston kertomuksen kera viimeistään helmikuun 15 päivänä lähinnä seuraavana vuonna annettava tarkastettaviksi yhdistyksen valitseville tilintarkastajille, jotka 2 viikon kuluessa sen jälkeen ovat velvolliset antamaan tarkastuskertomuksensa.

16 § Yhdistyksen varsinaisia kokouksia pidetään vuosittain kaksi, toinen niistä, syyskokous, marraskuussa ja toinen, kevätkokous, maaliskuussa. Ylimääräisiä kokouksia pidetään silloin kuin neuvosto katsoo sen tarpeelliseksi.

Yhdistyksen kutsuu koolle sen puheenjohtaja ilmoituksella, joka vähintään kaksi viikkoa ennen kokousta on julkaistava ainakin kahdessa Helsingissä julkaistavassa lehdessä tai yhdistyksen omassa äänenkannattajassa. Muut tiedonannot toimitetaan samalla tavalla yhdistyksen jäsenille.

17 § Syyskokouksessa

valitaan seuraavaksi kalenterivuodeksi yhdistykselle puheenjohtaja sekä kaksi varapuheenjohtajaa, joista iällempi vanhempi etusijassa on puheenjohtajan sijaisena tämän ollessa esteettynä, valitaan neuvostoon seuraavaksi kalenterivuodeksi 12 varsinaista jäsentä,

käsitellään neuvoston seuraavaa vuotta varten laatima tulo- ja menoarvio ja toimintasuunnitelma,

vähintään viikkoa ennen kokousta tehdyn yhdistyksen jäsenten aloitteet, ja

valitaan kaksi pöytäkirjan tarkastajaa.

18 § Kevätkokouksessa

käsitellään neuvoston tili- ja toimintakertomus sekä tilintarkastajan kertomus, vahvistetaan tilinpäätös ja päätetään tili- ja vastuuvapauden myöntämisestä neuvostolle,

valitaan seuraavan vuoden tilien tarkastajiksi kaksi varsinaista ja kaksi varatiintarkastajaa,

käsitellään neuvoston kevätkokoukselle tekemät esitykset sekä neuvoston työvaliokunnalle vähintään

viikkoa ennen kokousta tehdyn yhdistyksen jäsenten aloitteet, ja

valitaan kaksi pöytäkirjan tarkastajaa.

19 § Sääntöjen muutokset on hyväksyttävä joko syys- tai kevätkokouksessa vähintään kahden kolmasosan saapuvilla olevista niistä kannattaessa.

20 § Yhdistyksen purkamisesta on tehtävä yhdenmukainen päätös kahdessa, vähintään kuukauden väliin pidetyssä kokouksessa, ja vaaditaan päätöksen pätevyteen neljä viidesosaa kokouksessa annetuista äänistä.

Yhdistyksen purkauksessa luovutetaan sen omaisuus käytettäväksi yhdistyksen tarkoituspertiä vastaavalla tavalla, josta yhdistyksen kokouksessa päätetään.

21 § Muuten noudatetaan voimassaolevan yhdistyslain määräyksiä.

Heisinki 1931. Valtioneuvoston kirjapaino.

Liite 3. Paneurooppa-liikkeen ohjelma.

Perustettu lokakuussa 1923. Kotipaikka Wienin Hofburg. Kunniapuheenjohtaja Briand, puheenjohtaja R. N. Coudenhove-Kalergi.

”1. Paneurooppa-liike toimii puolueitten yläpuolella Euroopan yhdistämiseksi,

Paneurooppa-liitto on Paneurooppa-liikkeen keskusjärjestö.

2. Paneurooppa-liikkeen päämääränä on kaikkien niiden Euroopan valtioiden, jotka haluavat ja voivat sen tehdä, yhtyminen yhdeksi poliittis-taloudelliseksi valtioliitoksi, jonka perustana on tasa-arvoisuus ja rauha.

3. Paneurooppa-liikkeen maailmanpoliittinen ohjelma on ystävällinen yhteistoiminta muiden mannerten kanssa Kansainliiton puitteissa.

4. Paneurooppa-liitto ei lainkaan sekaannu sisäpoliittisiin kysymyksiin.

5. Paneurooppa-liitto on jakaantunut valtioiden mukaan; kussakin valtiossa on oma itsenäinen komitea, joka hoitaa itsenäisesti raha-asiansa.

Paneurooppa-liiton keskus toimisto, joka pitää yllä yhteyttä yksityisten valtioiden liittojen välillä, sijaitsee Wienissä.

6. Paneurooppa-liiton merkki on kultaista aurinkoa halkaiseva punainen risti.

Paneurooppa-liiton julkinen äänenkannattaja on aikakausjulkaisu ”Paneuropa”, joka ilmestyy aluksi saksan- ja ranskankielisenä Paneurooppa-liikkeen kustantamana. Paneurooppamerkin ohella Paneurooppa-liitolla on seuraavat tunnusmerkit.

lippuna paneurooppamerkki vaaleansinisellä pohjalla;

hymninä Beethovenin 9:n sinfonian laulu riemulle.

Kaikkien Euroopan yhteenliittymisen välttämättömyydestä vakuutettujen Euroopan miesten ja naisten velvollisuus on yhtyä Paneurooppa-liittoon. Ilmoittautuminen tapahtuu jättämällä nimensä ja oitteensa Wienin keskus toimistolle tai jollekin haarasihteeristölle. Liitto velvoittaa jäseniään tylskentelemään aatteen hyväksi ja vaikuttamaan yleisen Paneurooppalle ystävällisen mielipiteen muodostumiseksi.”

Lähde: Coudenhove-Kalergi 1930, 153-4.